

a falu

2022. nyár

XXXVII. évfolyam

Megjelenés minden évszakban

› Adalékok a kreatív turizmus hazai kutatásához: a kézműves programok kínálati szegmensének feltáró vizsgálata

› Okos eszközök használata az Európai Unió vidéki térségeinek településein – válság a láthatáron

› A környezeti változások hatásai a Homokhátság térségére és a gazdálkodás eredményességére

› A mezőgazdasági őstermelők adózásának 2021. évi változásai és annak hatása

Szerzők

Banász Zsuzsanna – egyetemi docens, Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Közgazdasági Intézet, Közgazdaságtan Intézeti Tanszék

Csapó János – egyetemi tanár – Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet

Csiba Anita – főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Ferencz Árpád – főiskolai tanár, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Hargitai Judit – Wellbeing Kft.

Hupuczi Júlia – tudományos munkatárs, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Növénytudományi és Környezetvédelmi Intézet

Kerékvártó Kitti – hallgató, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar

Komarek Levente – egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Kovács Helga – tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet; PhD hallgató, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Lőrincz Katalin – egyetemi docens, Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodási Intézet, Turizmus Intézeti Tanszék

Orosz Dániel – tanársegéd, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, Regionális Gazdaságtan Intézeti Tanszék

Péter Zsolt – egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, Regionális Gazdaságtan Intézeti Tanszék

Somogyi Norbert – főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar, Növénytudományi és Környezetvédelmi Intézet

Szentesi Ibolya – adjunktus, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Számviteli és Pénzügyi Intézet

Tóth Róbert – adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Gazdaság- és Vezetéstudományi Intézet, Gazdaságelméleti és Módszertani Tanszék

Túróczy Imre – főiskolai tanár, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Számviteli és Pénzügyi Intézet

nyár

József Attila: Nyár

Aranyos lapály, gólyahír,
áramló könnyűségű rét.
Ezüst derűvel ráz a nyír
egy szellőcskét és leng az ég.

Jön a darázs, jön, megszagol,
dörmög s a vadrózsára száll.
A mérges rózsza meghajol -
vörös, de karcsú még a nyár.

Ám egyre több lágymuggyanás.
Vérbő eper a homokon,
bóbiskol, zizzen a kalász.
Vihar gubbaszt a lombokon.

Ily gyorsan betelik nyaram.
Ördögszekéren hord a szél -
csattan a menny és megvillan
kék, tünde fénnel fönn a tél.

A FALU

Alapítva: 1985

Alapító:

Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.

A Szerkesztőbizottság tiszteletbeli
elnöke:

Dr. Nagy István
agrárminiszter

A Falu szerkesztősége
Főszerkesztő:

Dr. Komarek Levente
komarek.levente@mgk.u-szeged.hu

A Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Mikó Edit
Dr. Rákóczi Attila
Dr. Szalka Éva
Dr. Szöllősi László
Dr. Takács István
Dr. Vásáry Miklós
Dr. Zádori Iván

Kiadó:

Felelős kiadó:

Bozzay Péter ügyvezető
1223 Budapest Park utca 2.
Telefon: 06-1-362-8100
Központi e-mail cím:
hermanottointezet@hoi.hu
E-mail: avalu@hoi.hu
www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323

Megjelenik minden évszakban
Fotók: <https://pixabay.com/>

*A kéziratokat elektronikus formában küldött
levél mellékleteként kérjük bekiüldeni
a következő e-mail címre:
komarek.levente@mgk.u-szeged.hu*

Tartalom

5

**Adalékok a kreatív turiz-
mus hazai kutatásához:
a kézműves programok
kínálati szegmensének
feltáró vizsgálata**

Lőrincz Katalin –
Hargitai Judit –
Banász Zsuzsanna –
Csapó János

23

**A közvetlen termék-
értékesítés lehetőségei
Franciaországban - avagy
lehetséges utak
ugyanazon cél érdekében**
Somogyi Norbert

49

Okos eszközök használata az Európai Unió vidéki térségeinek településein – válság a láthatáron

Péter Zsolt – Orosz Dániel

65

A környezeti változások hatásai a Homokhátság térségére és a gazdálkodás eredményességére

Ferencz Árpád –
Komarek Levente –
Csiba Anita

77

A mezőgazdasági őstermelők adózásának 2021. évi változásai és annak hatása

Túróczi Imre –
Szentesi Ibolya –
Tóth Róbert

91

A mezőtúri ökoszisztéma szolgáltatások turisztikai felhasználásának lehetőségei

Kovács Helga –
Kerégyártó Kitti –
Hupuczi Júlia

A falu szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.

Adalékok a kreatív turizmus hazai kutatásához: a kézműves programok kínálati szegmensének feltáró vizsgálata

Contributions to the domestic research of creative tourism: an exploratory study of the supply segment of craft programmes

Lőrincz Katalin – Hargitai Judit –
Banász Zsuzsanna – Csapó János

ABSZTRAKT

A kulturális turizmuson belül a kreatív turizmus napjainkban nemzetközi és hazai tekintetben is egyre nagyobb népszerűségnek örvend, itthon azonban a primer alapon nyugvó kutatása még gyerekcipőben jár. Ennek is köszönhetően a tanulmány és a kutatásunk célja a kreatív turizmuson belül a piacon értékesíthető kézműves programok (foglalkozás, workshop, kurzus) hazai szolgáltatóinak komplex felmérése, tevékenységük és a turizmushoz való hozzájárulásuk jobb megértése érdekében. A kutatás primer adatai egy 2021-ben 26 kézművessel készült strukturált interjú eredményeire épülnek. A szerzők véleménye szerint az eredmények a kreatív turizmus hazai kutatásának elmé-

lyítéséhez járulnak hozzá a kézművesek tevékenységének, vendégkörének és a kézművesség legújabb turisztikai trendjeinek elemző feltárása kapcsán. A kézműves szolgáltatások köre (népi és modern technikák), helyszíne, típusa a vidéki gazdaságfejlesztés kapcsán is érvényes tanulságokkal szolgál.

ABSTRACT

Within cultural tourism, creative tourism is nowadays gaining in popularity both internationally and domestically, but its primary research in this field is still in its infancy. Therefore, the aim of this study and of our research is to carry out a complex survey of domestic providers of marketable craft programmes (workshops,

courses) within creative tourism in order to better understand their activities and their contribution to tourism. The primary data of the research are based on the results of a structured interview with 26 craftsmen in 2021. According to the authors, the results will contribute to deepening the research on creative tourism in the country in terms of an analytical exploration of the activities of artisans, their clientele and recent trends in craft tourism. The scope (folk and modern techniques), location and type of craft services also provide valid lessons for rural economic development.

Bevezetés

A turisztikai trendek utóbbi években végbement változásai következtében mind szélesebb rétegek igényelnek a megszokottól eltérő turisztikai és rekreációs szolgáltatásokat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a 21. században a turizmus motivációi között megjelenő élményszerzés, az önkifejezés egyre fontosabbá válik, általános tendencia a diverzifikált szolgáltatások megjelenése mind a hagyományos tömegturizmus, mind az újonnan a turisztikai piacra lépő desztinációk esetében (Coccossis, 2008; Törőcsik – Csapó, 2018).

A nemzetközi turisztikai trendek legfrissebb folyamatainak kapcsán a kulturális turizmus fejlődése és formálódása újabb és újabb kínálati és egyben keresleti szegmenseket hozott létre, melynek következtében a kulturális turizmus további niche termékekkel gazdagodott (Binkhorst – Den Dekker, 2009; Csapó, 2012; Gonda, 2014). Ennek köszönhetően a kulturális turizmus elmúlt évtizedekben bekövetkezett gyors növekedésének egyik hatása a turisztikai kereslet diverzifikálódása és számos új, innovatív turisztikai forma megjelenése volt az általános kulturális turizmus területén belül (Duxbury – Richards, 2019; Harcsa, 2017; Richards, 2002; Tan et al., 2013).

A turizmus mai trendjeinek egy része – így a szeniorok részarányának rohamos növekedése, a családstruktúrában bekövetkező változások, az iskolai végzettség általános szintjének növekedése, valamint a tudás és ismeretek iránti igény emelkedése – a társadalmi, demográfiai változásokhoz köthető (Csapó – Végi, 2021; Remoaldo et al., 2020). A globális turisztikai trendeket elemzők döntő többsége – egészen a Covid19 okozta helyzet kialakulásáig – egyetért azzal, hogy napjaink turizmusa új típusú növekedésen és átalakuláson megy keresztül. A folyamatot a társadalmi (növekvő individualizmus hatására az ajánlatok és a fogyasztás módjának személyre szabottsága iránti igény), a demográfiai (öregedő társadalmak és népességrobbanás párhuzamos jelensége) tényezők mellett gazdasági, politikai és technológiai (digitalizáció, mobilitás, az élmény és a játék egymáshoz való viszonya, az internetelérhetőség) változások is generálják (Lőrincz – Sulyok, 2017; Nagy et al., 2021; Nod et al., 2021).

A vidéki térségek tudatos fejlesztésének, a turizmus újragondolásának egyik eleme a kreatív turizmus szerepének megerősödése. Ismereteink szerint a hazai kutatások erre a területre kevésbé fókuszáltak, így a kézműves tevékenységet szolgáltatásként kínáló vállalkozók, mesterek körében sem készült átfogó felmérés. Ezen hiátust felismerve, a témakör jobb megismerése érdekében jelen tanulmány értékes adalékokkal tud szolgálni a kézműves tevékenység kínálati oldalára, illetve a vállalkozás- és vidéki turizmusfejlesztésre vonatkozó vetületeivel kapcsolatban.

A kézműves szolgáltatókkal folytatott interjúk során elhangzott kérdések öt fő téma köré csoportosultak, melyek eredményeinek ismertetése a következő logikai sorrendben történik:

1. Asszociációk, a tevékenység megnevezése és marketingkommunikációja: kézműves, kézműves foglalkozás, kézműves workshop, kézműves tábor;

2. A vállalkozás, a kézműves tevékenység ke-reteinek feltárása;
3. A foglalkozások/ workshopok lebonyolítá-sa;
4. A vendégkör jellemzői;
5. A kézműves workshopok jövőbeni trendjei.

Elméleti háttér, irodalmi feldolgozás

A kézműves foglalkozásokról szóló iro-dalmak túlnyomó többsége két fő téma köré csoportosítható: arról szólnak, hogy ezek a foglalkozások hogyan segítik a gyermekek fejlődését, vagy miként járulnak hozzá külön-böző (fizikai, illetve mentális betegség vagy egyéb ok miatt) hátrányos helyzetű csoportok integrálásához, gyógyulásához. A kézműves foglalkozás alapvetően egy élmény, mely a turisztikai élmény részeként (Kulcsár, 2015), például a falusi turizmus kínálatát erősítve (Molnár – Remenyik, 2017) értelmezhető.

Kézműves foglalkozásokkal Magyarorszá-gon szinte mindenki találkozott az óvodá-ban (Karácsony-Molnár, 2021) vagy az ál-talános iskolában (Bíró et al., 2020; Tarján, 1995). Egyetemi szinten (a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen, korábbi nevén Magyar Iparművészeti Egyetemen) is meghatározó irányvonal a hagyományos kézműves-tevé-kenységek és a modern, kortárs technikák ötvözése (Fülöp, 2020). A kézműveskedés mint programlehetőség jelen van a táborok-ban (Szabóné – Horváth, 2020), a falunapokon, fesztiválokon (Kékesi, 2020), a közösségi terek rendszeres programjában (Balázs-Bécsi, 2014), illetőleg a hagyományőrzők bemutatóival egybekötött rendezvényeken (Magyar et al., 2020). A kézműves tevékenység meghatározó lehet a nagyvárosok kulturális életében is, melyre jó példa Pécs (Stefán – Trócsányi, 2010).

A kézműves foglalkozások segítik külön-böző típusú betegek, például látássérültek (Grósz – Tolnayné, 2014) rehabilitációját, ille-tve szerves részei lehetnek prevenciós progra-moknak. E foglalkozások sikerélményekhez

juttathatják a drog-prevenció keretében ilyen típusú foglalkozáson résztvevő középiskolá-sokat (Kiss, 2016), a hátrányos helyzetűeket, a szegénységi küszöb alatt élőket (Repisky – Tóth, 2019), vagy a roma fiatalokat (Rajnai, 2012). A kézműves foglalkozások természetesen nem csak rekreációs céllal alkalmaz-hatók; számtalan pozitív hatásuk miatt e tevékenységek minden korosztály számára alkalmasak a kikapcsolódásra, feltöltődésre, akár otthon, akár baráti társaságban (Hőbör – Magyar, 2019). Valószínűleg ennek a ténynek is köszönhető, hogy a magyar közművelődési intézmények által szervezett kézműves foglal-kozásokat önkéntesek is segítik (Arapovics et al., 2019). A Covid19 pandémia miatt a napjaik jelentős részét otthon töltők a megnöveke-dett szabadidejükben többet kézműveskedtek (Bakos et al., 2020; Gósi, 2020).

A kézműves foglalkozások keresletét feltá-ró irodalmakból lényegesen kevesebb létezik az előzőekben bemutatott tanulmányokhoz képest. A Hajdú Bihar megyében élő idősök (legalább 65 évesek) időgazdálkodását vizs-gáló, 2017-2018-ban készült felmérésben (Csorba – Ladancsik, 2020) többek között arról kérdezték e korosztályt, hogy mire fordítaná-nak több időt, ha több szabadidejük lenne. A férfiak és a nők egyetértettek abban, hogy elsősorban az unokákkal foglalkoznának, ezt követően pedig aktív hobbival, például kéz-műves tevékenységekkel töltenék az idejüket. A keresletet felmérő tanulmányok általában egy konkrét kézműves termék iránti fizetési hajlandóságra fókuszálnak, például a cukrász-ipari termékekre (Ladányi – Szöllősi, 2016) vagy a gyümölcsből készített élelmiszerekre (Dogi et al., 2014).

A kézművességhez köthető turisztikai szol-gáltatások vizsgálata kapcsán a turisztikai terméktípust a kulturális turizmuson belül az ún. niche (azaz rés-) termékekhez sorolhatjuk, ami azt jelenti, hogy viszonylag szűk réteg érdeklődik irántuk, de célrendszerük komoly hatást gyakorol más, divatosabb turisztikai

termékekre (Gonda, 2022). Az is természetes, hogy a kreatív iparágakban tevékenykedők (művészek vagy a kulturális/kreatív iparágakban tevékenykedő szakemberek) valamilyen módon a kultúrához és a kulturális turizmushoz is kapcsolódnak (Palenčíková – Csapó, 2021).

Történetiségében vizsgálva a kreatív turizmus, mint termék viszonylag újkeletűnek, és egyben a turisztikai fejlődés és innováció kiváló példájának is tekinthető, amely – különösen a fejlett világban tapasztalható társadalmi-gazdasági változásokkal párhuzamosan – egyre népszerűbb turisztikai trendként is értelmezhető (Csapó, 2020; Törőcsik – Csapó, 2021).

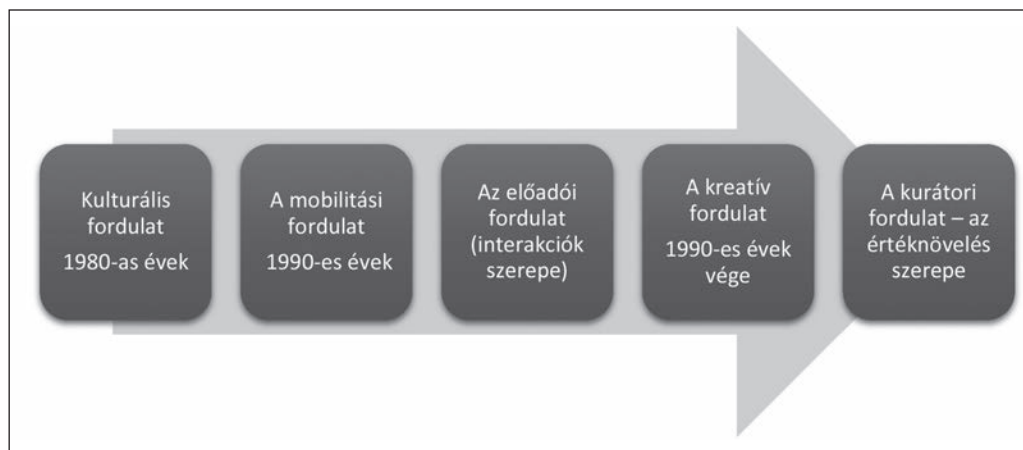
A 2000-es évek elején, a kulturális turizmus átalakulásának előzőekben említett eredményeként Richard és Raymond publikált először egy új megközelítésről, ún. termékinnovációról: a kreatív turizmusról (Richards – Raymond, 2000). Az általuk meghatározott kreatív turizmusra vonatkozó definíció a következő: „[...] Olyan turisztikai forma, amely lehetőséget kínál a látogatóknak arra, hogy kreatív potenciáljukat olyan tanfolyamokon és tanulási tapasztalatokban

való aktív részvétel révén fejlesszék, amelyek jellemzőek arra az üdülési célpontra, ahol a turisztikai tevékenységet végzik” (Richards – Raymond, 2000:18).

A 2000-es évektől kezdve aztán a „kreatív kultúra” és a „kreatív turizmus” kifejezéseket egyre szélesebb körben használták a kulturális turizmus trendjeit vizsgáló elemzésekben. Az UNESCO (2006) munkadefiníciója szerint a kreatív turizmus fogalma a következő: „elkötelezett és hiteles élményre irányuló utazás, a művészetekben, az örökségben vagy egy hely különleges jellegében való részvételi tanulásal. A kreatív turizmus kapcsolatot biztosít azokkal, akik ezen a helyen élnek és ezt az élő kultúrát létrehozzák” (UNESCO, 2006).

A kulturális turizmus időbeni változásait, fejlődését Richards, G. (2021) az alábbi (kulturális-, mobilitási-, előadói-, kreatív-, és kurátori fordulat) szakaszokra osztva határozza meg (1. ábra). Richards szerint a kulturális turizmuson belül a kreatív fordulat az 1990-es évek végére tehető, így a kreatív turizmus megjelenése és térhódítása a 21. század kezdetétől indul útjára a nemzetközi turizmusban.

A kreatív turizmus kialakulásának legfőbb mozgatórugójaként azon elsődleges motivá-

1. ábra: A kulturális turizmus fejlődésének szakaszai az 1980-as évektől napjainkig
Figure 1: Stages in the development of cultural tourism from the 1980s to the present

Forrás: Richards (2021) alapján saját szerkesztés

ciót jelölhetjük meg, miszerint a turisták egy növekvő szegmensének egyre több impulzusra volt szükségük, egyre autentikusabb élményekre vágytak (a kulturális és tömegturizmus által felfedezetteken kívül) az utazásaik során. A kreatív turizmus keresleti oldaláról vizsgálva a részvétel és a hitelesség lett a kulcsszó, beleértve a különböző tevékenységekben való részvételt és az autentikus élmények megszerzését (Sarantou et al., 2021; Virginija, 2016). Ehhez a megismerési vágyhoz és a bevonódás (aktív részvétel) igényéhez a turisztikai desztinációknak és a szolgáltatóknak egyre autentikusabb és hitelesebb élményeket kell nyújtaniuk (Ilincic, 2014; Tan et al., 2014). Következésképp megállapíthatjuk, hogy az utazók igényei megnövekedtek a tekintetben, hogy utazásuk során többet és autentikusabban tanuljanak, megismerjenek és tapasztaljanak.

Az eddig elemzett sajátosságok mellett az UNWTO egy 2018-as elemzése egy kiemelten fontos aspektusát hangsúlyozza a kreatív turizmusnak: „[...] a megfigyelésről az élmény felé való elmozdulás az utazások során a kulturális turizmus tágabb (szimbiózisban kézzelfogható és nem kézzelfogható) értelemben vett megértését és megbecsülését növelte és növeli. Ez felerősödik a feltörekvő úti célokban (különösen az ázsiai régióban), amelyek a kultúrát a kiemelkedő élménynyújtás egyik fő megkülönböztető elemeként és vonzeróként kínálják, pozícionálják. A kulturális turizmus lehetővé teszi, hogy a kemény infrastruktúrában esetleg hiányos desztinációk hatékonyan, magabiztosan és fenntartható módon versenyezzenek a puha infrastruktúrával: a kultúra, az örökség és a közösség bemutatásával, bevonásával.” (UNWTO, 2018, 51. o.).

Richards és Marques (2012) megközelítésében, a kreatív turizmus szolgálhat a turisták a desztináció kreatív életébe való bevonásának, illetve a meglévő erőforrások felhasználásának kreatív eszközeként. A kreatív turizmus az identitás és a különlegesség erősítéseként,

valamint az önkifejezés, a felfedezés egyik formájaként is értelmezhető (Richards – Marques, 2012).

A kreatív ipar (média- és reklámpiac, film és videó, könyvkiadás, zene, előadó-művészet, képzőművészet, iparművészet, formatervezés és divattervezés, művészeti és antik piac, kézművesség, építészet, szoftverkészítés és digitális játékkészítés) és a kreatív turizmus összefüggésében számos nemzetközi és hazai kutatás született. A kreatív iparágakat olyan ágazatnak tekintik, amely tevékenységének sokszínűsége miatt (pl. informatika, festészet, kézművesség) jelentősen hozzájárul a fenntarthatósághoz és az inkluzív növekedéshez (OECD, 2006; UNCTAD, 2010; UNESCO, 2021).

A turizmushoz köthető kreatív fejlesztések alapvetően három területen jelenhetnek meg: kreatív előadások, kreatív terek és kreatív turisztikai termékek létrehozásában (Richards – Wilson, 2006). A kézműves mesterek, kreatív szakemberek által kínált szolgáltatások ez utóbbi két kategóriához (kreatív tér és kreatív turisztikai termék) sorolhatók. E niche termék során előtérbe kerülnek olyan fogyasztói preferenciák, mint az élménykeresés, az autentikusság, illetve a személyre szabottság (Jászberényi, 2020).

A kreatív városok megjelenése felfogható egyfajta desztinációfejlesztési törekvésnek is: az úti célok a megkülönböztetés, az egyedi arculat kialakítása érdekében fordultak a kreatív ipar felé. Európában a kreatív városok közé sorolható Barcelona, Berlin, Glasgow vagy Koppenhága (Jászberényi, 2020). A kreatív városokra jellemző, hogy vonzzák a kreatív osztályt (Florida, 2002), azaz azokat az egyéneket, akik a kreatív iparágakban dolgoznak. Richards (2020) kiemeli, hogy a kreatív városok fejlesztése során a kreatív egyénektől egyre inkább a kreatív városrészek, kreatív helyek felé tolódik a hangsúly. Az átalakulás során kiemelt szerepet játszik a (humán) erőforrás-gazdálkodás, a desztinációk világos jövőképe,

a kreatív osztály részvétele és szabad kifejezőképességének támogatása. Ugyanakkor a kreatív turizmus egy intenzívebb szolgáltató-vendég kapcsolatot és a turisták aktív részvételét feltételezi (Zátori, 2018): a vendég egyrészt tanulás által, kreatívan és szórakoztatva jut élményhez (ETC, 2006).

Sarantou és szerzőtársai (2021) tanulmányukban – finn és namíbiai esettanulmányokon keresztül – az identitásépítés, a kreativitás és a történetmesélés fontosságát hangsúlyozzák. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a kreatív szakemberek és a helyi közösség együttműködése révén a kreatív turizmus a desztináció számára új turisztikai lehetőségeket kínál, amely egyrészt hosszabb távú megélhetést nyújt a kreatív szolgáltatóknak, másrészt pedig releváns élményeket a turistáknak. Egy portugál esettanulmány (Remoaldo et al., 2020) a turisták motivációját elemzi a kreatív turizmus kapcsán. A vendégek körében folytatott kvantitatív kutatás három jellemző klasztert azonosít, melyek az „újdonságot keresők”, a „tudást és készségeket tanulók”, valamint a „szabadidős kreativitást keresők”. Nemzetközi kitekintésben (Ya-Ping Chang – Hung, 2021) a kreatív turizmus helyszínéként megjelennek az ún. kulturális- és kreatív ipari parkok (KKIP).

A kézművesség fogalma a kulturális turizmus hazai vonatkozásban a hungarikumok kapcsán érhető tetten. Ebben a kontextusban a fogalom a hungarikumokon belül a „múzeumok, tájegységek” csoporthoz tartozik, hangsúlyozva a népi jelleget (például az UNESCO világörökség részét képező matyó népművészet), továbbá megjelenik az „ipari és műszaki megoldások”, valamint a „kulturális örökség” kategóriákban is. A másik megközelítés a falusi turizmus kapcsán értelmezhető: a helyi hagyományok bemutatása során – építve a település történelmi, kulturális és társadalmi adottságaira – a kézműves termékek, a kézműves foglalkozások, bemutatók vonzerőként vannak jelen (Nemzeti

Turizmusfejlesztési Stratégia 2011). Fontos kiemelni továbbá, hogy egyes kézműves tevékenységek (pl. élő hagyományok Kalocsa kulturális terében: hímzés, viselet, pingálás, halasi csipkevarrás élő hagyománya) a szellemi kulturális örökség kategóriába sorolhatók (<http://szellemikulturalisorokseg.hu/>).

A hazai szakirodalom egy része a kézművességnek a gasztronómiához kötődő oldalát igyekezett feldolgozni. Így Angler – Kóka (2021), továbbá Vas-Guld (2021), Minorics és Gonda (2015) kutatásai általános megközelítésben igyekeznek megismerni a kézműves élelmiszerek és a fogyasztók kapcsolatát. Háló (2021) egy regionális elemzés kapcsán, az Ormánság területén vizsgálja a kézműves termékek piacaival összefüggő turisztikai kapcsolatokat. A témakör további kutatói egy-egy élelmiszere vonatkozóan elemzik a kézművesség és a turizmus lehetséges kapcsolódási pontjait (Angler, 2015; Berghauer et al., 2020; Füreder, 2019; Gonda et al., 2021; Kerekesné – Kovács, 2017).

Az elméleti háttér lezárásaként meg kell jegyezzük, hogy a Covid19 pandémia világszerte súlyosan érintette a kreatív ipart, s benne a kulturális szolgáltatókat, kreatív szakembereket (Khlystova et al., 2022). A kreatív iparágak – köztük a kézművességre alapuló szolgáltatások – többségében nem mutattak a világjárvánnyal szembeni ellenálló képességét: s különösen súlyosan érintette a pandémia az önálló vállalkozói és a rész munkaidőben dolgozó kreatív szakembereket.

Felhasznált anyag és alkalmazott módszer

A kvalitatív kutatás primer adatait 2021 áprilisában kézműves vállalkozókkal készített egyéni, strukturált interjúk keretében gyűjtöttük be. Az interjúk folyamán 26 olyan kézműves, alkotó, mester véleményét dolgoztuk fel, akik tapasztalattal rendelkeznek a kézműves programok, foglalkozások, workshopok, tan-

folyamok, táborok szervezésében és lebonyolításában. Az interjúk során a működési keretek mellett a kínálati oldal mélyebb, pontosabb megismerése volt a célunk. A kutatás során kitértünk arra is, hogy a kézművesek hogyan írják le a keresleti oldalt, véleményük és tapasztalatuk alapján mivel jellemezhető a vendégkör. A kutatási kérdések (interjúk vezérfonala) az alábbi témák köré csoportosultak:

- a kézművességgel, a kézműves programokkal kapcsolatos fogalmak, asszociációk;
- a kézműves végzettsége, a kézműves programok működési formája, fizetési módok, marketingkommunikációs tevékenység, angol nyelvismeret, infrastruktúra, szakmai hálózat/kapcsolatrendszer;
- a kézműves kurzusok lebonyolítása (helyszín, gyakoriság, időtartam, szezonáltság), a tudásátadás módszertana, a visszajelzések módja;
- a keresletre, kézműves foglalkozások résztvevőire vonatkozó információk (vendégkör);
- fejlesztési irányok, trendek a kézművességben.

2021-ben a járványhelyzetre való tekintettel a strukturált interjúk személyesen, telefonon vagy skype-on keresztül zajlottak, azonos kérdéssor mentén, alkalmanként 1 óra időtartamban. A 26 interjúalanyból 10 fővárosi, 9 megyeszékhelyen (Pécs, Eger, Kecskemét, Szombathely), 4 kisvárosban 3 pedig egyéb kisebb településen él.

A kutatásba bevont kézművesek tevékenységei szerteágazóak: a hagyományos népi mesterségek mellett sokan foglalkoznak modern művészeti formákkal vagy használati, dekorációs tárgyak készítésével (2. ábra).

A strukturált interjúk feldolgozása során az elhangzott tartalmat részben összefoglaltuk, részben pedig az interjúalanyok szó szerinti kifejezéseit használtuk (Mitev, 2019). Megőrizve az interjúalanyok anonimitását, az egyéni véleményeket nem nevesítettük, hanem a kutatás céljának megfelelően, összegezve értékeltük a kézműves szolgáltatók véleményét. Az eredmények ismertetése során dőlt betűvel, idézőjeles formában adjuk közzé a szó szerinti kifejezéseket, mondatokat.

napékszer készítés	dekoráció, lakásdísz készítés	jobb agyféltekés rajz	üvegfestés	mézeskalács készítés
gyöngyfűzés	élményfestés	nemez készítés	selyemfestés	batik festés
gyékényfonás	töklámpa készítés	bútorfestés	agyagozás, fazekas	kerámia készítés
szappankészítés	kalligráfia	illusztráció akvarell	pontozott technika	cukorvirág

2. ábra: A kutatásba bevont kézműves tevékenységek köre
Figure 2: The scope of craft activities involved in the research

Forrás: Saját szerkesztés

Eredmények

A kézműves szó jelentése és asszociációi

A kézműves szóról a megkérdezett szolgáltatók többsége a következő fogalmakra asszociált: „amit én csinálok”, „a kezemmel csinálok valamit”, alkotás, (kreatív) kikapcsolódás, feltöltődés, magamra figyelés, „énidő”, boldogság, élmény, elmélyülés. Lényeges, hogy valamilyen alapanyagból, két kéz segítségével, némi eszköz felhasználásával előállított tárgyról beszélünk. A szakma és szerelem, a hobby, valamint a gyerekek szintén gyakori párosítás, sokan a családból, kisgyermekkorból eredeztetik a kézművesség iránti elköteleződést. A kézműves interjúk során több alkalommal előkerült a munkamagánélet egyensúlya, szó szerint: „Egy nő látok magam előtt, aki a család és gyerekek mellett alkotó tevékenységet folytat.”

Többen úgy vélték, hogy a kézművességnek múltja van, ott fogásokat lehet megtanulni. A válaszadók egy része szerint a kézművesség népi jellegű, hagyományörző, értékeket hordozó tevékenység (szövés, agyagozás, kosárfonás, nemezelés), mely fogalomban a modernebb ágazatnak nincs helye: „a köznévelmény inkább a régi mesterségeket, szakmákat képviselő kézművesekre gondol”. Ezzel a véleménnyel nem mindenki értett egyet: „A kézműves szónak nincs konzervatív, avítt, régies jelentése, a jelenkor jut eszembe. A mai korban inkább már a formatervezés, a design a menőbb.”

A kézműveseket tevékenységük alapján két csoportba lehet sorolni: van, aki népi és hagyományos mesterségeket végez, más pedig hobbytevékenységből indul ki. Sok esetben a folyamat végén kereső tevékenység lesz a szabadidős elfoglaltságból (pl. sütőgyurma, papírvirág, kínai selyemvirágból készült dolgok). A megkérdezettek nem tartják „kézművesnek” az élelmiszeripari, gasztronómiai termékeket, például a bort, a fagyaltot, a sajtot.

Az interjúkérdések a kézműves programmal (foglalkozás, workshop, tábor) kapcsolatos asszociációkat is feltárták. Elmondható, hogy kézműves foglalkozás alatt a szolgáltatók azt értik, amikor „idegen emberek jönnek össze és nagyon jó légkör alakul ki”. A kézműves foglalkozáson oktatás, tanulás folyik, azaz a viszonyrendszer is oktató-tanítvány. Többen konkrét helyszínt is azonosítottak: „szakkör, amit művelődési házban is lehet szervezni” vagy kifejezetten „népi kézművesség”. A népi kézművesség kapcsán került elő a „műhelyfoglalkozás” kifejezés, melyet „a budapesti Hagyományok Háza tart”. A kézművesek szerint a kézműves foglalkozás:

- „Olyan tevékenység, ahol valaki átadja a tudását. Nem üzletszerű működés céljára anyagot is ad. Tudást, kikapcsolódást biztosít.”
- „Egyedi terméket csoporttal közösen alkot.”
- „Régen az iskolában volt ilyen.”
- „Régi, hagyományos mesterségek tanítása, bemutatása.”

A kézműves workshop „trendi kifejezés”: kézzel készített tárgyak elkészítését, kreatív foglalkozást jelent. A workshop kapcsán a szakmabelieknek, felnőtteknek hétköznap tartott foglalkozás mellett felmerült az időbeliség is: pár órás, adott tematikára épülő foglalkozással azonosították. Az igényes workshop-ok, nyitott műhelyek egyre népszerűek: ezeket előre meghirdetett (garantált) vagy szervezett időpontban tartják. Nem mindenki szereti a műhely kifejezést, helyette a „stúdió” szót használják és az élmény jellegét hangsúlyozzák.

A workshop – eltérően a foglalkozástól, szakkörtől – nem jelent feltétlenül oktatási tevékenységet: volt, aki a közös alkotást hangsúlyozta: „azonos térben összegyűlünk, egységet hozunk létre és egymást segítjük”. A workshop fogalmával kapcsolatban a válaszadók komplex leírást is adtak: „5-10 fős csoport, adott témában, adott helyszínen csinál valamit. Belekóstol folyamatokba, de nem

hobby vagy szabadidő. Egyszeri alkalommal jön, nem visszatérő közönség. Sokszor ez hétvégi elfoglaltság: párok, családok, anya-lánya, barátok és munkahelyi közösségek jönnek. A hangsúly a próbán, a kipróbálásban, az élményen van.”

Elhangzott olyan vélemény is, mely szerint a kézműves foglalkozástól és kézműves workshoptól eltérő a „hobby művész foglalkozás”, mely (szabad) időtöltő foglalkozást jelent. Az interjú során elhangzott a „kézműves bemutató” fogalma is – ami a különböző hazai vásárok, fesztiválok kiegészítő programjaként van jelen a kínálatban.

A kézműves tábor régebben egyértelműen játékot jelentett, a nyárral volt kapcsolatban. A tábor szó kapcsán a többség inkább gyerektáborra gondolt, ahol (különböző) technikákat lehet megtanulni; s a felnőttek számára az „alkotó tábor” kifejezést tartották jónak. Manapság gyerek és felnőtt tábor egyaránt lehet szervezni, a gyerekek esetében ez többségében bejárós, napközis rendszerű – így jóval több kísérőt vagy segítő felnőtt jelenlétét igényli, kifejezetten az iskolai szünetek ideje alatt. A felnőttek kapcsán a válaszadók hangsúlyozták az ottalvós, elvonulós lehetőséget, amikor „mindenki megéli az „énidőt”. A tábor kapcsán kiemelték a közösség és az alkotás jelentőségét.

A kézműves tevékenység, program kapcsán felmerült szinonimák még a következők: kurzus, tanfolyam, oktatás, alkotó nap.

A kézműves szolgáltatás, mint vállalkozás: a tevékenység kereteinek feltárása

A kézműves foglalkozások népszerűsége a kézműves boltok megnyitásával egyre inkább nőtt, s az igény, illetve ezzel együtt a kínálat is folyamatosan bővült. Sok kézműves szolgáltató, kézműves alkotó a hobby boltok lelkes vásárlójaként kezdte, olyan hűséges vásárlóként, aki időről-időre vissza is vitte megmutatni az elkészült alkotásait a vásárlás

helyszínére, s ebből a személyes kapcsolatból születtek az oktatásra való felkérések.

Az interjúalanyok közül csupán egy hölgy volt, aki ma már csak a kézműves kurzusok tartásából él. A többiek mind több lábon állnak: tárgyakat készítenek, megrendeléseket teljesítenek, webshopot üzemeltetnek, könyvön dolgoznak, franchise rendszert működtetnek illetve a fő állásuk mellett végzik a kézműves tevékenységet, csupán „szerelemből”, hobbi szinten.

A kézműves vállalkozók döntő többsége nő, szinte mindegyikük rendelkezik felsőfokú végzettséggel (tanító, tanár, fejlesztő pedagógus, néprajzkutató, ruhaipari technikus, pszichológus, marketing szakember, építész, idegenforgalmi szakember, fordító, közgazdász, multinacionális vállalat korábbi alkalmazottja stb.). Többen elmondták, hogy a tanult szakmájukban kiégtek, valami kreatívabbra, szabadabbra, rugalmasabbra vágytak. Gyakran gyermekvállalás alatt tanultak, s a gyermekgondozási évek letelte után váltottak: „fontos a munka-magánélet egyensúlya”.

Az alkotás igénye, szükségessége már gyermekkoruk óta jelen volt az életükben, de olyan is előfordult, hogy egyedi ajándékot szerettek volna készíteni, ezért elmentek egy kézműves tanfolyamra, s beleszerettek az adott tevékenységbe. A korábbi munkahelyeiken megszerzett tapasztalataikat (üzleti szemlélet, vendégkör kiszolgálása) itt kamatoztatják, sokuknál (jellemzően a főállásban dolgozóknál) az üzleti szemlélet az elsődleges, s az alkotás, a kézművesség másodlagos. Az idegen nyelvtudás (angol nyelv) képessége is gyakori. A kézműves szolgáltatók saját márkát, ún. énmárkát építenek.

A kézműves tevékenység során a vállalkozási formák változatosak: adószámos magán-személy, egyéni vállalkozó, betéti társaság, korlátolt felelősségű társaság. Többségében a kézművesek nem ÁFA alanyok, sok közöttük a KATA-s vállalkozó.

A kézművességet sokan iskolában tanulták

(grafika, iparművészet, építészet, esztétika, művészettörténet, múzeumi menedzsment, élelmiszeripari képzés, Hagyományok Háza szervezésében népi kézműves tanfolyamok), azaz rendelkeznek felsőfokú, középfokú vagy OKJ-s végzettséggel is. Jellemző, hogy a kézművesek folyamatosan képezik magukat.

A másik jellemző módja, hogy autodidakta módon tanulták a különféle technikákat: külföldi könyvekből, külföldi videókból, más kézművesektől. Nekik a kézműves végzettségről nincs oklevelük, hivatalos bizonyítványuk; többen megjegyezték, hogy „nincs ilyen típusú kézműves oktatás”. A visszajelzések alapján a végzettségüket senki nem kérdezi. Az online felületeken, honlapokon látják a vendégek, a megrendelők az alkotásaikat, s ebből megállapítják, hogy a tárgyak, a stílus, az irányzat tetszik-e -ez alapján választanak. Sokszor a kézműves szolgáltatók személyes portréja, bemutatkozása, a velük készült interjúk, oktatóanyag, egyéb videók stb. is elérhetők. Így mire egy vásárló, résztvevő eljut a foglalkozásra, az oktatót már ismerősként üdvözölheti.

Mivel egyéni vállalkozásról, egyedi márka kiépítéséről, sajátos stílusjegyekről, személyhez köthető kommunikációról beszélünk, ezért nem igazán jellemzőek a szakmai kapcsolatrendszer, a kézműves hálózatok működtetése.

A kézműves programok, foglalkozások, workshopok lebonyolítása

A kézműves foglalkozások helyszíne meghatározó. A programok, workshopok lebonyolítása során a vendégek általában helybe, konkrét helyszínre jönnek, mely lehetőséget kínál a vidéki szolgáltatóknak is. A kézműves workshopok helyszíne (műhely, nyitott műhely, stúdió) kapcsán vegyes a kép. A megkérdezett kézművesek egy része saját műhellyel rendelkezik (úgy vásároltak családi házat, hogy ez szempont volt) vagy bérlik a helyiséget.

- A saját műhely és a lakóhely fizikálisan többnyire elkülönül; néha a családi ház udvarában vagy külön épületben működik a workshop. „A saját műhelyem egy nagyon inspiráló közeg, hiszen tele van alkotásokkal.”
 - A megkérdezettek többsége bérel műhelyt (az élményfestők stúdiót) vagy már meglévő műhelyekhez, nyitott műhelyekhez, tanfolyamokhoz csatlakozik. A bérelt műhely (Patent, Astoria, Nemiskacat Műhely, Szelence kávézó) esetében többen kiemelték a világítás és a könnyű megközelíthetőség fontosságát.
 - Születésnap, vállalati rendezvény vagy egyéb (vásári, fesztivál) kitelepülés esetén az eszközök kiszállítását kell megoldani. Helyszínként ekkor szóba jöhet egy cukrászda, kávéház sarka is.
 - A kézművesek közül – az iskolai tanévhez igazodva – sokan tartanak szakköröket, melyek közösségi intézmények, oktatási termek helyszínén zajlanak.
 - A koronavírus járvány előtt (2020) egyértelműen a személyes kézműves workshopok voltak a jellemzők, amik általában hétvégén zajlottak. A gyerekek esetében a táborok is népszerűnek bizonyultak, illetve egyik kézműves rendszeresen szervezett nyári alkotó tábor, illetve külföldi útinaplós tábor.
- A kézműves programok időtartalma változatos: 2 órától egész naposig (7 óra) terjed. A workshopok jellemző időtartalma 2-4 óra, sok függ attól, hogy milyen típusú tárgyak készülnek, kell-e szárítási, égetési, egyéb kiegészítő technológiával számolni. A következő tipikus intervallum a fél nap vagy egész nap, hétvége.
- Hétköznap inkább a késő délutáni, esti órákat hirdetik meg, hétvégén pedig a délelőtti népszerűek. Amennyiben a „szezonálitást” nézzük, úgy az október-április közötti időszak jóval népszerűbb, mint a nyár.
 - Kiemelkedő időszak a karácsony előtti néhány hét, sokan ajándékkészítés motiváció-

val érkeznek. Ezek alapján a június-augusztus közötti időszakot szívesen megtöltenék belföldi vagy beutazó (Budapest helyszín, népszerű vidéki turisztikai úticélok) turistákkal.

- Amennyiben a kézműves mester három alkalomra bontja a termék elkészítését, akkor tanfolyamról beszél: ez általában három egész napot vagy hosszú hétvégét jelent.

A kézműves foglalkozások létszáma szinten minden esetben maximum 10 fő (a pandémiás időszakban 10 fő volt az előírás, ettől függetlenül is ezt választották), de például a speciális eszközhasználat (korongozás maximum 3 fő) tovább limitálja a résztvevői kört. Az ideális létszámot a legtöbb válaszadó 5-6 főben jelölte meg. Gyerekek esetén sokszor 1-2 fővel növelik a létszámot. Összességében elmondható, hogy a workshopok többségében kis létszámú csoportról van szó (ez jelenthet 3 főt egészen 6-8-10 főig, illetve az élményfestés kapcsán a 30 résztvevőig is növekedhet).

A kézművesek nyitottak az egyéni igények megvalósítására, akár helyszín (kitelepülés), akár program (születésnap, gyerekfoglalkozás, családi nap) vagy létszám tekintetében: „Prémium alkotó nap, ékszerkészítés veled – ezek mind egyéni, személyre szabott foglalkozások, amire az utóbbi időben megnőtt az igény. Ilyenkor a figyelem az adott résztvevőre összpontosul, a tudásátadás mélyebb.”

A kézműves programok során a népszerű témák a jeles ünnepekhez kapcsolódnak: a karácsonyi vagy húsvéti díszek (asztali, fa vagy ajtódísz) nagyon népszerűek. Jelenleg a lakásdekoráció fontos trend és a résztvevők nagyon szeretik azokat a használati tárgyakat, aminek van funkciójuk.

A kézműves szolgáltatók kiemelten fontosnak tartják a visszajelzéseket. A vendégek elégedettségét a workshop alatt a beszélgetések kapcsán, informális módon le tudják mérni. Sokan a workshop után a Facebookon reagálnak, dicsérnek, az esetek 90%-ban pozitív visszajelzést adnak. Fontos indikátor

ebben az esetben a személyes ajánlás – így lehet leginkább lemérni a fogyasztói elégedettséget. A kézműves szolgáltatók formálisan megszerkesztett kérdőívet, adatlapot nem használnak. Egy esetben említették, hogy a személyes véleményeket egy gyűjtődobozba lehet bedobni, melyeket negyedévente megnéznék és kiértékelnek.

A kézműves online kurzusok kérdésköre megosztotta a szakembereket. A pandémia egy időre lehetetlenné tette, befagyasztotta a jelenléti oktatás, a személyes részvétel lehetőségét. A kézművesek egy része online oktató anyagot készített, de a többség úgy vélte, hogy elég ingyenes anyag van a piacon (a személyes workshopokat preferálta).

A pandémia során a jelenléti oktatás egy időre szünetelt a kézműves foglalkozások tekintetében is. Több kézműves rugalmasan reagált a helyzetre és digitális anyagokat készítve áttért az online oktatásra. Ezáltal egyrészt nem kellett a kézművesség iránt érdeklődőknek lemondania a kézműves kurzusokról, hiszen az internetes felületeken sokféle oktatóanyag elérhetővé vált. Másrészt ezek a kézművesek versenyelőnyre tettek szert, reziliens módon alkalmazkodtak a piaci igényekhez. Több esetben tematizálták a kurzusokat: kezdő és haladó csoportok, tananyagok is születtek.

A kézműves szolgáltatók a programokat, foglalkozásokat, képzéseket döntő többségében saját weboldalon, Facebook oldalon teszik közzé, illetve speciális csoportokban osztják meg az ezzel kapcsolatos információkat. Fizetett hirdetésre külön nem költenek, aminek oka a kicsi árrés és limitált résztvevői létszám. Egyvalaki emelte ki, hogy megbízott egy közösségi média specialistát, akivel „jól belőtték a célcsoportot”, s így a fizetett hirdetései hatékonyak. Többen kiemelték, hogy a Facebook oldalak elérése egyre kevésbé hatékony, a „Facebook csoportok némileg jobban teljesítenek”. Többen használnak e-mail listát és a hírlevél rendszeren keresztül érik

el az érdeklődőket. Van aki messenger útján és telefonon is tájékoztatja a jelölteket a lehetőségéről. Továbbra is fontos a szájhagyomány: jellemzően ismerősök, kollégák, régi kapcsolat tagjai keresik vagy ajánlják őket.

A kézműves programokra, foglalkozásokra jellemzően telefonon, a honlapon lévő űrlap segítségével vagy a Facebook-on konkrétan meghirdetett bejegyzések alatt lehet jelentkezni. A kommunikációban az online média használata a legjellemzőbb, azon belül is kiemelkedik a kézműves Facebook profilja, mint a program meghirdetésének helyszíne. A kezdő vagy vállalkozási formával nem rendelkező kézművesek esetén a helyszínen, készpénzben való fizetés a jellemző.

A vendégkör jellemzői

A kézműves foglalkozások vendégkörét illetően két irányzat figyelhető meg. A foglalkozások egyik jellemző célcsoportja a részmunkaidőben dolgozó édesanyák, kisgyermekkel otthon lévő anyukák, nagymamák (inaktív státusz). Életkor tekintetében a 25-75 éves korosztály; ezen belül markánsan a 30-40 éves nők jelennek meg a foglalkozásokon. A hétvégén kikapcsolódás, feltöltődés céljából végzik a kézműves tevékenységet. Mivel a tanfolyamok viszonylag drágák, ezért egyes szakmák képviselői illetve a közép-felső osztálybeli réteg érdeklődik irántuk. A célcsoport tagjai szellemi munkát végző emberek: közigazdászok, köztisztviselők, jogászok, ügyvédek, irodai munkát végzők, banktisztviselők, nővényekhez köthető végzettségűek, (tájépítész, kertépítő, virágkötő), „de volt már artista, katona, varrónő” is a tanfolyamon. Sokan a „rokon, kreativitást igénylő” szakmák képviselői közül kerülnek ki: kézművesek, kozmetikusok, cukrászok, szakácsok, műkőrmösök körében népszerűek még az egyes kurzusok.

A vendégkör másik típusa az iskolai foglalkozások illetve a települési szintű rendezvények látogatói. Az előbbinél értelemszerűen

a diákok vesznek részt, míg az utóbbinál a jellemző célcsoport a kisgyermekes családok.

Az interjúk során említésre került néhány speciális eset is:

- Hagyományos népi mesterséggel több, mint 40 éve foglalkozó kézműves, akit a településének vezetői gyakran felkérnek, hogy testvérvárosi, turisztikai, bemutatkozó rendezvényeken képviselje a várost. Annak ellenére, hogy nem beszél idegen nyelveket, így is sikerült beutaznia egész Európát, ami már önmagában boldogsággal tölti el.
- Egy fiatal, dinamikus kézműves, aki angol nyelven is készített online tananyagokat akvarell festés témakörében, s azt egy külföldi weboldalon értékesíti.
- Egy kézműves szolgáltató, aki – a főállásához (coaching) kapcsolódóan – gyakran tart a résztvevőknek angol nyelven kézműves foglalkozást, art coaching néven.

Általánosságban megállapítható, hogy míg a budapesti foglalkozásokra az ország minden területéről érkeznek, addig a vidéki települések foglalkozásait az adott település és a vonzáskörzet lakói látogatják. A hazai vonzó úti célok (Eger, Egerszalók, Balaton-felvidék) a turisták vagy második otthonnal rendelkezők részére is elérhető alternatívát jelentenek. Budapest esetében többen kiemelték, a központi helyszín, a könnyű megközelíthetőség jelentőségét: „Jó döntés volt a XX. kerületből beköltözni, a központba, a VI. kerületbe.”

A kézműves workshopok jövőbeni trendjei

A beszélgetések alapján trend a használati tárgyak, felvehető darabok készítése, amit a résztvevők megosztanak a világhálón, büszkének rá. A kézműves workshop a mindennapi életből való kiszakadás, a lelassulás, a kreativitás fejlesztése kapcsán jó szabadidős lehetőség. Fontos a rugalmasság, az ár/érték arány, a kézműves oktató személyisége és tudása.

- Használhatóság, praktikum, egyediség: „Az emberek használati tárgyakat, felvehető/

hordható darabokat készítenek.” „A vendég megfogható tárgyakat visz haza, amit maga készít, saját alkotásként. Ezért mutogatja, dicsekszik vele, fontos neki.”

- Lelassulás, „énidő”: „Az emberek kiéheztek ezekre a programokra. A rohanó világ ellen kellene lépni, lelassult tevékenységet végezni.” „A jövőt tekintve az „énidő” jelentősége felértékelődik. Magammal foglalkozzam egy kicsit”. „Régen csak múzeumban vagy skanzenben látták a mestereket.”
- Alkotás élménye: „Alkotni öröm” – ez volt anno a szlogen, ezt vallja ma is. Közösségben dolgozni és alkotni – ez egyfajta „hétköznapi terápia.”
- Nyitottság: „Nyitott műhely felé megy a szakma.”
- Több érzékszerv: „Több vagy minden érzékszervre ható termék készítése.”
- Értékkeremtés és fenntarthatóság: „Olyan termék készítése, ami 100%-ban fenntartható.” „Nagy divatja van mindkettőnek: giccs és fenntarthatóság. Értéket kell adni a kézműves terméknek, ne a xy üzletben vásároljunk olcsó és igénytelen termékeket.”

Összegzés és következtetések

A kézműves tevékenység – a kreatív turizmus egyik elemeként – számtalan programon keresztül végezhető. A kézművességgel kapcsolatos asszociációk áttekintést adtak arról, hogy maguk a szolgáltatást végzők is széles körben értelmezik a foglalkozást; úgymint workshop, tábor, kurzus, tanfolyam, oktatás, alkotó nap.

A piaci alapon működő kézműves programok elsősorban olyan kreativitást, énidőt, kézműves motivációt kielégítő alkalmak, melyeket jellemzően kisebb (6-8 fős létszám), garantált programként, a kézműves saját kommunikációs hálózatán keresztül kínál. A kézműves foglalkozások értelmezhetők turisztikai kínálati elemként is, melyre elsősorban a fővárosban (magyar és angol nyelven),

valamint a turisztikai szempontból vonzó desztinációkban (Balaton, fürdővárosok, kulturális központok) van igény.

A kézműves szolgáltatók többségében nők, majd mindegyikük rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Jellemző rájuk, hogy eredeti tanult szakmájukban kiégtek, valami kreatívabbra, szabadabbra, rugalmasabbra vágytak, illetve a munka-magánélet egyensúlyát a rugalmasan végezhető vállalkozásban találták meg. Tevékenységi körüket illetően a kézművesek általában több lábon állnak, a kézműves foglalkozások, kurzusok tartása csak a bevételük egy részét adja. Emellett késztermékeket állítanak elő, megrendeléseket teljesítenek, kellékeket árulnak, könyvön dolgoznak, franchise rendszert működtetnek. Sokuknak ez csak egyfajta kiegészítő tevékenységet, mellékállást jelent.

A kézművességet sokan iskolában tanulták, hivatalos végzettséget szerevve, de az igazán trendi tevékenységeknek (pontozás, cukorvirág készítés) még nincs szervezett képzésük, így ezek az alkotók autodidakta módon (külföldről beszerzett könyvekből, videókból, más kézművesektől) tanulnak.

A kézműves programok, kurzusok, workshopok lebonyolításánál a legfontosabb a jó hangulat, az otthonosság, a biztonság és a kényelem. Lényeges szempont (mely csökkenti a vendégkör előzetes stressz-faktorát), hogy a programokon való részvételhez a vendégek oldaláról semmiféle előképzettségre, tudásra nincs szükség. Az elkészült tárgy minőségére garanciát vállal az oktató, s a minőség mellett a megalkotott tárgy mindennapi használhatósága is kiemelten fontos. A kézműves kurzusok ára úgy, mint a foglalkozások időtartama széles skálán mozog. Közös bennük viszont a kics csoportos jelleg, a korlátozott létszám, illetve egyre népszerűbbek az egyéni foglalkozások, ahol a figyelem csupán egyetlen személyre összpontosul.

A szakmai interjúk alapján a kézműves program, mint kreatív turizmushoz is köt-

hető élményszerzés tekintetében a következő megállapítások fogalmazhatók meg:

- A kézműves program kiválasztásakor az egyik legfontosabb tényező a kézműves foglalkozást vezető nyitottsága, a tanításának a hatékonysága, a szakértelme, tudása, korábbi munkái, referenciái.
- A kézművesség iránt nyitott, motivált vendégkör az alábbi jellemzőkkel írható le: foglalkozása, hivatása monoton, egysíkú, felelősségteljes és stresszes; munkája során általában másokat helyez előtérbe, segítők foglalkozást végez; életvitelében a munka, a család, a háztartás összeegyeztetésén dolgozik folyamatosan; leterhelt, sok feladatot végez párhuzamosan.
- A kézműves vendégkör motivációja (azaz miért választja a kézműves kurzust) az énidő hasznos eltöltése; az alkotás öröme, új technikák kipróbálása; a kreatív energiák megélése, az élményszerzés (barátokkal, munkatársakkal, hasonló érdeklődésű emberekkel).
- A kézműves programok iránt érdeklődő célcsoport az alábbi érzésekre, élményekre megtapasztalásra vágyik: stresszoldás, ellazulás, sikerélmény, pihenés, felszabadultság, flow élmény, feltöltődés energiával, időtlenség, kikapcsolódás, derű, alkotás élménye, hatékonyabb probléma megoldás, harmonikusabb élet, felszabaduló energia.
- A vendégek, a résztvevők oldaláról a legfontosabb motiváció: új technikák megismerése, egy hobbi elsajátítása; a mindennapi életben használható, hordható alkotás; saját kézzel készített egyedi ajándék; ajándékutalvány.

Összefoglalva elmondható, hogy a kvalitatív kutatás során ismert, sikeres, piaci alapon működő kézművesekkel folytattunk interjút, akik szolgáltatásaik révén szélesítik a hazai turisztikai- és szabadidős termékínálatot. A mintában egyaránt megtalálhatók voltak a népi és modern kézműves, művészeti tevé-

kenységet végző mesterek, de a számasságot tekintve ez a felmérés nem minősül reprezentatívnak. A kutatás elsősorban feltáró jelleggel készült; a kreatív turizmus egy niche termékével összefüggésben gyűjtöttünk információt, üzleti megoldásokat.

Jelen kutatást a kreatív turizmus (vidéki) fejlesztése érdekében további irányokból is érdemes kiterjeszteni:

(1) A kínálati oldal, a szolgáltatók teljes körű bemutatása, mely a kézművesek térbeli és tevékenységre egyaránt fókuszáló megkérdezését (kvantitatív) jelenti.

(2) A kézműves programok keresleti oldalának piaciorientált (ismertség és imázs, fizetési hajlandóság, információszerzés, mobilitási hajlandóság) feltérképezése és elemzése.

(3) A kézműves programok illeszkedése a desztináció turisztikai és szabadidős kínálatába.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Angler K. – Kóka B. (2021): Vonzza-e a kézműves élelmiszer a turistát? pp. 114-124. In.: Mezőfi N. – Németh K. – Péter E. – Püspök K. (szerk.) V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötet. Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, Nagykanizsa. 676. p.

Angler K. (2015): Kézműves borok – kérdőjelekkel. pp. 18-34. In.: Oroszi V. (szerk.) Szőlő, bor, turizmus: tanulmányok a szőlészet, borkészítés és borturizmus témaköréből. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 174. p.

Arapovics M. – Ponyi L. – Bódog A. (2019): Magyarországi közművelődési intézmények, könyvtárak és múzeumok reprezentatív felmérésének legfőbb eredményei. pp. 20-50. In.: Arapovics M. – Ponyi L. – Bódog A. (szerk.) Kulturális közösségfejlesztési folyamatok vizsgálatai Magyarország településeiben. Kutatási jelentés. Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ NMI Művelődési Intézet Nonprofit

- Közhasznú Kft. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete, Budapest. 205. p. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Z%C3%A1r%C3%B3tanulm%C3%A1ny_kutat%C3%A1s-web.pdf#page=23
- Bakos L. – Csuvik M. – Farkas A. – Graffits E. – Hegedűs L. Cs. – Horváth P. – Józsa F. – Kaiser K. – Keszthelyi B. E. – Nagy E. – Nánai T. – Sándori E. – Vidovics V. – Brettner Zs. (2020): „Koronapló”: Egy egyetemi közösség élete a karantén idején. *Szociális Szemle* 13 (2) pp. 28-50. <https://doi.org/10.15170/SocRev.2020.13.04>
- Balázs-Bécsi A. (2014): A mezőségi téka névjegye. *Korunk* 25 (6) pp. 92-94. http://www.epa.hu/00400/00458/00605/pdf/EPA00458_korunk_2014_06_092-094.pdf
- Berghauer S. – Sass E. – Tarpai J. – Tóth A. (2020): A helyi termékekben rejlő turisztikai erőforrások Kárpátalján. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* 5 (3) pp. 57-73.
- Binkhorst E. – Den Dekker T. (2009): Agenda for co-creation tourism experience research. *Journal of Hospitality Marketing and Management* 18 (2-3) pp. 311-327. <https://doi.org/10.1080/19368620802594193>
- Bíró I. F. – Hörich B. – Szalai T. (2020): Általános iskolai tanulók kulturális fogyasztása a társadalmi státusz függvényében. pp. 107-125. In.: Váradi J. (szerk.) *Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. MMA MMKI, Budapest. 214. p. https://www.mma-mmki.hu/userfiles/Workingpapers/MUVESZETI_KORKEP_E-konyv.pdf#page=107
- Coccosis H. (2008): Cultural heritage, local resources and sustainable tourism. *International Journal of Services, Technology and Management* 10 (1) pp. 8-14.
- Csapó J. (2012): The role and importance of cultural tourism in modern tourism industry. pp. 201-232. In.: Murat K. (eds.) *Strategies for Tourism Industry – Micro and Macro Perspectives*. Rijeka, Horvátország. 406. p.
- Csapó J. – Végi Sz. (2021): Összefoglalás, elképzelések a világjárvány utáni időszak nemzetközi és hazai turizmusáról. pp. 138-145. In.: Csapó J. – Végi Sz. (szerk.) *A globális, lokális és a globális turizmus jelenlegi szerepe és jövője elméleti és gyakorlati megközelítésben*. PTE KTK Marketing és Turizmus Intézet, Pécs. 145. p.
- Csapó J. (2020): Exploring Creative Tourism as a New Tourism Product in Slovakia – Analysis of The Primary Results. *Geograficke Informacie* 24 (2) pp. 28-42.
- Dogi I. – Nagy L. – Csapkés M. – Balogh P. (2014): Kézműves élelmiszerek vásárlásának fogyasztói magatartásvizsgálata a nők körében. *Gazdálkodás* 58 (2) pp. 160-172. <https://ageconsearch.umn.edu/record/201402/>
- Duxbury N. – Richards G. (2019): Towards a Research Agenda for Creative Tourism: Developments, Diversity, and Dynamics. pp. 1-14. In.: Duxbury N. - Richards G. (eds.) *A Research Agenda for Creative Tourism*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK. 199. p.
- ETC: European Travel Commission (2006): *Tourism Trends for Europe*. European Travel Commission, Brussels. http://www.etc-corporate.org/resources/uploads/ETC_Tourism_Trends_for_Europe_09-2006_ENG.pdf (Letöltés dátuma: 2022. március).
- Florida R. (2001): *The Rise of Creative Class*. Basic Books, New York. 404. p.
- Fülöp J. (2020): Alkotói energiák, technológiai lehetőségek, társadalmi igények: A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem jelene és jövője. *Magyar Iparművészet* 27 (1) pp. 2-6. http://www.magyar-iparmuveszet.hu/wp-content/uploads/2020/11/MI_belivek_2020_1_0220_3.pdf
- Füreder B. (2019): A kézműves, illetve a felső erjesztésű sörök és a fogyasztók egymásra találása napjainkban pár budapesti

- példa alapján. p. 39. In.: Zsarnóczky M. – Rátz T. – Michalkó G. (szerk.) VII. Magyar Turizmusföldrajzi Szimpózium. Absztrakt kötet. Kodolányi János Egyetem, Orosháza. 106. p.
- Gonda T. – Angler K. – Csóka L. (2021): The Role of Local Products in Tourism. *European Countryside* 13 (1) pp. 91-107.
- Gonda T. (2014): A helyi termék turisztikai hasznosítása - a vidékfejlesztés új lehetősége. *A Falu* 29 (1) pp. 17-23.
- Gonda T. (2022). *Alternatív turizmus*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634547686>. (Letöltve: 2022. 05. 03. https://mersz.hu/hivatkozas/m969at_41_p1#m969at_41_p1)
- Gósi Zs. (2020): Futunk a járvány elől – Sportolási szokások a tavaszi korlátozások alatt. *Magyar Sporttudományi Szemle* 21 (88) pp. 18-21. <https://mstt.hu/wp-content/uploads/2021/03/MSTT-Szemle-2020-06-honlapra.pdf>
- Grósz J. – Tolnayné Csattos M. (2014): Adaptált varrógéphasználat látássérült személyek részére. *Gyógypedagógiai Szemle* 42 (1) pp. 63-73. https://gyongyeskavics.prae.hu/prae/content/gyosze/GYOSZE_2014_1.pdf#page=51
- Háló K. (2021): Bőköz az asztalon – az Ormánság kézműves termékei a piacon. pp. 52-59. In.: Gonda T. (szerk.) A vidéki örökségi értékek szerepe az identitás erősítésében, a turizmus- és vidékfejlesztésben. Orfűi Turisztikai Egyesület, Orfű. 251. p.
- Harcza I. M. (2017): Turizmus és gasztronómia adta lehetőségek a pálinka népszerűsítésére. *A Falu* 32 (2) pp. 53-65.
- Hőbör L. – Magyar M. (2019): A kézműves rekreáció jelentőségéről. *Recreation* 9 (2) pp. 32-34. DOI: 10.21486/recreation.2019.9.2.4 <http://real.mtak.hu/94443>
- Ilicic M. (2014): Benefits of Creative Tourism: The Tourist Perspective. pp. 99-113. In.: Richards G. – Russo A. P. (eds.) *Alternative and Creative Tourism*. ATLAS, Arnhem. 113. p. [online]. Available at internet: https://www.academia.edu/10102778/Benefits_of_Creative_Tourism_The_Tourist_Perspective?email_work_card=view-paper
- Jászberényi M. (szerk.) (2020): *A kulturális turizmus sokszínűsége*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634545224>. (Letöltve: 2022. március)
- Karácsony-Molnár E. (2021): Van-e helye a néphagyománynak a 21. századi nevelésben, oktatásban? – jeles napi ünnepi szokások az óvodai nevelésben. pp. 66-78. In.: Lovassy A. – Pázmány Á. (szerk.) *Kihívások a 21. századi nevelésben-oktatásban*. Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác. 145. p. <http://real.mtak.hu/121386>
- Kékesi E. (2020): Falunapok, fesztiválok, művészeti és egyéb táborok a Baranya megyei falvakban. *Tudásmenedzsment* 21 (1 klsz) pp. 256-264. https://btk.pte.hu/sites/btk.pte.hu/files/hfmi/Tudasmenedzsment_XXI_evf_Kulonszam.pdf
- Kerekesné M. Á. – Kovács Gy. (2017): I. Sajtakadémia: Kézműves Sajt, Tudomány, Turizmus. *Tejgazdasági Szemle* 4 (5) p. 27.
- Khlystova O. – Kalyuzhnova Y. – Belitski M. (2022): The impact of the COVID-19 pandemic on the creative industries: A literature review and future research agenda. *Journal of Business Research* 139 pp. 1192-1210. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.09.062>.
- Kiss T. (2016): A drogok és a drog-prevenció egy debreceni középiskolában. *EDU* 6 (1) pp. 71-77. <http://eduszakped.com/wp-content/uploads/2016/09/edu6evf1szam.pdf#page=71>
- Kulcsár N. (2015): A fogyasztói érték és az élmény kontextusa a turisztikai szakirodalomban. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review* 46 (3) pp. 18-25. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2015.03.02>
- Ladányi K. – Szöllősi L. (2016): Kézműves cukrászipari termékek magyarországi vásárlásának és fogyasztásának jellemzői. *Acta*

- Carolus Robertus 6 (1) pp. 127-136. <https://ageconsearch.umn.edu/record/233910/>
- Lőrincz K. – Sulyok J. (szerk.) (2017): Turizmusmarketing. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634540601>. (Letöltve: 2022. 03. 14. https://mersz.hu/hivatkozas/dj277tm_200_p8#dj277tm_200_p8)
- Magyar M. – Urbán A. – Bősze J. (2020): Hagyományok és rekreáció – Egy különleges példa: Tradition and recreation – A unique example: reenactment 10 (1) pp. 32-35. <https://doi.org/10.21486/recreation.2020.10.1.3>
- Minorics T. – Gonda T. (2015): Kézműves és gasztrokulturális örökségünk turisztikai hasznosítása. pp. 102-115. In.: Oroszi V. (szerk.) Szőlő, bor, turizmus: tanulmányok a szőlészet, borászat és borturizmus témaköréből. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 174. p.
- Mitev A. Z. (2019): Kutatásmódszertan a turizmusban. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634544135> https://mersz.hu/hivatkozas/m537kutatur_irod_17#m537kutatur_irod_17 (letöltve: 2022. február 16.)
- Molnár Cs. – Remenyik B. (2017): A falusi turizmus helyzete és fejlesztési lehetőségei. *Studia Mundi – Economica* 4 (5) pp. 44-59. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2017.04.05.44-59>
- Nagy D. – Csapó J. – Végi Sz. (2021): A jövő turizmusa, a turizmus jövője – vállalkozói prognózis kutatás a Dél-dunántúli turisztikai vállalkozók szemszögéből. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* 6 (2) pp. 72-85.
- Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (2011): Szakmai vitairat. Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest. 51. p. http://www.terport.hu/webfm_send/2704
- Nod G. – Mókusné P. A. – Aubert A. (2021): Kispadra ültetett desztinációmenedzsment a pandémia félidejében (?) *Turizmus Bulletin* 21 (2) pp. 43-54.
- OECD (2006): International Measurement of the Economic and Social Importance of Culture. 103. p. <https://www.oecd.org/sdd/na/37257281.pdf>
- Palenčíková, Z. – Csapó J. (2021): Creative tourism as a new tourism product in Slovakia. The theoretical and practical analysis of creative tourism: formation, importance, trends. *Constantine the Philosopher University in Nitra*. 135. p.
- Rajnai J. (2012): Lehet másképp?! – avagy pedagógiai alternatívák a hátrányos helyzetű roma fiatalok nevelésében. *Új pedagógiai szemle* 62 (11-12) pp. 54-75. https://epa.oszk.hu/00000/00035/00155/pdf/EPA00035_upsz_2012_11-12_054-075.pdf
- Remoaldo P. – Serra J. – Marujo N. – Alves J. – Gonçalves A. – Cabeça S. – Duxbury N. (2020): Profiling the participants in creative tourism activities: Case studies from small and medium sized cities and rural areas from Continental Portugal. *Tourism Management Perspectives* 36 100746 <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100746>.
- Repisky M. – Tóth J. (2019): Mi motivál egy társadalmi vállalkozót? – Egy feltáró kvalitatív kutatás eredményei. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review* 50 (3) pp. 11-24. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.03.02>
- Richards G. – Wilson J. (2006): Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management* 27 pp. 1209-1223.
- Richards G. – Marques L. (2012): Exploring Creative Tourism: Editors Introduction. *Journal of Tourism Consumption and Practice* 4 (2) pp. 1-11.
- Richards G. – Raymond C. (2000): Creative tourism. *ATLAS News* no. 23. pp. 16-20.
- Richards G. (2002): From Cultural Tourism to Creative Tourism: European Perspectives. *Tourism* 50 (3) pp. 225-234.
- Richards G. (2020): Designing creative places: The role of creative tourism. *Annals of Tourism Research* 85 102922 <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102922>.

- Richards G. (2021): Rethinking Cultural Tourism. Edward Elgar Publishing, 208. p.
- Sarantou M. – Kugapi O. – Huhmarniemi M. (2021): Context mapping for creative tourism. *Annals of Tourism Research* 86 103064 <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103064>.
- Stéfán K. – Trócsányi A. (2010): A kulturális gazdasági kínálat térstruktúrája Pécssett. pp. 428-439. In.: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *A településföldrajz aktuális kérdései*. Savaria University Press, Szombathely. 482. p. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/tarsadalom/otka/pdf/kultgazd_szereplok_szhely.pdf
- Szabóné Balázs B. – Horváth T. (2020): Erdőpedagógia egy családi vállalkozásban. pp. 155-160. In.: Lett B. – Gál J. – Horváth S. – Molnár K. – Schiberna E. – Stark M. (szerk.) *Tanulmánykötet Mészáros Károly tiszteletére*. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. 246. p. http://publicatio.uni-sopron.hu/1941/1/Tankot_MKT_2020_12_SzaboneBB-HorvathT.pdf
- Szellemi Kulturális Örökség: <http://szellemikulturalisorokseg.hu/>
- Tan S. K. – Kung S. F. – Luh D. B. (2013): A model of 'creative experience' in creative tourism. *Annals of Tourism Research* 4 (1) pp. 153-174. DOI: 10.1016/j.annals.2012.12.002
- Tan S. K. – Kung S. F. – Luh D.B. (2014): A taxonomy of creative tourists in creative tourism. *Tourism Management* 42 pp. 248-259. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2013.11.008>
- Tarján G. (1995). *Néprajz az iskolában*. *Iskolakultúra* 5 (23) pp. 27-33. <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/31199/30916>
- Törőcsik M. – Csapó J. (2021): A turisztikai trendek csoportosítása. pp. 11-15. In.: Csapó J. – Végi Sz. (szerk.) *A globális, lokális és a globális turizmus jelenlegi szerepe és jövője elméleti és gyakorlati megközelítésben*. PTE KTK Marketing és Turizmus Intézet, Pécs. 145. p.
- UNCTAD (2010): Creative Economy Report 2010: a Feasible Development Option. 422. p. https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab20103_en.pdf (Letöltve 2022 március)
- UNESCO (2006): Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism Discussion. Report of the Planning Meeting for 2008 International Conference on Creative Tourism Santa Fe, New Mexico, U.S.A. October 25-27, 2006.
- UNESCO (2021): Cultural and creative industries in the face of COVID-19: an economic impact outlook. 62. p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377863?posInSet=1&queryId=18d8b725-72cd-4018-ad79-bfdd0ee274e4> (Letöltve 2022 március)
- UNWTO (2018): *Tourism and Culture Synergies*. UNWTO, Madrid. 160. p. DOI: 10.18111/9789284418978
- Vas-Guld Zs. (2021): „Terroir”? „Bio”? „Kézműves”? – minőséget meghatározó fogalmak? pp. 188-196. In.: Gonda T. (szerk.) *A vidéki örökségi értékek szerepe az identitás erősítésében, a turizmus- és vidékfejlesztésben*. Orfűi Turisztikai Egyesület, Orfű. 251. p.
- Virginija J. (2016): Interaction between Cultural/Creative Tourism and Tourism/Cultural Heritage Industries. pp. 137-157. In.: Butowski L. (eds.) *Tourism - From Empirical Research Towards Practical Application*. 190. p.
- Ya-Ping Chang A. – Hung K-P. (2021): Development and validation of a tourist experience scale for cultural and creative industries parks. *Journal of Destination Marketing & Management* 20 100560 <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2021.100560>
- Zátori A. (2018): *Élménymenedzsment a turizmusban*. Akadémiai Kiadó, Budapest. <https://doi.org/10.1556/9789634542322>. (Letöltve: 2022. március)

A közvetlen termékértékesítés lehetőségei Franciaországban - avagy lehetséges utak ugyanazon cél érdekében

Opportunities for direct sales in France - or possible ways for the same purpose

Somogyi Norbert

ABSZTRAKT

Franciaországban (is) évtizedek óta visszatérő probléma, hogy a mezőgazdaságban a termelői árak nem teszik lehetővé azt, hogy a gazdálkodók legalább olyan életszínvonalon élhessenek, mint a városi középosztály (vagy legalábbis arányaiban keveseknek adatik ez meg), ezért a gazdák keresik azokat az alternatív értékesítési csatornákat, ahol a hozzáadott érték legalább egy része a gazdaságban tartható. Lehetőségeiknek határt szab, hogy az országban az élelmiszer-kiskereskedelem döntő hányadát néhány országos (sőt nemzetközi) hálózattal rendelkező hipermarketlánc uralja, az árut pedig néhány beszerző központon keresztül vásárolják, ezért még a feldolgozó szövetkezetek sem tudnak igazán jó alkupoziót kiharcolni, nemhogy az egyéni gazdálkodók vagy kisebb szövetkezetek. A termelőknek ezért a hagyományos

kereskedelmi csatornák helyett másként kell termékeiket értékesíteni annak érdekében, hogy a jövedelem valóban náluk maradjon, ők tudjanak abból beruházni, fejleszteni, munkahelyet teremteni – és természetesen megélni. Az elmúlt évtizedekben számos alternatív értékesítési forma jelent meg a francia agráriumban, ezek közös jellemzője, hogy kivétel nélkül a közvetlen a közvetlen értékesítés valamelyik formáját jelentik, más megfogalmazásban a rövid ellátási láncokhoz tartoznak. A francia tapasztalatok hasznos segítséget jelenthetnek a magyarországi termelőknek is, és amennyiben a már jól bevált módszereket kellő körültekintéssel adaptálják, lényegesen kisebb kockázatot vállalnak.

ABSTRACT

It is a recurring problem in France (also) for decades that producer prices do not

make possible for farmers (or only for few of them) such a high standard of living as for urban middle class. So farmers search those distribution channels, where at least some part of added value can be retained in farms. Their possibilities are restricted as only a few hypermarket chains with national (or international) network dominate in food retail sector, which buy products through only a few purchasing centres. Thus even neither processing cooperatives, nor farmers or their smaller cooperatives are able to fight out proper deal positions. Producers have to sell their products in other ways instead of traditional trade channels in order to retain their income indeed, as it is necessary for their investments, developments, job creation and naturally for their livelihoods. In recent years several alternative sales forms appeared in the French agricultural sector, all of them meaning one of the forms of direct sales, in other words these belong to a short supply chain. French experience can be useful for Hungarian producers too, and if they adapt good practices effectively, they will take substantially smaller risks.

Bevezetés

Míg a nyugat-európai országokban a második világháborút követően sem állt meg a családi gazdaságokon alapuló mezőgazdaság szerves fejlődése, Magyarországon ez a folyamat mintegy négy évtizedre nem csupán leállt, hanem nagyon sok esetben gyakorlatilag végleg meg is szakadt. A családi gazdaságok fejlődése csak a rendszerváltozás után indulhatott újra és mára ezek jelentik a hazai agrárium gerincét, és zömmel ugyanazon problémákkal szembesülnek, mint nyugat-európai társaik. Ide tartoznak az értékesítési nehézségek, megkerülhetetlen a hozzáadottérték gazdaságban tartásának témaköre, minderre Nyugat-Európában már évtizedek óta működő, többé-kevésbé jól működő megoldásokat

dolgoztak ki, amik egy része már hazánkban is jelen van (pl. a falusi turizmus) és a rövid ellátási lánc (REL) eszköztárát erősítik (Juhász, 2012; Kujáni, 2014). Más eszközök viszont gyakorlatilag egyszerre jelennek meg szerte Európában és a világban, mivel ezek a jelenkor technológiai fejlődésének eredményeként jöhettek létre, ilyen például az interneten keresztül történő közvetlen értékesítés. Ezzel együtt Nyugat-Európában - és különösen Franciaországban - számos olyan jó gyakorlati példa van, amik több évtizedes múltra tekintenek vissza, bizonyították az életképességüket és érdemesek arra, hogy a magyar termelők is adaptálják ezeket. A tanulmány ezeket a Magyarországon nem ismert, vagy -egyelőre - kevésbé alkalmazott megoldásokat ismerteti, bemutatva az a mögöttes tartalmat és hátteret is, amik elengedhetetlenek a jó megértéshez és a sikeres adaptációhoz.

Miért éppen a francia példa?

Franciaországban a XIX. század végén még 6 millió gazdaság volt, a második világháború végén 2 millió, 1970-ben 1,6 millió, 1988-ban már csak 1 millió, 2000-ben még több mint 600 ezer, és azóta is évente majdnem 10 ezer gazdaság eltűnik (Agreste, 2021). A francia állami statisztikai hivatal (INSEE) 2020-ban kiadott, a francia gazdaságot átfogóan bemutató kiadványa szerint 2016-ban 437400 gazdaság működött, a 2020-as általános mezőgazdasági összeírás szerint pedig már csupán 389 ezer (Agreste, 2021). A folyamat az INSEE szerint 2010 óta évente 2%-os csökkenéssel jellemezhető, összességében a megelőző három évtized alatt számuk több mint felére csökkent. Azonban az 1950-es években még a legfőbb gondot a gazdálkodók képzése jelentette, hiszen aki nem tudott lépést tartani a háború utáni hihetetlen technikai és technológiai fejlődéssel, az menthetetlenül ellehetetlenült. Így az akkori gazdák – pontosabban gazdaszervezetek és általuk megkeresett szakta-

nár-szövetség (ANMA) azon voltak, hogy a mezőgazdasági szakoktatásban dolgozókat segítségül hívva minél eredményesebb ismeretátadás valósuljon meg. Utólag visszatekintve elmondható, hogy sikeres volt az elhatározás. A 60-as és 70-es évek vonatkozó törvényi változásai miatt a kezdeti struktúra folyamatosan változott, ám ugyanakkor az egyik legjelentősebb szakmai képzési hálózattá vált, miközben a helyi kezdeményezések sajátosságait – és a diverzifikációra való törekvésüket – követve a szervezeten belül egy sajátos szakosodás ment végbe. A 80-as évek magukkal hozták a biogazdálkodás elterjedését, egyre többen reméltek jobb eredményt a hagyományos termékek előállításától, ám akik már ekkor úgy válták, hogy az intenzív gazdálkodás helyett valami mást akarnak csinálni, nem számíthattak az akkori szaktárca vagy a nagy érdekvédelmi szervezetek támogatására. A „mezőgazdaságot és vidéki környezetet hasznosító kezdeményezések központja”-inak¹ (CIVAM) országos szövetsége (FNCIVAM) ennek ellenére folytatta az intenzív szakképző munkát elsősorban a minőségi termékeket előállító ágazatokban, mint pl. a biogazdálkodás, méhészet, helyi termékek - produits fermiers - előállítása). A '90-es évek hatalmas változásai, a támogatási struktúra átrendeződése és a decentralizációs folyamatok arra kényszerítették a FNCIVAM-t, hogy az addigi klasszikus piramis-struktúra helyett egy, az identitást és a tagszervezetek sokszínűségét megtartó, de sokkal hatékonyabb együttműködést, munkát és finanszírozást jelentő hálózati szerveződést alakítson ki. Napjainkban Franciaország szinte minden régiójában működik CIVAM, összesen 127, a csoportokat egy 17, teljes munkaidőben foglalkoztatottnak megfelelő központ segíti (három vidéki irodával), miközben a tagok és szimpatizánsok száma több tízezer.

A közelmúltban a külföldi média számos szereplője beszámolt arról, hogy a francia nemzetgyűlés 2021 elején megszavazta, majd a Kulturális Bizottság egyhangúlag elfogadta a „vidék érzéki örökség” védelmét célzó, nemében egyedülálló törvényjavaslatot, amelynek minden esélye megvan arra, hogy a Szenátus is érvényesítse. A törvényjavaslat célja, hogy a vidéki területekre jellemző hangokat és illatokat meg kell védeni, hogy azok ne képezhesék panasz tárgyait. A vidéki örökségvédelem ezen formája kiterjed a vidékre jellemző érzékszervi élményekre, mint például a kakaskorékolás, a harangzúgás, a samarak hangja, vagy a trágya illata (Somogyi - Gresóné, 2021a, 2021b). De miért is fontos ez? Mert látható az is, mennyire népszerűek a falusi piacok, a falusi vendégasztalok, sőt nagyon kedveltek azok a termelői piacok is, amiket néhány havonta Párizsban tartanak és az ország minden szegletéből jönnek rá termelők (1. kép). Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a franciák zöme nincs tisztában a mai francia agrárium realitásaival, sokukban egy olyan kép él még ma is, ami valójában egy évtizedekkel korábbi, mára már letűnt kort idéz. A piac, a falusi vendéglátás, a mezőgazdasági vásár csak a „végterméket” mutatja be (2. kép), a látogatók, vevők csak ezeket ismerik, azt viszont csak kevesen tudják közülük, hogy mi van a háttérben, hogyan készülnek valójában ezek a termékek. A termelők rendszeresen megszervezik például a „nyitott gazdaságok napját”, de ezekre a francia társadalomnak csak egy nagyon kis szegmense jut el, a nagy többséget valójában nem is foglalkoztatják a részletek. De pontosan ebben rejlik a lényeg: a közvetlen értékesítésnek, a termelő-fogyasztó kapcsolatnak olyan varázsa van napjainkban, ami nagyon sok gazdálkodót abba az irányba terel, hogy termékeinek legalább egy részét a rövid ellátási láncok valamelyikében értéke-

¹ <http://www.civam.org> Fédération Nationale des Centres d'Initiatives pour Valoriser l'Agriculture et le Milieu rural

1. kép: A termelői piac sosem csak a bevásárlásról, ellenkezőleg, az emberi kapcsolatokról is szól

Picture 1: Farmer market means not only shopping possibilities but maintaining human contacts too

Forrás: Szerző felvétele

2. kép: Termelői piac Rambouillet közelében
Picture 2: Farmer market near Rambouillet

Forrás: Szerző felvétele

sítse (Kujáni, 2014), ami érdemi hozzáadott értéket képes a gazdaságban tartani, annak minden előnyével. Igaz, kötöttségek, szabályok is vannak, de a mérleg azt mutatja, hogy megéri ezeket vállalni.

Alkalmazott módszertan

Jelen írás rendhagyónak számít, hiszen nem a hagyományos kísérleti, elemző munka eredményeként született, hanem a szerző húsz éves (ebből 14 évet szakdiplomataként eltöltött) franciaországi személyes terepi tapasztalatainak összegzése. A bemutatott példákat kivétel nélkül „testközelből” megismerve, a legtöbb esetben a gazdálkodókkal folytatott személyes beszélgetésekkel részletekbe menően elemezve születtek meg az alábbiakban bemutatott leírások, melyek elsődleges célja a magyar gazdatársadalom megismertetése azzal a rendkívüli sokszínűséggel - és sokszor nem kevés találmánnyal -, amik hozzásegítik a francia termelőket ahhoz, hogy munkájukból jobban meg tudjanak élni, mintha csak a nyers terméket értékesítenék.

Eredmények

Érdeemes feltenni a kérdést: mi közös van egy 13 hektáros, elsősorban szabadföldi és hajtattott zöldség, valamint gyümölcs termesztésre szakosodott gazdaságban és egy onnan nem is túl messze lévő cukrászüzemben? Az, hogy mindkettő mögött olyan gazdálkodók állnak, akik úgy vélik, a hagyományos kereskedelmi csatornák helyett másként kell termékeiket értékesíteni annak érdekében, hogy a jövedelem valóban náluk maradjon, ők tudjanak abból beruházni, fejleszteni, munkahelyet teremteni – és természetesen megélni. Az ilyen gazdálkodókra sok tízezer példát lehet találni Franciaország-szerte, hiszen az elmúlt években-évtizedekben mind több gazdában fogalmazódott meg az igény arra, hogy termékeit minél kevesebb közvetítővel, lehetőség szerint közvetlenül értékesítse a fogyasztóknak (3. kép). Az ok rendkívül egyszerű: egy olyan országban, ahol az élelmiszerkiskereskedelem döntő hányadát néhány országos (sőt nemzetközi) hálózattal rendelkező hipermarket-lánc uralja, az árut pedig néhány beszerző központon keresztül vásárolják, még a feldolgozó szövetkezetek sem tudnak igazán jó alkupozíciót kiharcolni, nemhogy az egyéni gazdálkodók vagy kisebb szövetkezeteik. A francia mezőgazdaságban évtizedek óta visszatérő probléma, hogy az árak nem teszik lehetővé azt, hogy a gazdálkodók legalább

olyan életszínvonalon élhessenek, mint a városi középosztály (vagy legalábbis arányaiban keveseknek adatik ez meg), ezért a gazdák keresik azokat az alternatív értékesítési csatornákat, ahol a hozzáadott érték legalább egy része náluk marad, a gazdaságban tartható. Ennek egyik – és legismertebb – módja a közvetlen értékesítés (vagy rövid ellátási lánc), aminek hatékonysága, eredményessége növelhető, ha a megtermelt alapanyagot a gazdaságon belül fel is dolgozzák (pl. lekvár, pástétom, hentesáru, készétel, stb.). Az elgondolás egyszerűnek tűnik, a megvalósítás

már sokkal kevésbé az, annak ellenére, hogy a gazdálkodóknak számos lehetőség van a kezükben, mint például a falusi vendéglátás, a farmon történő értékesítés vagy az értékesítő szövetkezetbe való tömörülés.

Már a 2004-es mezőgazdasági modernizációs törvény társadalmi vitájakor felmerült egyébként, hogy a korábbinál szélesebb teret és jobb lehetőségeket kell adni a közvetlen értékesítésnek – jelezte ezt számos érintett szakmai és érdekképviselői szervezet főleg bio oldalról -, elsősorban a helyi piacokon. Ebben részükről felmerült annak szükségessége is, hogy a termelői értékesítés fogalmába tartozzon bele az is, amikor – elsősorban a távolabbi piacokon való termelői megjelenés biztosítása és a szükséges árualap előteremtése érdekében a gazdálkodók szövetkeznek, és az értékesítésre magára közösen egy – vagy több – munkavállalót alkalmaznak. Korábban ugyanis, ha a gazdák ilyen formában akarták termékeiket értékesíteni, már más kategóriába estek, nem pedig az úgynevezett „producteur fermier”-be (ami jelen esetben leginkább az őstermelő fogalmához áll közel). A legfontosabb azonban, hogy a közvetlen értékesítés iránti igény egyre markánsabban fogalmazódik meg úgy a fogyasztók, mint a gazdálkodók részéről, az e jelenség mögött lévő okokat hosszan lehetne sorolni. Noha ez a lehetőség valószínűleg soha nem fogja átvenni a közvetítőkkal bővített kereskedelem helyét, az újabb értékesítési formák (internet, értékesítő automaták) megjelenésével, valamint a közvetítésbe való közvetlen beszállítás lehetőségével a gazdák mozgástere jelentősen bővül. A közvetlen értékesítéssel párhuzamosan elfogadottá vált a „rövid pályás” (circuits courts, magyarul leginkább rövid ellátási láncként – REL – ismert) értékesítés fogalma és gyakorlata is, ahol legfeljebb egy közvetítő ékelődhet a termelő és a fogyasztó közé (pl. egy szövetkezeti bolt, egy vállalati vagy iskolai étkezdé). A legfontosabb azonban, hogy egyre szélesedik az a társadalmi gondolkodás,

3. kép: Az indokínai háborúk alatt menekültként Laoszból érkezett és kertészként letelepedett hmong-ok rendszeresen árulnak a cayenne-i piacon is

Picture 3: Hmongs who arrived from Laos during the Indo-chinese war and settled as gardeners, also sell their products regularly on the market in Cayenne

Forrás: Szerző felvétele

ami a mezőgazdasági termelés és a fogyasztók közötti, régen elszakadt szálak összekötésére irányul, és aminek egyik kulcs-kifejezése a „közelség”. Az utóbbi egy évtizedben számos kedvező változás is történt, a közbeszerzési törvény ma már lehetővé teszi például, hogy az önkormányzatok az általuk működtetett közétkeztetési egységek (pl. iskolai kintinok, kórházi konyhák, időotthonok) alapanyag-szükségletének akár felét is közvetlenül a termelőktől szerezzék be. Az Internet – és általában a digitalizáció – pedig hatalmas lendületet adott az e-kereskedelemnek, amit egyre több gazdálkodó használ ki és fejleszti saját értékesítési csatornáit. A koronavírus-válság egyik legnagyobb tanulsága Franciaországban az volt, hogy az ország egészségügyi és energetikai szuverenitása mellett az élelmiszer-önellátás legalább ilyen fontos stratégiai kérdés. A válság elején tapasztalt logisztikai problémák hatalmas lendületet adtak a helyi, közvetlen értékesítésnek, olyannyira, hogy a szakértők szerint a rövid ellátási láncok pozíciói tartósan javultak és erősödtek.

Szinte ahány gazdaság, annyiféle módszer, ötlet

A francia agrárium rendkívül sokszínű, szinte kizárólag családi gazdaságok alkotják (ami nem zárja ki azt, hogy egyre több valamilyen vállalkozási formában működjön), az értékesítésben pedig két forma jelenti a leginkább meghatározót: a szövetkezeti rendszer és a rövid ellátási lánc, más néven közvetlen értékesítés. Ami azonban szinte mindegyik értékesítési formában közös, jól vagy kevésbé látványosan, de tetten érhető, az a gazdálkodók összefogása, akár egy szervezet – mint például az agrárkamara, gazdálkodói szakszervezetek – égisze alatt, akár a saját maguk alkotta egyesületek vagy annál is szorosabb szerveződések által. Ez nem jelenti azt, hogy teljesen egyéni megoldások nem léteznek, erről nincs szó, de látható, hogy az esetek

zömében a gazdálkodók a saját jól felfogott érdekükben közösen építenek fel egy rendszert, legyen szó egy nagyvárosi agglomeráció közelében, helyi gazdálkodói közösség által működtetett boltról vagy éppen internetes értékesítési platformról. Ennek oka, hogy nagyobb és stabil vevőkört csak széles termékpalettával és biztos árualappal lehet megnyerni, ami a hosszú távú gondolkodás alapeleme, a szükséges infrastruktúra működtetésének állandó költségeit pedig egy közösség sokkal könnyebben tudja vállalni, mint egy-egy termelő maga. A fentieket a következőkben gyakorlati példákkal érzékeltetem, először konkrét gazdaságokat, majd értékesítési formákat vizsgálva.

Noélie Combel 2007-ben még a szüleivel közösen művelte azt a 13 hektárt Avignontól nem messze, amin főleg zöldségeket és csonthejas gyümölcsöket, valamint egy kevés olívát termesztettek – ma már önállóan viszi a gazdaságot, továbbra is változatlan profíllal. Ekkora birtokméret ilyen változatos vetésszerkezettel csak akkor tud eltartani egy családot, ha vagy különlegesen nagy hozzáadott értéket állítanak elő, vagy valami nagyon egyedi dolgot termelnek – vagy pedig egy elég sajátos értékesítési formát választanak, nomeg kicsit szerencsésük is van. Ez a közvetlen értékesítés a gazdaságban (kiszállítást is vállalva a nagyobb vevőknek, pl. közeli kintinoknak), ami nem csak a nyers zöldség-gyümölcs értékesítést jelenti, hanem egyes termékek feldolgozott formában történő forgalmazását is. Ez utóbbinak két nagy előnye van: megoldható az eseti termékefelesleg intelligens levezetése, elkerülve azt, hogy raktározási vagy piaci problémák miatt veszteséggel kelljen értékesíteni a zöldséget, gyümölcsöt, másrészt a hozzáadott érték-többlet a gazdálkodónál marad. Az ilyen vásárlási lehetőséget minden esetben egy, a kamara által levédett és tulajdonolt logóval ellátott tábla jelzi, akár magában a gazdaság bejáratánál, akár attól jóval távolabb, a forgalmasabb út szélén, hogy az arra

járó, ezt az értékesítési lehetőséget szerető/ ismerő vásárló mindenképpen betaláljon.

A Silvain-fivérek, Pierre és Philippe két, a családban hat generáció óta folytatott tevékenységet ötvöznek vállalkozásukban²: a mandulatermesztés és a méhészetet. Elvük a fenntartható és a környezetet „tisztelben tartó” gazdálkodás, a két tevékenységből származó termékekből pedig egy harmadikat, a Provence egyik jellegzetes termékének is számító nugátot készítenek, és ezt – sok más termékkel, köztük a mézzel – saját boltjukban értékesítik (4. kép), de természetesen szállítanak is belőle viszonteladóknak is. A testvérek egyébként egy nagyon jellegzetes provençai kultúrát, a mandulát művelik abban a régióban, ami a XIX. század végén még a világ legjelentősebb mandulatermő vidékének számított, majd lassan kiszorította őt a szőlő, a világ legjelentősebb mandulatermelője pedig mára Kalifornia lett. Silvainék határozott célja, hogy a mandulát minél jobban megőrizze Provence-ban, kihasználva mindazon kivételes klimatikus és talajadottságokat, amikkel a megtermelt mandula élvezeti értékét kiemelkedővé lehet tenni. Ezt a gyümölcsöt házassítják a Provence változatos flórájáról gyűjtött mézzel – aminek különleges aromát ad többek között a kakukkfű, a rozmaring, a levendula és a hárs -, így készítve a hagyományos receptek alapján a tipikus édességet. A testvérek nagyon sok munkát fektettek abba, hogy mára a „Silvain, Paysans Nougatiers” jól ismert márka lett, minden termékükön elhelyezik a nevükre utaló „S” betűt, ami egyben számukra a legmagasabb minőség biztosítására irányuló kötelezettségvállalásuk jelképe is.

Az állattenyésztésben is számtalan gazdaság foglalkozik közvetlen értékesítéssel, legyen szó például húsról, tejtermékről vagy éppen hízott kacsa- vagy libamájáról. A Massif Central hegyei között, az Aubrac szarvasmarha-fajtáról és a „legyes” bicskájáról híres

4. kép: A Silvain-fivérek saját termékeket árusító üzletének részlete

Picture 4: Part of the store of Silvain brothers where sell their own products

Forrás: Szerző felvétele

Laguiole község közelében működik például a GAEC de l'Écir névre hallgató gazdaság, ami a Jura vidékén honos Montbéliard fajtára alapozza sajtkészítését. A két társtulajdonos gazda által működtetett gazdaságban készül az „Écir d'Aubrac” sajt, ami nem egy országosan ismert, jelentős hagyományokat maga mögött tudó termék, ellenkezőleg, egy, csak erre a gazdaságra jellemző sajtfeleség. Története alig 20 évre nyúlik vissza, de mindenképpen különleges a maga nemében. Ezen a vidéken ugyanis – és szerte másfelé az országban – annak idején szinte minden tejtermelő gazdaságnak megvolt a maga alakította receptúrával

² <http://www.nougat-silvain-freres.fr/>

készített, rá jellemző sajtja, amit elsősorban családi fogyasztásra készítettek. Ez a hagyomány lassanként kihalt – ezt élesztette fel a 1987-ben Jean-Marie Ceyla, majd társult hozzá Vincent Alazard 1996-ban, akivel a növekvő kereslet kielégítése érdekében együtt biztosítják a szükséges alapanyag-mennyiséget. Az EU-normáknak is megfelelő sajtüzemükben naponta 1000 darab „Écir d’Aubrac” 180 grammos sajt készül, illetve kisebb mennyiségben készítenek ugyanebből a fajtából 50 grammosakat, 400 grammos „Buronnier”-t és egy kilogrammos „Laguiole fermier”-t. Az értékesítés természetesen ekkora mennyiség-nél már nem csak közvetlen, hiszen sajtke-reskedésekbe is szállítanak, de az elsődleges értékesítési pont a sajtüzemben kialakított kis boltjuk.

Limoges-tól északra, alig 10-15 kilométerre a várostól található a Mas Neuf névre hallgató gazdaság, ami 1875. óta van a jelenlegi tulajdonosok családjának birtokában (Somogyi, 2010). A vásárlás pillanatában 150 hektáros, egy tagból álló birtok méretében azóta sem változott jelentősen, szerkezetében sokkal inkább, mára egy mintegy 100 hektáros, közel 400 húshasznú juhot és 25 Limousine tehenet és annak szaporulatát tartó birtokká vált. Limoges, a mintegy 140 ezer lakosú megyeszékhely közelsége és a gazdaság könnyű megközelíthetősége egyaránt arra ösztönözte a gazdálkodót, hogy a francia agrárkamara által jegyzett „Bienvenue à la ferme” (Isten hozta a gazdaságban) mozgalom keretén belül beindítsa a helyben történő értékesítést, megteremtve az ehhez szükséges infrastruktúrát. Az értékesítésnek két formája van – a helyben és az úgynevezett helyi termelői piacokon³ (marchés des producteurs de pays⁴) történő

(5. és 6. kép). Az első nem jelent különösebb újdonságot, mivel az akkreditált vágóhídon levágott állatokat a gazdaságban kialakított feldolgozóba történt visszaszállítás után szakszerűen darabolják, majd vagy színhúsként, vagy feldolgozott terméként (kolbászok, hurkák, rablöhúsok, stb.) – mindig előrendelés alapján – az egyeztetett időpontban a farmon megjelenő vevőnek eladják. A helyi termelői piac sajátossága, legfontosabb ismér-

5. kép: A Mas Neuf-gazdaság kis, mobil standja a termelői piacon

Picture 5: Small, mobile stand of Mas Neuf farm on the farm market

Forrás: Szerző felvétele

³ Bővebb információk, szabályzat: <http://www.marches-producteurs.com/>

⁴ szótári értelemben a „pays” szó országot jelent, ebben a szövegekörnyezetben azonban egy kisebb, nem egységes méretű természetföldrajzi vagy adminisztratív egységet kell érteni alatta – lehetne ez pl. az Alföld egésze, de lehet csak a Homokhátság vagy Bugac, vagy csak egy kistérség, ha magyar megfelelőt keresnénk. www.marches-producteurs.com/

6. kép: A „gazdapiac” mögött is az agrárkamara kezdeményezése, támogatása áll
Picture 6: Establishment of “farmer market” is initiated and supported by chamber of the agriculture

Forrás: Szerző felvétele

ve, hogy az árusok csak és kizárólag termelők lehetnek, csak saját maguk által termelt nyers vagy valamilyen fokú feldolgozáson átesett terméket árulhatnak, és általában a piacnak helyt adó település közelebbi vagy távolabbi vonzáskörzetéből, de mindig az adott megyéből érkeznek. Ez a piac egyben fontos társadalmi esemény helyszíne is, hiszen sok esetben ehhez kapcsolnak családi vagy községi ünnepeket, és a gazdáktól megvett termékeket helyben azonnal elkészítve (pl. megsütve) el is fogyaszthatják.

Franciaország-szerte lehet találkozni úton-útfélen, de elsősorban a nagyobb agglomerációk – és főleg Párizs – közelében olyan táblákkal, amik valamelyik közeli gazdaságban hirdetnek „szedd magad” lehetőséget. A Viltain-gazdaság ennek tipikus esete, hiszen a Párizstól 17 kilométerre fekvő földjeiken kora tavasztól késő őszi folyamatosan szedhető sokféle zöldség, gyümölcs, sőt vágott virág is (ez utóbbit fajtól és mérettől függően száira vagy kilóra árulják). A kínálatban igyekeznek egy-egy faj igen széles fajtasortimentjét termeszteni annak érdekében, hogy a vásárlók minél hosszabb ideig megtalálják az adott terméket a földeken. Áraikat tekintve ugyan nem sokkal maradnak el az olcsóbb kiskeres-

kedelmi egységektől, de két hatalmas előnyük mindenképpen van: ennél frissebb árut sehol sem lehet találni, a vevő pedig a maga által végzett munka örömeivel távozik a gazdaságból. A vevői elégedettséget növeli az a tény, hogy a gazdaságba kilátogatót nem állítják mérlegre érkezéskor és távozáskor, így azt nem kell kifizetni, amit szedés közben megvett mondjuk szamócából, málnából.

A „szedd magad” gazdaságok egyébként egyre népszerűbbek, ami részben annak köszönhető, hogy egyre szélesedik az az öntudatos vásárlói kör, ami – „vérmérsékletétől függően” – a helyi vagy a néhány 10 kilomé-

7. kép: „Locavore”-piac Párizs szívében, a Szajna-parton - valóban a régióban termelt vagy gyűjtött gombákat árulva

Picture 7: „Locavore” market in center of Paris at Seine - selling those mushrooms which were indeed produced or collected in the region

Forrás: Szerző felvétele

teren belül megtermelt termékek fogyasztását részesíti előnyben. Ennek oka akár a környezettudatosság, akár más megfontolás, őket hívja a francia nyelv „locavore”-oknak, azaz „helyit evő”-knek (7. kép). Ehhez hasonló, vagy esetenként hozzá kapcsolódó vásárlói mentalitás az, amikor csak az évszaknak megfelelő termékeket fogyasztják, elutasítva például az ellentétes évszokról származó, meszsziről jött primőrátut télvíz idején. Ez kicsit olyan fogyasztási szokásokat jelent, mint ami Európa keleti tájain uralkodott a nyolcvanas évekig - a nem túl merev gondolkodásúak azonban „engedélyeznek maguknak”, igaz mértékkel, trópusi gyümölcsöket is, és néha-néha a kontraszezonalitással is kivételt tesznek.

A Viltain-gazdaság annyiban különbözik más hasonló farmoktól, hogy állattenyésztéssel is foglalkoznak, mégpedig egy 600 tehenes szarvasmarha-állományt tartanak, ebből 300 egyed tesz ki a naponta összesen 7000 litert adó Prim'Holstein-gulya. A tej jelentős részét maguk dolgozzák fel, és a termékeket egy, a szántó föld és a major találkozásánál felépített hangulatos, kicsit piacra emlékeztető belső kialakítású üzletben értékesítik. Itt egyébként számos más, a közeli és kicsit távolabbi gazdaságból kikerülő termék is kapható, akár nyers, akár feldolgozott állapotában, így a helyi jellegzetességeket, jóízű húsokat, sajtokat, növényi termékeket keresők megtalálnak mindent, ami a régióban szem-szájnak ingere: baromfit, hentes szárazárut, sajtokat, lekvárokat, pástétomokat, stb. (8. kép).

Az utoljára említett Viltain-gazdaság⁵ például alapítója a „Chapeau de paille”-mozgalomnak, ami gazdálkodók által alapított hálózatként fog össze számos gazdaságot Párizs körül és vidéken is. Ehhez azonban nem csatlakozhat bárki: az alapítók ügyelnek arra,

8. kép: A párizsi nemzetközi mezőgazdasági kiállítás alatt rendezett termékversenyen díjazott termékek értékesítési esélyei sokkal jobbak

Picture 8: Market possibilities of products awarded during international agricultural fair in Paris are considerably better

Forrás: Szerző felvétele

hogy az egyes gazdaságok legalább annyira távol legyenek egymástól, hogy egymásnak ne jelentsenek konkurenciát, legalább húsféle termékből kell állnia az egyes gazdaságok kínálatának, és az év egy bizonyos szakaszában folyamatos, szünnap nélküli nyitvatartást kell biztosítaniuk. Az újonnan csatlakozókat a régiek négy éven keresztül figyelik, segítik és adják jószándékú kritikai észrevételeiket, mire „befogadják őket” azért, hogy ők is a

⁵ <http://www.cueillettedeviltain.fr/index.php>

⁶ <http://www.chapeaudepaille.fr/index.php> a *chapeau de paille* magyarul szalmakalapot jelent, ami egyben a mozgalom logója is

fogyasztók által már megszokott minőséget tudják nyújtani. A marketing közös, de ezen belül igyekeznek helyt adni az egyes gazdaságok sajátosságainak megismertetésére is. A gazdaságvezetők havonta egy alkalommal - mindig más gazdaságban - megbeszélést tartanak, ahol áttekintik a termesztéssel és értékesítéssel kapcsolatos esetleges problémákat és tapasztalatokat. A rendszer előnyei:

- mindegyik gazda maga tartja kézben a termesztést és az értékesítést (9 kép),
- a lehető legközvetlenebb a kapcsolat a vevővel, azonnali visszacsatolással,
- gyors reakciót tesz lehetővé a fogyasztói igények változásakor.

9. kép: Igazi halpiac Marseille-ben, ahol maguk a halászok árulják az aznapi fogást
Picture 9: Real fish-market in Marseille, where fishermen sell the fresh fish themselves

Forrás: Szerző felvétele

A közösségi agrárpolitika (KAP) első, de nagyon komoly átalakítása miatt 1992 mér-földkő volt az Ile-de-France régió délkeleti részén gazdálkodó Rabourdin-házaspár életében, ugyanis a KAP változásai olyan hatással voltak rájuk nézve, hogy fel kellett tenniük a kérdést: abbahagyják a gazdálkodást vagy valami egészen új dologba vág-nak? Ők 1976 óta foglalkoztak-foglalkoznak gazdálkodással, ezen belül is szántóföldi

kultúrák (kukorica, cukorrépa, kalászosok, hüvelyesek) termesztésével (Somogyi, 2009). Gazdaságuk mérete nem érte el a 100 hektárt, ez pedig egyet jelentett akkor azzal, hogy vagy felhagynak a gazdálkodással – mivel birtokméret-növelésre nem volt lehetőségük -, vagy olyan tevékenységbe is fognak, ami lényegesen komolyabb többlet-jövedelmet biztosít számukra. A gazda, maga is mérnök-ember, folyamatosan kereste a megoldást, és a különböző utak során több alkalommal is meglátogatott Észak-Franciaországban kisebb sörfőzdeket, sőt olyan gazdálkodókkal is találkozott, akik maguk is foglalkoznak ezzel. Mint a fia 2010 táján elmondta, az édesapja egy Belgiumban látott sörfőzde példáján keresztül találta meg a megoldást és döntött úgy, hogy saját termelésű árpából sört fognak készíteni és azt értékesítik. A terv megszületése után a „klasszikus” helyi farmstruktúra egyik öreg melléképületének szinte teljes felújításával és átépítésével kialakított modern kis sörfőzde elkészüléséhez és az üzleti célú működés elindulásához azért közel tíz évre volt szükség, de 2010-re elmondhatták, hogy az üzem teljes kapacitással, folyamatosan működött és évi 75 ezer 0,75 literes palack sör hagyta el a gazdaságot (10. kép). A vetésszerkezet közben kismértékben változott, a sörárpa felülete beállt a stabil 30 hektárra, a cukorrépa 20, az őszi búza 30 hektárt foglal el, a maradék kukorica, míg a hüvelyesek lassan „kikoptak”. A sörárpat bér munkában malátásították és az üzemben használták fel, míg a többi terményt szövetkezeten keresztül értékesítették. A „termékpaletta” alapvetően háromféle sörből állt, ezek fehér vagy „blanche” (4,5% alk.), világos vagy „blonde” (6,5% alk.), illetve ambrée (7,5% alk.), azaz mélysárga-aranybarna. Az azóta eltelt időben generációváltás történt, a sörfőzdet⁷ ma már a fiuk és a menyük működteti, a termékkör bővült, sőt - az eredeti három

⁷ <https://www.brassierierabourdin.com/#>

10. kép: A Roubourdin-gazdaságban főzött sörök is Párizs közvetlen közelében készülnek
Picture 10: Beers from Roubourdin farming are also produced near Paris

Forrás: Szerző felvétele

sörfésőség és azok külsőné megtartása mellett - nem csak újabb sörfésőségeket főznek, de új formájú palackokat és dizájnt is használnak.

A délnyugat-franciaországi Agen közelében termelt komló gyakorlati hasznosítását példázza Henri Michez fiatal gazdálkodó öt éve indított kézműves sörfőzde-projektje, amit részben a szülei gazdaságára alapozott - ebben szántóföldi kultúrákkal és lótenyésztéssel foglalkoznak. A hangsúly a szántóföldi kultúrákon van, ugyanis itt termeli meg azt a sörárpa-mennyiséget, amiből - részben saját termesztésű, részben a közeli szövetkezettől vásárolt - komlóval a saját sörét készíti. Ez a tevékenység a családi gazdaság több lábbon állását, a tevékenység diverzifikációját erősíti, valamint jelentős hozzáadott-értéket tart a gazdaságon belül. Elképzelése, hogy a „termőföldtől az asztalig”, lehetőleg vegyszermentesen és minél több elemet saját kezében tartva állítsa elő a termékeit, ezért még a komlót is megpróbálta saját maga megtermelni. Ez csak részben sikerül, de ahhoz elég terem, hogy egy különleges főzettel (cuvée spéciale faite maison) is megjelenhessen. Minőséget és nem mennyiséget akar készíteni, ezért csak két hektárnyi árpara van szüksége (2,5 tona/ha), egyelőre 12 ezer literes az évi főzet mennyisége, amit idővel 18 ezer literre akar

növelni. Noha nem minősített biológiai termelésből származik a sör, a gyakorlatban azonban közel áll ehhez a minőségi kategóriához. Termékeit elsősorban a közeli vendéglátóipari egységekben, a helyi termékeket árusító kereskedésekben és piacokon (11. kép), valamint rendezvények (pl. lakodalmak) szervezőinek értékesíti. A következő beruházása egy címkező lesz, de ennél nagyobb ráfordításban egyelőre nem gondolkodik. A termelés megduplázásának ugyan technikai akadályai nem lennének, ám ez olyan mértékű beruházást tenne szükségessé az eszközök és a munkaerő tekintetében egyaránt, amit csak küldő befektetők bevonásával tudna megvalósítani. Ezzel viszont a vállalkozás elveszítené családi jellegét, autonómiáját amit el szeretne kerülni.

11. kép: Henri Michez mozgó sörboltja
Picture 11: Henri Michez's mobile beer shop

Forrás: Szerző felvétele

Az igazi termelői piacok

A leglátványosabb mindenképpen az olyan, igazi termelői piacok szervezése (12. kép), ahol az értékesítés mellett egyéb, elsősorban a termőföldhöz és a gazdálkodók világához közelebb vivő programokkal is várják a vevőket, egyfajta szoros és hosszú távú kapcsolatot építve ki velük. Ez pedig nagyon fontos ahhoz, hogy hűséges és kiszámítható vevőkör alakuljon ki, olyan, amire a gazda a saját megélhetése érdekében éveken keresztül számíthat. Országszerte sok formá-

12. kép: Nyári termelői piac hirdetése Provence-ban

Picture 12: Advertisement about summer farmer market in Provence

Forrás: Szerző felvétele

13. kép: Provence egyik turisztikai vonzerejévé ma a termelői piaci jelentik

Picture 13: Farmer markets attracts many tourists nowadays in Provence

Forrás: Szerző felvétele

ja van az ilyen események szervezésének (13. kép), a laza termelői kapcsolattól kezdve az agrárkamrai szervezésűn keresztül (mint pl. a korábban már említett helyi termelői piac, azaz *marchés des producteurs de pays*) egészen az egyesületi formáig. Ez utóbbi formában történik ez például a Párizs környéki piacok esetében is, ahol az ANCF, mint a korábban már említett CIVAM tagja áll a piacok mögött.

Az ANCF fél évszázados múltja tekintetében, keletkezésének időpontjában a francia mezőgazdaság már maga mögött hagyta a háború viszontagságait, és történetének talán egyik legerőteljesebben bővülő időszakát élte, ám ennek a bővülésnek megvoltak a maga árnyoldalai is. Sorra alakultak a különböző szakmai és érdekképviselői szervezetek, szövetkezetek azzal a céllal, hogy a gazdálkodók munkája minél eredményesebb legyen, nem kis részt vállalva a mezőgazdasági termelés háború utáni modernizációjából - mindez történt alulról szerveződve, a gazdák saját kezdeményezéséből és belátásából vezérelve. Ugyanakkor az 50-es évek végének és a 60-as éveknek az ipari fellendülése egy nagyon jelentős migrációt is elindított, amit ugyan egyre kisebb intenzitással, de a mai napig tart, és a franciák csak „*exode rurale*”-nak, vidéki exodusnak neveznek. Nem más ez, mint a vidék folyamatos elnéptelenedése azért, mert az elképzelt jobb élet reményében sokan a városi környezetben remélik megtalálni a boldogulásukat. Az egyesületi formában működő CIVAM-ok létrehozása mögött már fél évszázaddal ezelőtt a gazdák azon felismerése állt, hogy ha nem találnak megoldást a város elszívó erejére, akkor előbb vagy utóbb a nagyüzemi termelés fog dominálni, a hagyományos élelmiszerek, ízek és termékek pedig eltűnnek egyszer s mindörökre. A fő összetartó erejük ma is a szolidaritás, tevékenységüket azonban egyre inkább a fenntartható fejlődés biztosítására való törekvés jellemzi.

A CIVAM-tagszervezet ANCF⁸-hez kötődik a „Pari Fermier” néven ismert termelői piacok szervezése, amik már 20 éve szerves részét képezik a közvetlen termelői értékesítésnek. A többek Párizsban és környékén is megtalálható piacok jellegzetessége, hogy nem a szó hagyományos értelmében vett, napi vagy heti piacokról van szó, hanem olyan, rendszerint legalább 3 napos vásárokról, ahol csak és kizárólag olyan termelők árulnak, akik – jöjjenek bárhonnan az országból – akik maguk dolgozzák fel a megtermelt alapanyagot, legyen szó növényről vagy állatról. A „pari fermier”⁹-nek nevezett eseményeken (14. kép) részt vevő gazdák mindegyike aláírja annak a termelői chartának¹⁰, ami meghatározza, milyen birtokméret, termékszerkezet mellett lehet részese egy-egy gazda a rendszernek. Továbbá azért, hogy mindenki lehetőleg azonos eséllyel jelenjen meg, bizonyos mennyiségi kvótarendszer is érvényben van. A piac logikája egyben biztosítja a közvetlen kapcsolatot a gazdálkodó és a vevő között, nem csak a szó üzleti értelmében. A vevőnek ugyanis módjában áll a gazdától bármilyen kiegészítő információt kérni és kapni a megvásárolandó termékről, legyen szó a beltartalomról, a készítés módjáról, a felhasznált alapanyagokról ugyanúgy, mint arról, hogy miként fogyassza a vevő a terméket, hogy azt minél jobban élvezni tudja. Ugyanakkor a termelőkkel szemben támasztott követelmények egyben letéteményesei annak, hogy az árukínálat valóban a legfelső minőségi kategóriába tartozik, az ezt kereső vevő pedig a franciák olvasatában az „ínyenc” (gourmand).

Öt pontot mindenképpen ki kell emelnünk a már említett. 1998. óta érvényes chartából:

- a termék alapját jelentő alapanyagok kizárólagosan a termelő gazdaságából kell

származnia, a feldolgozás során léges tulajdonságai nem változhatnak,

- a termelő az alapanyagot nem ipari módszerekkel, saját, korlátozott méretű üzemében dolgozza fel és részt vesz minden munkafolyamatban,

14. kép: „Pari fermier”-piac Párizs közelében - a képen látható gazdálkodó Délnyugat-Franciaországból, a spanyol határ mellől hozta fel a sajtjait

Picture 14: „Pari fermier” - market near Paris - the picture shows a farmer who brought his cheeses from southwest France, near Spanish border

Forrás: Szerző felvétele

⁸ Association Nationale Civam Fermier

⁹ <http://parifermier.com/> egyfajta szójátékról van szó, a *fermier* szó jelentése „termelői”, míg a *pari* kifejezés „fogadás” (mint a sportfogadás vagy bármilyen ehhez hasonló), tét, arra akar utalni, hogy a gazdálkodók erre a lehetőségre „fogadnak”, mint érdemi jövedelmet biztosító értékesítési formára

¹⁰ Charte national d’engagement des producteurs fermiers – szabad fordításban „termékfeldolgozást végző gazdák országos chartája”

- a termelő felelőssége kiterjed a teljes folyamatra, egészen a vevőnek történő értékesítésig, a csomagoláson pedig köteles feltüntetni saját adatait a maximális nyomonkövethetőség érdekében,
- a termék-előállítás során maradéktalanul alkalmazzák az érvényes előírásokat és alávetik magukat a hatósági ellenőrzéseknek,
- munkájukat a fenntartható gazdálkodás szellemében végzik.

A szervezők minden alkalommal igyekeznek úgy összeállítani a termelők listáját, hogy lehetőleg minden termékcsoport és minél több régió képviselve legyen, ezáltal is törekedve a vásárlói igények minél jobb kielégítésére. Mindeközben két problémával kell szembenézniük, az egyik a marketing, azaz az egyes piacok olyan szintű népszerűsítése, hogy a nem egy esetben 6-800 kilométerről érkező gazdálkodó a piac végén elégedetten térjen haza.

A másik, és igazából nehezebb feladat a „termelői” jelző valós és igazi tartalmának védelme. A fogalmat ugyanis hivatalosan nem fogalmazta meg senki, jogszabály sehol nem rögzíti, milyen paramétereknek kell megfelelnie egy terméknek ahhoz, hogy a „termelői” jelzőt viselhesse. Ez pedig azért jelent hátrányt a gazdáknak, mert sok esetben találkozhatunk a hipermarketekben olyan, ipari módszerekkel előállított termékekkel, amiknek valójában semmi közük ahhoz a termékcsoporthoz, amit a termelői piacok kínálnak (15., 16. és 17. kép). De sajnos az átlagfogyasztó ezzel a legkevésbé sincs tisztában, és ha ki is jut egy ilyen piacra, nem érti, hogy miért kerül a számára ugyanolyannak tűnő termék mondjuk kétszer annyiba, mint a ránézésre ugyanolyannak tűnő, előző nap a hipermarket polcán látott árucikk. Többek között azért, mert azon nem egy gazda neve, címe és minden elérhetősége szerepel, hanem csak egy helyi tarifával hívható telefonszám és egy vevőszolgálat címe.

Részben hasonló, de mégis más filozófiát képviselnek azok a termelők, akik igyekez-

15. kép: Csalános csigaleves Jura megyéből egy Párizs melletti termelői piacon
Picture 15: Snail soup with nettle from Jura region on a farmer market near Paris

Forrás: Szerző felvétele

16. kép: A közvetlen értékesítés jelenti sokszor az egyetlen lehetőséget arra, hogy a gazdaság életképes maradjon

Picture 16: Often direct sales mean the only possibility for remaining economy viable

Forrás: Szerző felvétele

17. kép: A nagyvárosi agglomerációk közelében élő termelők számára a közvetlen értékesítés viszonylag könnyen megvalósítható (a képen egy lyoni heti piacon árusító almatermelő)
Picture 17: Direct sale is easier for those farmers who are from agglomerations near large cities (picture shows an apple producers who sell on weekly market in Lyon)

Forrás: Szerző felvétele

nek a fogyasztókhöz minél közelebb vinni a friss zöldséget, gyümölcsöt vagy éppen a közelben feldolgozott alapanyagot. Ők azok, akik a régió jelentősebb „alvóvárosainak” vasútállomásain a késő délutáni órákban kínálják termékeiket, legtöbbször az évszakhoz igazított kínálatú, fix áras (általában 5-10 eurós) „egységscsomagok” (panier fraicheur – „frissesség-csomag”) formájában (18. kép). A francia vasúttársaság (SNCF) regionális igazgatósága által is támogatott elképzelés lényege, hogy a termelők meg tudják szólítani

18. kép: Termelői értékesítés a rouen-i pályaudvaron

Picture 18: Sales by producers at station in Rouen

Forrás: Szerző felvétele

az agglomerációban naponta ingázó milliók egy részét, elsősorban azokat is, akik nem jutnak el a lakhelyükön található heti piacra sem, és zöldség-gyümölcs szükségletük legnagyobb részét a klasszikus bolthálózatok egyikéből-másikából szerzik be. A vasút olyanira pártolta az elképzelést, hogy ő maga végeztette el (és fizette) a megvalósítás előtti tanulmány elkészítését! A vasút biztosítja a helyet a termelőknek, hogy megfelelő körülmények között tudják értékesíteni egységscsomagjaikat a vonatról leszálló utasoknak, a gazdák pedig kezdeskednek a megfelelő minőségért és tartalomért – hiszen ez egy kicsit „zsákbamacska” is, mivel a hazafelé igyekvő

utas nem tudja úgy átnézni a csomagot, mint-ha ráérősebben vásárolgatna a piacon vagy a boltban. A rendszer előnyei:

- mindegyik gazda maga tartja kézben a termesztést és az értékesítést,
- jól látható kommunikáció, „önmarketing” a termelők részéről,
- gyorsan választ tudnak adni a fogyasztói igények változására, mivel a lehető legközvetlenebb az információcsere, a kontaktus a vevőkkel.

A falusi turizmus számtalan formája – a közvetlen értékesítés legsokoldalúbb területe

Franciaországban a társadalom és a gazdaság fejlődésével együtt jár az a jelenség, hogy az átlag francia egyre jobban eltávolodik a mezőgazdaságtól, legtöbbször szinte semmit nem tud már róla. Nem véletlen tehát, hogy egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek azok kikapcsolódási formák, ahol a franciák újra érinthető közelségbe kerülnek a mezőgazdasággal, és közben újra megízlelhetik a hagyományos vidéki francia konyha ízeit – „amilyen az volt nagyanyáink idejében”. Talán a legkomolyabb szervezett módot az ezt igénylő vendégek számára az ún. „ferme auberge” kategória jelenti a „Bienvenue à la ferme¹¹” (Isten hozta a gazdaságban) mozgalomban (19. kép), ahol egyes gazdálkodók az év és a hét jól meghatározott időszakában ebédre és vacsorára fogadnak vendégeket és vendégszobai szolgáltatást is nyújtanak (Somogyi, 2008). A hálózatot a francia agrárkamara országos hálózata fogja össze és nyújt számára nagyon jelentős szakmai és informatikai háttérrel. Nem véletlen, hiszen ez a fajta tevékenység kitörési pont lehet mindazon gazdálkodók számára, akik akár birtokuk kis mérete, akár az elaprózott vetés- vagy termékszerkezet miatt nem tudnak a hagy-

mányos mezőgazdasági termelésből elegendő jövedelemre szert tenni. Ezt segítheti a vidéki turizmus és tanyasi vendéglátás, a földrajzi eredetvédelemmel ellátott és magas hozzáadott értéket képviselő élelmiszerek előállítás, a közvetlen termelői értékesítés arányának növelése, különlegességek termelése vagy ezek ötvözése a klasszikus mezőgazdasági termeléssel – azaz a több lábbon állás. Egyre több olyan gazdálkodóról hallani-olvasni, aki csak annak árán tudta gazdaságát megtartani, hogy a klasszikus mezőgazdasági termelés mellett falusi vendéglátásba fogott. Nem lehet szabályt alkotni arra vonatkozóan, hogy ki lesz az a gazdálkodó, aki úgy dönt, hogy a falusi vendéglátással (is) akar foglalkozni. Az viszont látható, hogy alaptervékenységüket tekintve igen sokfélék, és az ösztönzők is nagyon különbözőek lehetnek. Találunk olyat, aki már a pályakezdekor, fiatal gazdálkodóként azonnal ebbe fogott, és vannak olyanok is, akiket a szükség vitt arra, hogy egy olyan kiegészítő tevékenységre vállalkozzanak, ami pótolja a gazdálkodásból nem megszerezhető, de a megélhetéshez, a birtok megtartásához szükséges jövedelmet. A vendégek számára viszont minden esetben garantált az ár és a minőség. Gazdaságtól függően ugyanis egy bőséges, ötfogásos étkezés (hideg és meleg előétel, főétel, sajt, desszert, kávé), általában beleértve az apéritífet valamint bizonyos mennyiségű kimért, de nagyon korrekt minőségű asztali bort, mindössze 18-25 euró közti költséget jelent egy felnőttnek. Ezért a szó szoros értelmében úgy jóllakik, hogy alig tud az asztaltól felkelni, ami Franciaországban egyáltalán nem számít mindennapi dolognak.

Az Avignon-hoz közeli „Mas des vertes Rives” névre hallgató gazdaság tulajdonosai valamikor kizárólag baromfitartásból éltek, de a 15 hektáros gazdaság méretét a város közelsége miatt növelni nem tudták, a jövedelmezőség pedig folyamatosan csökkent. Ezért

¹¹ <https://www.bienvenue-a-la-ferme.com/>

19. kép: A Bienvenue à la ferme-hálózat mögött (is) az agrárkamara áll

Picture 19: Chamber of the agriculture also supports the Bienvenue à la ferme network

Forrás: Szerző felvétele

döntöttek úgy, hogy a falusi vendéglátásban próbálnak szerencsét, nem csak étkeztetésre, de szállásadásra is vállalkozva. A szintén a már említett „Bienvenue à la ferme” mozgalomhoz tartozó értékesítése forma a magyar fogalmak szerinti falusi vendégasztallal azonos szolgáltatói tevékenységet jelent és legalább 50%-ban a gazda által megtermelt vagy előállított termékekből, kiegészítő alapanyagként a régió határain belülről vásárolt élelmiszer felhasználásával előállított ételek kínálását takarja. Így a tulajdonos Vincent Corneille és felesége felhagyott a baromfitartással, a korábbi 120 ezer csirke helyett csak ezret nevelnek és vágnak, ami a konyhájuk kínálatának gerincét is jelenti. Az állattartó kapacitást bérbe adták, a vetésszerkezetet pedig úgy alakították át, hogy az elsősorban a konyhán szükséges zöldségeket biztosítsa, kisebb mennyiségben pedig a baromfik ta-

karmányát. A Corneille-házaspár azon gazdálkodók közé tartozik, akik ugyan lényeges változtatást hajtottak végre a gazdaság és a gazdálkodás struktúrájában minden szempontból, de továbbra is fő foglalkozásként üzik ezt a tevékenységek. Ez a fajta váltás nagyon sok gazdára igaz Franciaországban, akik mind azzal kellett, hogy szembesüljenek, hogy a klasszikus gazdálkodásból nem tudnak megélni, az esetleges jövedelmezőség-javító beruházásokra pedig nincs módjuk vagy lehetőségük. Számukra vagy a gazdálkodással való végleges szakítás vár – évente mintegy 10 ezer gazdasággal van kevesebb az országban -, vagy megpróbálkoznak olyan kiegészítő tevékenységgel, ami lényeges bevétel-növekedést és/vagy jövedelmezőség-javulást eredményez, ez utóbbi a falusi turizmus számtalan formája, a közvetlen értékesítés valamilyen módja akár egyedül, akár kisebb gazdaszövetkezetek létrehozásával, és/vagy a nyers termékek helyben történő feldolgozása azért, hogy a hozzáadott érték-többlet a gazdaságban maradjon. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy noha a falusi vendéglátás legemblemikusabb és legismertebb szervezője az agrárkamara, más érdekképviseletek, szövetségek is támogatnak hasonló céllal létrejött gazdaszervezeteket, ilyen például az Accueil Paysan¹², ami nem csak Franciaországban, de a társszervezeteken keresztül a világ sok más országában – így Magyarországon is – kínál falusi vendéglátást az erre vágyó turistáknak.

A Rouet-házaspár viszont azon gazdálkodók közé tartozik, szintén Avignon közelében, akik olyannyira nem tudták biztosítani adott termékszerkezetük mellett a gazdaság jövedelmének szinten tartását, hogy kénytelenek voltak a főállású gazdálkodással felhagyni és állandó munkahelyet keresni a környéken, a gazdálkodást pedig kiegészítő tevékenységként folytatni. Ők ebben a szituációban döntöttek úgy, hogy belevágnak a falusi vendég-

¹² <http://www.accueil-paysan.com/>

látásba, mivel ez a forma lehetőséget ad arra, hogy a ház körül megtermelt növényi és állati termékek egy részét valóban nagy hozzáadott érték-tartalommal adják el. Igazodva ezen értékesítési forma általános (de kizárólagosságot nem jelentő) gyakorlatához, pénteken vacsorára, szombaton ebédre és vacsorára, míg vasárnap csak ebédre fogadnak vendégeket telefonos bejelentkezés (és rendelés) alapján, egyszerre legfeljebb 25 főig. Hasonlóan a többi gazdasághoz esetükben is lehetőség van adott létszám feletti csoport esetén, ezeken kívüli időpontra is bejelentkezni, annak ellenére, hogy ezt össze kell egyeztetniük a főállású munkahelyük jelentette elfoglaltságukkal.

Provence vidékétől kicsit távolabb, de hangulatában, stílusában semmivel sem másabb Lozère megyében, a Lot folyó völgye felé magasodó fennsíkon Malzac-ék tanyája vagy kissé délebbre, Aveyron megye délkeleti csücskében Véronique Lombard gazdasága és fogadója. A Malzac-házaspár 60 hektáros gazdaságában korábban juhtenyésztéssel és sajtkészítéssel foglalkoztak, a kétezertizedes évek elejére azonban már a takarmánytermesztés és sertéstartás lett a fő tevékenységük. A valamikori istállóban és takarmánytárolóban kialakított vendégfogadó tágas belső tere nagyobb csoportok fogadását is lehetővé teszi, a fő attrakciót azonban a gazdálkodók által nevelt sertésekből készített helyi specialitások adják. Véronique Lombard közel negyven éve, még fiatal gazdálkodóként vágott bele a falusi vendéglátásba, tanyája a Tarn folyó vadregényes völgyét szegélyező hegyoldalak egyikének felső részén emelkedik (20. kép). Az általa használt nyolcvan hektár zöme igen gyenge termőhelyi adottságú, jobbára csak legelőnek alkalmas terület, kisebb részén takarmányt termel, illetve zöldségnövényeket a konyhára. Nem meglepő, hogy elsősorban húshasznú juhok vannak, ezek adják számos feldolgozott fogás alapját.

Az Isten hozta a gazdaságban-mozgásban azonban az étkeztetés és szállásadás

20. kép: Véronique Lombard évtizedek óta fogadja a vendégeket ebben a tanyában
Picture 20: Véronique Lombard has already received guests in his farm for centuries

Forrás: Szerző felvétele

csak egyike a sokféle szolgáltatásnak, noha mindegyik célja az, hogy segítségével minél nagyobb hozzáadott értéket lehessen a gazdaságban tartani, javuljon a gazdaságok jövedelemtermelő képessége, jövedelem-biztonsága, erősödjön a vidék népességmegtartó ereje. A nyolcezernél is több gazdálkodót tömörítő mozgalmat a francia országos agrárkamara működteti (de más szervezet is létrehozott hasonlókat) és több, jól elkülöníthető szolgáltatással találkozhatunk, mindegyik esetben nagyon szigorúan meghatározott feltételrendszerrel – és más-más logóval, amit a gazdaság bejáratán kifüggesztve meg is találunk. Ezeket a mozgalom korábban hivatkozott honlapja a következőképpen csoportosítja:

- a 227 falusi vendégfogadóban (ferme auberge) előzetes foglalás alapján ebéd és/vagy vacsora várja a vendéget, de sok esetben szállás is igénybe vehető,
- a 317 „chambre d’hôtes” vendégszobát takar, de igény szerint (nagyon kedvező térítés ellenében) meleg vacsora is kérhető, amit legtöbb esetben a családdal egy asztalnál lehet elfogyasztani, míg az 597 vendégház (gîte rural) rendszerint különálló ingatlan, amikhez általában nem kérhető érkezés (de azért vannak kivételek),
- a „gôûter à la ferme”-gazdaság (108) saját

tossága abban rejlik, hogy az ide látogató megkóstolhatja és megvásárolhatja annak termékeit akár egy farmlátogatás, akár más, a közelben végzett szabadidős tevékenységhez kapcsolva,

- a gazdaságok termékeit helyben árusító, 4627 „produits de la ferme”-pont esetében a vásárló biztos lehet a termékek származását illetően, és egyben egy közvetlen kapcsolat is kialakul a fogyasztó és a termelő között,
- a „ferme équestre” olyan gazdaság, ahol a lovagolni szerető vendég pihenhet, ebből 139 van országszerte, köztük olyanok, akik vállalnak bértartást is,
- a 364 „ferme pédagogique” a szó kicsit másabb értelmében vett tangazdaság, ahová többek között iskolai osztályok látogathatnak el, a diákok nagyon méltányos belépődíj ellenében nem csak a gazdálkodói munkával, a gazdaság életével ismerkedhetnek meg, de ellátást is kapnak (szendvics, kóstoló a gazdaság termékeiből),
- a „fermes de découverte” farmok a felfedező kedvéket – családokat, baráti társaságokat – várják (635),
- egyes gazdálkodók birtokán lehet vadászni, ezek az ún. „chasses à la ferme” gazdaságok (6),
- az ún. „fermes de séjour”-ok a hosszabb időre érkezőknek nyújtanak szállást, étkezést,
- a 238 „camping en ferme d’accueil” pedig, ahogy a neve is mutatja, olyan gazdaság, melynek területén sátorozni lehet, 265 gazdaságban pedig lakókocsival is lehet menni.

A korral haladnak a gazdaságok is, a gazdaságban történő közvetlen értékesítés mellett a hálózat honlapjának adatai szerint 2022 elején már 114 „drive fermier” is működik az országban. Természetesen léteznek a termelői csoportok által működtetett boltok (31 magasin de producteur), sőt a már említett termelői piacok (Marché des Producteurs de Pays) is, amikből csak az agrárkamara égisze alatt országszerte 504 várja a vásárlókat.

A gazdálkodói generációváltás azonban Franciaországban is az agrárium egyik komoly kihívása, és egyre kevesebb gazdálkodónak adatik meg, hogy valamelyik gyereke vigye tovább a gazdaságot. Természetesen ez lenne az ideális eset, ma már azonban annak is örülnek, ha van olyan elhivatott, de nem gazdálkodói családi háttérű fiatal, aki rendszerint a fiatal pályakezdő gazdálkodói támogatást igénybe véve átveszi a birtokot és tovább működteti (installation hors cadre familiale). Azonban az a tény, hogy évente mintegy tízezer gazdaság megszűnik, jól érzékelteti, hogy sok esetben még erre sincs lehetőség. Természetesen arra is van példa, hogy van a családban olyan gyerek, aki átveszi a gazdaságot, de sokan közülük azt már teljesen más filozófia szerint működtetik tovább. Megváltoztathatják a termékszerkezetet (állattenyésztésről növénytermesztésre váltanak), a művelési módot (pl. áttérnek biogazdálkodásra), az értékesítési formát (szövetkezet, közvetlen értékesítés). A rómaiak alapította Arles városától nem messze keletre fekvő Barbegal-gazdaságban 2007-ben még csak falusi vendégasztal működött, ezt mára átvette az akkori gazdasszony lánya és veje. Ők a birtokot szélesebb palettával, a gazdaság termékeit is értékesítve, a juhtartás mellett zöldségtermesztéssel is foglalkozva működtetik, de továbbra is a Bienvenue à la ferme-hálózat tagjaként. A Malzac-házaspár esetében is az egyik lányuk vette át a gazdaságot, ám ő már nem a kamarai rendszerben működteti azt, ahogy a „Mas des vertes Rives” is hálózatot váltott, mivel „kinötte” a termelői kereteket - ez utóbbit viszont még mindig Vincent Cornille és a felesége működtetik, esetükben nem történt (még) generációváltás.

Nem így történt Jean-Pierre és Ghislaine Phily esetében, akik a kilencvenes évek legvégén költöztek a Grasse melletti Montauroux-ba – Grasse-ról tudni kell, hogy a francia parfümgyártás egyik fellegrája, mindössze 20 kilométerre található Cannes-tól, azaz ez a

vidék már inkább a Cote d'Azur-höz, mintsem Provence-hoz tartozik. Azelőtt Lyon mellett éltek és gazdálkodtak, többek között állattartással és sajtkészítéssel foglalkoztak. Mivel már akkor úgy látszott, hogy a négy gyerekük közül egyik sem fogja továbbvinni a gazdaságot, úgy döntöttek, váltanak. Nos, a váltás inkább csak földrajzi volt, noha tagadhatatlan, hogy a falusi vendéglátási is egészen más, mint amit korábban csináltak. A fő tevékenységük a zöldségtermesztés és az étkeztetés lett, ami gyakorlatilag egész évben folyamatosan bevételhez juttatta őket. A másfél hektár intenzív zöldség- és kisebb volumenű bogyógyümölcs-termesztés termékeit hetente egyszer, hét és tizenöt eurós, az adott évszak jellegzetességeinek megfelelően összeállított, télen befőtteket, tartósított zöldségeket is tartalmazó „egységcsomagokban” értékesítették azoknak a környékbelieknek, akik helybe jönnek az áruért, ily módon terméktől függetlenül átlagosan 2 eurós kilogrammonkénti árat tudtak elérni. A növénytermesztés mellett valamennyi állatot is tartottak - elsősorban nyulat és baromfit, amit a fogadó konyhája használt fel. A tanya elhelyezkedése azért volt nagyon szerencsés, mert a közelben több frekvenciált turisztikai célpont is volt, közvetlenül velük szemben pedig egy szálláshely működött, akikkel közösen ajánlották egymást a vendégeknek. Ám mivel a gyerekek továbbra sem vállalkoztak a gazdaság átvételére, végül annak felszámolása és a nyugdíjba vonulás mellett kellett dönteniük.

A földrajzi eredetvédelem, a minőségi árujelzők szerepe a közvetlen értékesítésben

A földrajzi eredetvédelem és a minőségi árujelzők alapvetően nem tartoznak szorosan a közvetlen értékesítés fogalmkörébe, ám mindenképpen érdemes legalább röviden áttekinteni ezt a fogalmkört. Látható ugyanis, hogy a rövid ellátási láncokban megtalálható termékek zöme legalább egy, de sokszor

több árujelzővel is rendelkezik, ami önmagában is magasabb értékesítési árat tételez fel. A magyarázat pedig egyszerű: a gazdálkodónak elsősorban akkor éri meg közvetlen értékesítésbe fognia, ha nem (csak) nyers terméket értékesít, hanem legalább egy részét a gazdaságon belül feldolgozza és ilyen formában hozza forgalomba. A tejtermelők esetében szinte evidenciának tűnik, hogy sajtot és/vagy más tejterméket készítenek és értékesítenek, de ide tartoznak a lekvárok, gyümölcslevek, hentesáruk, sőt készételek is. A gazdaságon belül történő feldolgozás egyébként is megköveteli számos élelmiszer-higiéniai, nyomonkövethetőségi feltétel megteremtését, ami növeli a költségeket - kézenfekvő tehát, hogy egy vagy több minőségi árujelző segítségével igyekezzenek nagyobb bevételt elérni (hiszen a sztenderd termékekhez képest a minőségi árujelzővel ellátottak mindig magasabb áron értékesíthetők) és ezzel az eredményt javítani.

A megkülönböztetett minőségű élelmiszerek előállítása – mint azt a franciák körében sokszor hallani – egy olyan lehetőség, amivel akár nagyon komoly többlet-jövedelem érhető el, és ez – nagyon fontos – a termelőnél marad. Nem véletlen tehát – igaz, az ország mérete is segít ebben – hogy az Európai Unióban a franciák mondhatják magukénak a legtöbb minőségi árujelzővel ellátott, ezen belül is elsősorban földrajzi eredetvédett terméket, legyen szó húsfélékről, zöldségről, gyümölcseről, tejtermékről – és természetesen nem szabad elfelejtenünk a borokról sem. A termelők Franciaországban már régen felismerték, hogy egy-egy vidék jellegzetes termékét körültekintően termelve, védve a hamisításoktól, utánzatoktól, megfelelő „marketing-háttérrel” a kommersz termékekhez képest jelentős felárral lehet értékesíteni a piacon (21., 22. és 23. kép). Ehhez mindenképp az szükséges, hogy összeálljon az a termelői közösség, aki hajlandó az ehhez szükséges szakmai és adminisztratív munkát elvégezni, legyen bennük kellő kitarítás és készek legyenek a későbbi siker és több-

let-bevétel érdekében anyagi áldozatokra is. Természetesen szükséges egy olyan hivatalos partner, aki a kezdeményezést befogadja és azt törvényi védetségben is részesíti – ez az INAO (Institut national des appellations d'origine), azaz a Nemzeti Eredetvédelmi Intézet, ennek jogszabályi háttérét a Mezőgazdasági és Tengeri Halászati Törvénykönyv (Code rural et de la pêche maritime¹³) biztosítja. Az uniós eredetvédelmi rendszer (AOP, IGP, STG, biotermék) mellett két további, széles körben ismert árujelző van még Franciaországban, az egyik a CQ (Critères Qualité Certifié), a másik pedig a Label Rouge¹⁴, ez utóbbi az eredetvédett borok megjelölését nem számítva a legrégebbi, és talán a legismertebb minőségi árujelző. Noha esetében a hangsúly nem a földrajzi eredet megjelölésén, hanem a magas és utánozhatatlan minőségen van, a gyakorlatban nagyon szoros földrajzi eredet-megjelölés is tartozik hozzá (24. kép). Ellentétben az uniós, földrajzi eredetvédelmi megjelölésekkel kizárólag francia árujelzőről van szó, de ez nem zárja ki azt, hogy külföldi termék is használhassa. Az uniós földrajzi eredetvédelmet (még) nem szerzett francia termékek esetében továbbra is él és használható az AOC megjelölés (appellation d'origine contrôlée, azaz ellenőrzött földrajzi származás). A vonatkozó jogszabályok (loi d'orientation agricole du 5 janvier 2006 és ordonnance 2006-1547 du 7 décembre 2006) lehetővé teszik, hogy egy termék egyszerre viseljen Label Rouge-védjegyet és uniós földrajzi eredetvédelmet tanúsító logót, kizárja a Label Rouge és az AOC-megjelölés párhuzamos használatát. A hivatkozott jogszabályok 2007. január elsejei életbe lépésével átláthatóbbá vált a különböző árujelzők használata, amiket az elérni kívánt célnak megfelelően három nagy csoportba lehet besorolni, ezek:

21. kép: A borutak mintájára létrehozott fűszerpaprika-út az espelette-i tájkerületben
Picture 21: Paprika rout in Espelette region are inspired by wine routs

Forrás: Szerző felvétele

22. kép: Az espelette-i házak homlokzatán kifüggesztett fűszerpaprika-füzérek egyben turisztikai látványosságot is jelentenek
Picture 22: Dried paprika stings on facades of houses in Espelette mean tourist attraction

Forrás: Szerző felvétele

¹³ Code rural et de la pêche maritime Section 2: L'Institut national de l'origine et de la qualité (INAO) (Articles L642-5 à L642-16)

¹⁴ Sous-section 1 de la section 1 du chapitre Ier du titre IV du livre VI du code rural et de la pêche maritime.

23. kép A lautrec-i rózsaszín fokhagyma egyszerre élvez uniós földrajzi eredetvédelmet és hordoz francia minőségi árujelzőt (Label Rouge)

Picture 23: Pink garlic from Lautrec has geographical protection of origin under European Union and it refers to their French quality (Label Rouge)

Forrás: Szerző felvétele

24. kép: Label Rouge és uniós eredetvédelem a tarbes-i fehér babon

Picture 24: Label Rouge and protection of origin under EU signed on bean from Tarbes

Forrás: Szerző felvétele

- a minőséget és a származást tanúsító árujelzők: Label Rouge, AOP, IGP, STG, biológiai gazdálkodásból származó termék (AB), nemzeti vagy uniós logóval ellátva,
- értékesítést segítő megjelölések: hegyvidéki termék, tanyasi termék, kistérségi termék („montagne”, „fermier”, „produits pays”),
- minőségi megfelelés (certification de conformité).

A rendelkezésben foglaltak betartását és betartatását a szakértárca és a hatóságok folyamatosan ellenőrzik, így tovább erősíthető az ilyen termékekkel szembeni fogyasztói bizalom.

A Label Rouge, azaz szó szerinti fordításban „piros védjegy” azonban megérdemel egy kicsit bővebb bemutatást (Somogyi, 2012). Egyike a francia minőségi árujelzőknek, (amiket a loi n° 2006-11 du 5 janvier 2006 d’orientation agricole, azaz a 2006-os mezőgazdasági orientációs törvény újradefiniált), története hat évtizedre nyúlik vissza. Sőt, az agrártermékek minőségi árujelzői rendszerének alapját a francia mezőgazdasági minisztérium rakta le a hatvanas évek elején, éppen a „Label Rouge” védjegy megteremtésével. A cél az volt, hogy a francia mezőgazdasági termelés egyre inkább iparszerűvé válása ellenére is biztosítani lehessen egyes termékek kiemelkedően magas minőségét és meg lehessen különböztetni őket a kommersz árutól. Az első Label Rouge-termék a baromfitermelők kezdeményezésére született meg, akik úgy döntöttek, a hagyományos tartással a fogyasztók számára magas minőséget képviselő baromfit állítanak elő – ez lett 1965-ben a volailles des Landes (landes-i csirke) és a périgord-i csirke, mindkettő esetében „szabad tartásban nevelt sárga bőrű csirke” szerepel a védjegy-leírásban. Nem állunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk, az Európai Unió ma ismert és alkalmazott földrajzi eredetvédelmi rendszerének alapjait is a francia gyakorlat - és hangsúlyosan a Label Rouge-rendszer jelenti.

Ma Franciaországban minden második gazdálkodó alkalmaz valamilyen minőségi áruljelzőt, de ezek minél szélesebb megismertetése a fogyasztókkal nem csak az ő feladatuk. A közétkeztetésnek és a közoktatásnak ha lehet, még nagyobb a szerepe ebben, és a szakárca is kiveszi a részét a feladattól az alsó tagozatos iskolai osztályoknak szervezettet speciális tanórákkal („classes de goût”).

„Különutas” példa - az egyéni bortermelők Franciaországban, ahol szinte általános a közvetlen értékesítés

Franciaországban a borágazat szereplői három nagy csoportba tartoznak, ezek az egyéni bortermelők, a szövetségi pincészetek és a bor-nagykereskedők. Ez utóbbiak elsősorban különböző borok felvásárlásával, házasításával és saját márkanév alatti forgalomba hozatalával foglalkoznak, míg a másik két csoport az, ami a klasszikus szőlőtermelés és borkészítés döntő részét végzi. Míg azonban a pincészetekbe tömörült gazdák a borkészítés és értékesítés feladatait közösen oldják meg, az egyéni borászok gyakorlatilag a tőkétől a pohárig maguk oldanak meg minden feladatot. Míg a szövetségi mozgalom már a két világháború között működött és sorra jöttek létre a pincészetek, az egyéni bortermelők szövetsége jóval később alakult meg. A piac változásai ugyanis a függetlenségüket megőrizni akarókat is olyan kihívások elé állították, ami 1976-ban Aude megyében az első megyei szervezet megalakulásához vezetett. Két évvel később nyolc megyei szervezet megalakította az országos szövetséget, akkor még Confédération Nationale des Caves Particulières (C.N.C.P.) néven, jelenlegi nevét a szervezet 2003-ban vette fel, a ma 32 megyei szervezetet és 11 regionális szövetséget, valamint hétezer tagot tömörítő szakmai és érdekképviseletet azóta Vignerons

indépendant de France¹⁵-ként ismerik, alapító okirata szerinti feladatai:

- a tagok érdekvédelme,
- helyi, országos és európai szinten részvétel az ágazatot érintő folyamatok alakításában,
- az egyéni bortermelők érdekeit szolgáló törvényi és gazdasági háttér alakítása,
- szakértői tevékenység a közhatalom részére az ágazatot érintő vitás kérdésekben,
- az érdekképviseleti munka összehangolása, erősítése és új helyi szervezetek alakításának ösztönzése.

Az egyéni bortermelővel szemben követelmény, hogy az első kapavágástól a palackba

25. kép: A független bortermelők szövetségének logója

Picture 25: Logo of association of independent wine-producers

Forrás: Szerző felvétele

¹⁵ <https://www.vigneron-independant.com/>

töltött bor értékesítéséig minden folyamatot maga végezzen, vagy legalábbis felügyeljen, hiszen ez jelentheti azt a minőségi garanciát a fogyasztó felé, amit az 1981 óta használt logó is ábrázolni hivatott (25. kép). Hosszú évtizedek tapasztalatát, tradíciót, elhivatottságot, odafigyelést – és a napjainkban annyira megkövetelt minőségvédelmet és nyomon követhetőséget is, mindazt, amit a szövetség minőségi chartája is előír és megkövetel a tagoktól.

Szinte a szövetség megszületésével egy időben rendezték meg először az egyéni bortermelők azokat a borkóstolóval egybekötött vásárokat is, ahol éves rendszerességgel árusítják saját termékeiket – bort, konyakot, pezsgőt, törkölyt, aperitifeket – régi és új vevőiknek. Mára Franciaország minden nagyobb városában (Párizs, Bordeaux, Lyon, Toulouse, stb.) évente kétszer sor kerül egy-egy ilyen rendezvényre, de mindegyikük közül méretével és látogatottságával egyértelműen kiemelkedik a november végi párizsi rendezvény. Az annak idején úttörő kezdeményezést az motiválta, hogy létezzen egy olyan fórum, ahol a fogyasztók és a termelők mindenféle közvetítő kikapcsolásával, közvetlen kontaktusban oszthatják meg egymással a bor iránt érzett szeretetüket.

Eredmények

A fentiek alapján látható, hogy a gazdálkodók egyéni és/vagy kollektív kezdeményezésekkel próbálják meg a hozzáadott érték legalább egy részét a gazdaságban tartani - a két kategória az esetek jelentős részében egymást kiegészíti, sőt erősíti. Röviden ezeket a következőképpen lehet csoportosítani:

Egyéni megoldások:

- a megtermelt alapanyag (legalább egy részének) feldolgozása a gazdaságban és a termékek közvetlen értékesítése,
- egyéni értékesítési megoldások (klasszikus vagy internetes),
- közvetlen beszállítás a közvetlen értékesítési sze-

replőkhöz (önkormányzati fönntartásban működő intézményekhez),

- „szedd magad” értékesítés.

Kollektív kezdeményezések:

- „Isten hozta a gazdaságban” - falusi vendéglátás és falusi turizmus, „nyitott gazdaságok” az országos agrárkamara (és egyes mezőgazdasági érdekképviseletek) égisze alatt,
- egyesületi vagy más formában megvalósuló, elsősorban az értékesítésre fókuszáló kezdeményezések (termelői piacok számtalan formája, „szedd magad”-mozgalom),
- földrajzi eredetvédelem és minőségi árjelzők kialakítása.

Általános elvárások a közvetlen értékesítési csatornába kerülő, feldolgozott termékekkel szemben:

- a termék alapját jelentő alapanyagnak kizárólagosan a termelő gazdaságából kell származnia, a feldolgozás során léges tulajdonságai nem változhatnak,
- a termelő az alapanyagot nem ipari módszerekkel, saját, korlátozott méretű üzemében dolgozza fel és részt vesz minden munkafolyamatban,
- a termelő felelőssége kiterjed a teljes folyamatra, egészen a vevőnek történő értékesítésig, a csomagoláson pedig köteles feltüntetni saját adatait a maximális nyomonkövethetőség érdekében,
- a termék-előállítás során maradéktalanul alkalmazzák az érvényes előírásokat és alávetik magukat a hatósági ellenőrzéseknek,
- munkájukat a fenntartható gazdálkodás szellemében végzik.

Következtetések

A gyakorlati példák jól érzékeltetik, hogy a nehezebb feladat a „termelői” jelző valós és igazi tartalmának védelme. A fogalmat ugyanis hivatalosan nem fogalmazta meg senki, jogszabály sehol nem rögzíti, milyen paramétereknek kell megfelelnie egy termék-

nek ahhoz, hogy a „termelői” jelzőt viselhesse. Ez pedig azért jelent hátrányt a gazdáknak, mert sok esetben találkozhatunk a hipermarketekben olyan, ipari módszerekkel előállított termékekkel, amiknek valójában semmi közük ahhoz a termékcsoporthoz, amit a termelői piacok kínálnak. De sajnos az átlagfogyasztó ezzel a legkevésbé sincs tisztában, és ha ki is jut egy ilyen piacra, nem érti, hogy miért kerül a számára ugyanolyannak tűnő termék kétszer annyiba, mint a ránézésre ugyanolyannak tűnő, előző nap a hipermarket polcán látott árucikk. Többek között azért, mert azon nem egy gazda neve, címe és minden elérhetősége szerepel, hanem csak egy helyi tarifával hívható telefonszám és egy vevőszolgálat címe.

A mai magyarországi állapotok ismeretében látható, hogy a francia gyakorlat számos eleme már „visszaköszön” nálunk is, működnek termelői piacok, egyre többen foglalkoznak termékfeldolgozással, egyre nagyobb népszerűségnek örvend a falusi turizmus, sőt gyakran lehet hallani, hogy újabb és újabb termék kapott földrajzi eredetvédelmet. A termelői törekvések szaporodása arra utal, hogy ezek találkoznak a fogyasztók elvárásaival, valamint van fizetőképes kereslet is a magas minőségű, de értelemszerűen drágább termékekre, szolgáltatásokra. Egyértelműen nagyon komoly erőfeszítéseket kell fordítani a vásárlók „pedagógiai célzatú” tájékoztatására, az egészséges étrend fontosságának hangsúlyozására és annak megértésére, hogy a minőségi élelmiszerek előállításának magasabb költsége van. Nagyon fontos az egymást támogató marketing erősítése, mert ami egyelőre még hiányzik, az az igazi közösségi hozzáállás. Ezt legjobban az „egy mindenkiért - mindenki egyért” szemlélettel lehet érzékeltetni, ezzel azt kell megérteni, hogy a mai világban a termelők nem riválisai, hanem szövetségesei egymásnak, különben behozhatatlan hátrányba kerülnek a nagy láncok

uralta piacon. A francia gazdálkodók helyzete sem egyszerű, sőt bizonyos esetekben még nehezebb is, mint a magyaroké, ám velünk szemben negyven évvel több tudásunk van, amit érdemes megismerni és a jó ötleteket adaptálni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Agreste (2021): Primeur. Décembre 5 pp. 1-4.
- INSEE (2020) Tableaux de l'économie française. Collection Insee Références. pp. 158-160.
- Juhász A. (szerk.) (2012): A közvetlen értékesítés szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszerek piaca jutásában. Agrárgazdasági Tanulmányok, AKI, Budapest. 121. p.
- Kujáni K. O. (2014): Fenntarthatósági és rövid ellátási lánc modellek alkalmazásának hazai vizsgálata – Adaptációs lehetőségek a homokháti tanyavilág esetében. Doktori (Ph. D.) értekezés. Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Gödöllő. 194. p.
- Somogyi N. (2008): Isten hozta Franciaországban! Kistermelők Lapja 52 (3) pp. 28-29.
- Somogyi N. (2009): Sikertörténet – előremenekülés a párizsi agglomeráció árnyékában. Agroforum 20 (1) pp. 80-81.
- Somogyi N. (2010): A közvetlen értékesítés minden területét kihasználják. Kistermelők Lapja 54 (9) pp. 16-17.
- Somogyi N. (2012): Piros védjegy: haszon a termelőnél. Kistermelők Lapja 56 (5) pp. 22-23.
- Somogyi N. – Gresóné Nesuta M. (2021a): Szeretlek én is nagyon - de ne zavarj! Magyar Mezőgazdaság 76 (7) pp. 45-47.
- Somogyi N. – Gresóné Nesuta M. (2021b): Törvénnyel kell védeni a kakaskukorékolást és a trágyaszagot. Kistermelők Lapja 65 (4) p. 6.

A környezeti változások hatásai a Homokhátság térségére és a gazdálkodás eredményességére

The effects of environmental changes on the Hungarian Homokhátság area and on the efficiency of farming

Ferencz Árpád – Komarek Levente -
Csiba Anita

ABSZTRAKT

A mezőgazdaság a klímaváltozás által az egyik legközvetlenebbül érintett gazdasági szektor. A mezőgazdaság a jövőbeni eredményes tevékenységéhez alkalmazkodnia kell a megváltozott környezeti- és biológiai viszonyokhoz. A mezőgazdasági tevékenység ugyanakkor nemcsak elszenvedője a globális klímaváltozásnak, hanem egyúttal szerepel is az azt okozó tényezők sorában. Vizsgálatainkhoz ezért a magyar Homokhátságot választottuk, mert itt változatos mezőgazdasági tevékenység folyik és az ország ezen részét érinti leginkább az éghajlatváltozás. A Homokhátság Magyarország területének jelentős részét foglalja magába, s mindig is jelentős mezőgazdasági tevékenység folyt itt, létrehozva és fenntartva a tanyasi gazdaságokat, melyek meghatározzák a magyar Alföld arculatát. Helyi gazdálkodókkal

készített interjúk segítségével bemutatjuk az éghajlatváltozás lokális hatásait. A kutatásunkban rávilágítunk a klímaváltozás okaira, mértékére, következményeire, különös tekintettel annak mezőgazdasági vetületére. Szekunder és primer kutatások segítségével bemutatjuk a klimatikus hatásokat, és az azok csökkentésére irányuló intézkedéseket. Kutatásunk eredményeként megállapítható, hogy a klímaváltozás folyamata egy rendkívül összetett jelenség, következményeiben pedig még összetettebb. Megnyugtató védekezés ma még nincs, csak a károk csökkentésére lehet kísérletet tenni, és megkezdeni a felkészülést a megváltozott klimatikus viszonyokra, valamint alkalmazkodni az új körülményekhez.

ABSTRACT

Agriculture is one of the economic sectors most directly affected by climate

change. Agriculture must adapt to changed environmental and biological conditions in order to be successful in the future. At the same time, agricultural activity is not only a victim of global climate change, but is also one of the causes of it. Therefore, we chose the Hungarian Homokhátság (Sand Ridge) for our research, because various agricultural activities take place here and this part of the country is most affected by climate change. The Homokhátság covers a significant part of the territory of Hungary, and there has always been significant agricultural activity here, creating and maintaining farms that define the image of the Hungarian Great Plain. We present the local effects of climate change through interviews with local farmers. In our research, we shed light on the causes, extent and consequences of climate change, especially its agricultural aspect. With the help of secondary and primary research, we present the climatic effects and the measures to reduce them. As a result of our research, it can be concluded that the process of climate change is an extremely complex phenomenon, and its consequences are even more complex. There is no reassuring defense today, one can only try to reduce the damage and start preparing for the changed climatic conditions and adapting to the new conditions.

Bevezetés

Éghajlatváltozás alatt egy terület vagy földrajzi pont meteorológiai paramétereinek hosszabb időintervallumra vonatkozó (megállapodás szerint 30 év) statisztikai jellemzőinek megváltozását értjük. Ha az egész Föld esetében változnak meg a 30 éves statisztikai jellemzők, akkor globális éghajlatváltozásról, vagy a földi éghajlat megváltozásáról beszélünk. Az egyik tipikus vizsgált paraméter a földi átlaghőmérséklet. A 20. század folyamán a földi átlaghőmérséklet $0,7^{\circ}\text{C}$ -kal emelkedett, s ez a folyamat jelenleg is tart (klima.kvvm.

hu/documents/14/VAHAVAosszefoglalas.pdf). A klímaváltozás egy olyan természetes folyamat, melyben ciklikusan követik egymást a felmelegedő és lehűlő időszakok (Renner, 2013). A klímaváltozást és a globális felmelegedést gyakran használják szinonim fogalmakként, mivel a napjainkban zajló éghajlati változások – a globális légköri átlaghőmérséklet növekedése, a csapadék mennyiségének és eloszlásának változása, valamint a légköri áramlások megváltozása – leginkább szembevetendő, legjobban mérhető és legtöbbet kommunikált része az emberi tevékenység okozta globális felmelegedés. Az éghajlatváltozás egy folyamat: az adott területre vonatkozó átlagos időjárási tényezők az idők folyamán állandóan formálódnak. Az utóbbi évek tudományos kutatásai és a klímaváltozás jelenségeivel és következményeivel kapcsolatos vizsgálatok azonban azt mutatják, hogy az ipari forradalom óta egyre gyorsuló globális felmelegedés, és a vele együtt járó éghajlati és környezeti hatások humán eredetűek, és elsősorban a szén alapú energiahordozók (szén, olaj, gáz) egyre növekvő felhasználásának a következménye (Farkasinszki, 2012). A fosszilis energiahordozók intenzív felhasználása óta földünk légköre folyamatosan és egyre fokozottabb mértékben melegszik, aminek ma már drámai következményei vannak (Réményi, 2010).

A klímaváltozás okozta globális probléma összetettségét az adja, hogy nem elégséges helyileg vagy nemzeti szinten kezelni a problémát, mivel a légkör és a földfelszín melegezése a föld minden országát érinti. Mindez súlyos élelmiszertermelési-, vízgazdálkodási-, energia-, politikai- és egészségügyi következményekkel jár. Ilyenek pl. az elsivatagosodott területekről való elvándorlás (migráció), valamint a gazdasági bevándorlóknak a fejlett európai országokra való rázúdulása, ami társadalmi- és politikai feszültségeket okoznak (Hajós et al., 2018).

Az éghajlatváltozás Magyarországon is erő-

teljesen kimutatható. Az előrejelzések szerint a globális felmelegedés következményeként megnő a fagykárók, szélviharok, erdőtüzek, és a hirtelen jövő nagymennyiségű csapadékok gyakorisága. Magyarországon a nyári szárazabbá válása tovább rontja a növénytermesztés esélyeit, ugyanis az egyre gyakoribb nyári vízhiány pótlása komoly nehézségeket okoz (Földművelésügyi Minisztérium, 2017). Emiatt a mezőgazdaság – hazánkban is – az egyik leginkább klímaérzékeny szektornak számít. Magyarországon a növényfajok megfelelő kiválasztásával és egyéb adaptációs technikák alkalmazásával (pl. öntözőrendszerek kiépítésével) a klímaváltozás akár kedvezően is hathat a mezőgazdasági termelésre (Farsang et al., 2015). Az eddigi tapasztalatok és kutatások alapján várható, hogy a klímaváltozás következtében új kórokozók, kártevők, gyomok jelenhetnek meg. Ezek a hagyományoshoz képest várhatóan lényegesen agresszívebbek lesznek és tömeges megjelenésük is valószínűsíthető. A növényi betegségek, a kártevő állatok és a gyomnövények elleni védekezésben a precíziós technika, valamint a gyomnövénytan eredményeinek elterjesztése a cél. Így kevesebb hatóanyag, vegyszer kerülhet kijuttatásra. A biológiai védekezés felkarolása is égetően fontos teendő a felkészülésben (Sóvágy et al., 2015).

A mezőgazdasági termelésben, a globális klímaváltozás hatására növekednek a szélsőségek, ami azt eredményezi, hogy kiszámíthatatlanná válik, mikor mennyit tudunk, egy adott növényből termelni. A szántóföldi növénytermelésben a jövő kulcskérdése a csapadék befogadása és megőrzése, a szárazságot, esetenként a nagy csapadékot figyelembe vevő talajművelés, valamint az öntözés bővítése (Rakonczai et al., 2013). A hatékony védekezés érdekében nagyobb beruházással és csökkentett gépkihasználással kell számolnunk, ami elkerülhetetlenül költségnövekedéssel jár (Juan-Carlos – Dowling, 2014).

Aszály idején a tápanyagbőség hátrányos

tápanyag-koncentrációt eredményezhet. A gyengébb termőképességű területeken felértékelődik a vetésváltás, a vetésforgó, a zöldtrágyázás szerepe. A vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a tartós szárazság okozta kár lényegesen súlyosabb a fizikai és biológiai állapotukban leromlott és tápanyagokban elszegényedett talajokon. Fordítva viszont megállapítható, hogy a talajok jó fizikai és biológiai kondíciója javítja a termőhely aszálytűrő képességét (Kemény et al., 2019). A nyári időszakban csökkenő csapadékmennyiség miatt a jelenleg öntözés nélkül végzett szántóföldi növénytermesztés, főleg a kukoricatermesztés várhatóan csak öntözéssel lesz megvalósítható ([climateadaptation.eu](http://www.climateadaptation.eu); <http://www.climateadaptation.eu/hungary/agriculture-and-horticulture>).

A lehetséges közgazdasági hatások rendszerezésekor, elemzésekor egy fontos nehézséggel kell szembenézni, amely jelentős és el nem hárítható korlátokat állít a klímaváltozás hatásainak előrejelzése elé. A Föld klímáját meghatározó folyamatok, ezek megváltozása, hatása az ökoszisztémára csak, mint időben változó, és visszacsatolásokat tartalmazó folyamatként és hatásmechanizmusként képzelhető el. Ez a tény önmagában is nagy nehézséget jelent a várható gazdasági hatások feltérképezésekor. A lehetséges közgazdasági hatások felmérésénél először a mikro-, illetve iparági szintű hatások feltérképezésére van szükség. A kormányzati alkalmazkodási lépések figyelembe vétele mellett csak ezek után következik annak vizsgálata, hogy a klímaváltozás hogyan fog hatni makroszinten egy-egy nemzetgazdaságra (Farsang et al., 2015).

A Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia (NÉS) elkészítését az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye és a Kiotói Jegyzőkönyv végrehajtási keretrendszeréről szóló 2007. évi LX. tv. (V. 28.) 3. § rendelkezése írja elő. A nemzetközi kötelezettségvállalásokkal összhangban, első alkalommal a 2008-2025

időszakra kell kidolgozni az éghajlatváltozási stratégiát. A NÉS Magyarországra vonatkozó középtávú klímapolitikájának három fő cselekvési iránya a következő:

1. Az uniós és nemzetközi követelményeknek megfelelően intézkedéseket irányoz elő az éghajlatváltozást kiváltó gázok kibocsátásának csökkentésére, és növekedésének a megelőzése érdekében. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának mérséklését az összes energiafelhasználás csökkentésével együtt kell megvalósítani úgy, hogy a termelés és fogyasztás szerkezetének egésze a kevésbé anyag- és energia-igényes irányba változzon.

2. A már elkerülhetetlen éghajlatváltozás kedvezőtlen ökológiai és társadalmi-gazdasági hatásai elleni védekezésnek, az éghajlatváltozás következményeihez való alkalmazkodó képesség javításának legfontosabb elemeit tartalmazza.

3. Tartalmazza az éghajlatváltozás társadalmi tudatosítását és a klímatudatosság erősítését. A Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia küldetése, hogy megfelelő közpolitikai keretet adjon egy olyan cselekvési láncolathoz, amelynek végrehajtásával sikerül kellően hatékonyan és hatásosan a legjobb helyzetbe hozni Magyarországot társadalmi és gazdasági szempontból a klímaváltozást előidéző gázok kibocsátásának csökkentése, valamint az elkerülhetetlen változásokhoz történő alkalmazkodás területén egyaránt (Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2008-2025).

Munkánkban nem a változáshoz vezető út problémakörével, hanem elsősorban a kialakult helyzethez való alkalmazkodással foglalkozunk.

Anyag és módszer

A Homokhátság jellemzői

A Homokhátság az Alföld tájegység, ezen belül a Duna-Tisza közti homokhátság középtáj része. Ez a terület egy tipikus homokhátság jellegű enyhén hullámzó síkság, A Duna-Tisza

közi homokhátság kiterjedése megközelítően 10.000 km², tengerszint fölött magassága 94 és 139 m között változik. Nagyrészt a Duna-Tisza köze sík vidéki kistájakat fedt le, de velük nem teljesen azonos. Gyakran említik a Duna-Tisza köze, vagy a Kiskunság részeként. Azonban, mivel Magyarország természeti tájainak rendszertani felosztásában e módon nem szerepel, a Homokhátság nem illeszthető egyik klasszikus tájbeosztási kategóriába sem. A térség közigazgatásilag sem határolható le egyértelműen, hiszen bár jó része Bács-Kiskun megyében található, lényeges részei átnyúlnak Pest és Csongrád-Csanád megyébe is. Területe mozaikosan tagolt, ami nagyrészt mezőgazdasági művelés alá vont terület, vagy állattartáshoz fenntartott legelők, és sztyeppek. A Kiskunsági-homokhát számottevő részén természetes növényzet található, amit főként a Kiskunsági Nemzeti Park öleli fel. A Homokhátság 104 települést és 15 kistérséget érint. A klímakutatók szerint az éghajlatváltozás hazánkban szárazabbá és melegebbé teszi a klímát, ami szélsőséges vízállapotok kialakulásához vezet. A klímaváltozás hatásai mellett az elmúlt évtizedek humán beavatkozásai is érzékenyebbé tették a térség vízgyengülését. Az Európai Unió felmérése szerint ez a terület lehet a klímaváltozás egyik első áldozata. A magasabb területeken a térség talajvízszintje 3-5 m-t, vagy azt meghaladó mértékben is süllyedt – elsősorban az utóbbi évtizedek aszályos időjárása miatt. Egyes előrejelzések szerint ez a terület lehet a klímaváltozás egyik első áldozata.

A Duna-Tisza közti homokhátság egyszerre természeti képződmény és ember által átalakított „kultúrtáj”, hiszen mai arculatának kialakításában döntő szerepet játszott az erdőségek, valamint a mocsarak megszüntetése. Az erdőirtások, a mezővárosok állattartása is hozzájárult a felszín eróziójához, később pedig a folyószabályozások, erdőtelepítések, és a tanyák megjelenése, majd a mezőgazdasági művelés változása alakította a tájat.

A tanyás térségek környezete egyrészt az évtizedek óta csökkenő csapadékmennyiség, másrészt az átgondolatlan térségi környezetgazdálkodás miatt mára egyértelműen megváltozott. Egyes vizsgálatok szerint a térségben az elmúlt tíz évben átlagosan 2-3 m-el csökkent a talajvíz szintje, a lassú kiszáradás folyamatos (Makra et al., 1986; Makra et al., 2005). Ha a negatív tendenciák mértékében, és az azokat kiváltó tényezőkben nem is, abban mindenképpen egyetértenek a szakemberek, hogy az országban a homokhátsági területeken érhető leginkább tetten az éghajlatváltozás. Tény az is, hogy az évtizedek óta tartó szárazság és a talajvízszint csökkenése miatt számos tó kiszáradt, és ezzel együtt megváltozott a táj képe. Az okok a globális klímaváltozásban és a helytelen gazdálkodásban egyaránt keresendők, melyek egyrészt természetes, másrészt társadalmi eredetűek (Farkas-Kovács, 2006).

A másik jelentős talajalakító körülmény a folyók szabályozása volt, melyek eredményeképpen teljesen megváltozott az Alföld tájképe és vele együtt a vízviszonyai is. Az évtizedek alatt végbemenő talajátalakulás és a klímaváltozás együttes hatásai mára már komoly problémákat okoznak a térség vízellátásában. A globális felmelegedés hatása itt érezhető a leginkább. A változó éghajlat mediterrán vonásokat vesz fel, hatására egyre forróbbak és szárazabbak a nyarak, így a szárazabbá váló talaj gyorsuló ütemben veszít a víztartalmából. A térség jelentős része homokos talajon található, emellett még itt szikes, réti és erdőtalaj is előfordul. A főként homokos talajának köszönhetően a terület vízelnyelő képessége nagy, azonban a vízraktározó- és vízmegtartó képessége igen gyenge.

A Homokhátság szikes területei a magas sótartalmuk miatt alkalmatlanok a mezőgazdasági művelésre. A tanyasi településtípus kifejezetten a Homokhátság térségére jellemző. A mezőgazdasági funkcióval rendelkező

tanyák száma időről-időre csökken. A fiatalok számára kevésbé vonzó ez az életforma, a másik ok pedig a mezőgazdaság jelenlegi rossz jövedelmezősége ezen a területen. Ennek ellenére a homokhátsági tanyák közel fele még mindig rendelkezik mezőgazdasági funkcióval, melyen belül a kistermelés a jellemző (Kujáni et al., 2021).

A globális gazdasági és környezeti folyamatok és azok következményei rövidtávon drasztikus változásokat eredményeznek. A megváltozott helyzetben a hagyományos (vagyis önellátásra és önfenntartásra képes, a természettel harmóniában működő) tanyasi létforma, a benne meglévő és a vele együtt élő értékekkel, az ott megkívánt képességekkel, a fenntarthatóság (egészséges és értelmes emberi élet) egyik letéteményese (Farkas-Kovács, 2006).

Vizsgálati módszerek

Vizsgálatunk egyik módszerül a szekunder kutatást választottuk. A vizsgált témák jeles képviselőinek publikált tudományos eredményeit, megállapításait használtuk fel a kutatási céljaink megvalósításához. Célunk volt egy olyan értéknövelő elemzés, melynek során a szakirodalomban fellelhető releváns információkat kiegészítettük a saját elgondolásainkkal, asszociációinkkal, és ezek szintézise adott megoldást a kutatási problémáinkra. A szekunder kutatást a klímaváltozás, az aszályosodás magyarországi eredményeire alapoztuk. Vizsgáltuk a magyar tanyákat, kiemelten kezeltük azok elhelyezkedését, típusait és funkcióit. A szekunder kutatás irányainak meghatározásakor azokat a kiemelt tényezőket vettük figyelembe, amelyek a témához kapcsolódóan a klímaváltozás befolyásolja a vidéki, azon belül a tanyasi gazdálkodást.

Másik vizsgálati módszerként a primer kutatást alkalmaztuk. A primer vizsgálatok keretében a még nem ismert adatok felkuta-

tását, megszerzését értjük, amit saját eredmények közléséhez használunk fel. Primer kutatásunkban a kvalitatív kutatás típusát alkalmaztuk, amely egy strukturálatlan, feltáró jellegű módszer, mivel az a probléma megértését célozza. A kvantitatív kutatás során olyan adatokhoz jutunk, melyek számszerűsíthetők, és statisztikai módszerekkel elemezhetőek. Ennek a módszernek az alkalmazásakor nem fogalmazunk meg hipotéziseket, csupán a felvetett problémát kívánjuk megérteni (Boncz, 2015). A kvalitatív kutatásunk során a mélyinterjú módszerét választottuk, mivel ezzel a téma iránt elkötelezett megkérdezettek objektív véleménye mellett a saját tapasztalatainknak is hangot tudtak adni.

A mélyinterjú készítésekor egy gondosan megírt interjúvázlatot használtunk, melynek segítségével a megkérdezettek egyéni véleményét tudhattuk meg. A mélyinterjút általában akkor alkalmazzuk, ha elfoglalt embereket, vagy szakértőket kérdezzük meg, akik véleményüket az adott témával kapcsolatban csak egy interjú során tudják bőségesen kifejteni (Fedor – Huszti, 2016). Esetünkben a klímaváltozás hatásait a mezőgazdasággal foglalkozó legilletékesebb termelőktől kérdeztük meg. Összesen 42 tanyasi – több évtizedes múlttal rendelkező – gazdaságot kerestünk fel, amelyek jellemzően másod-, illetve harmadgenerációs vállalkozások. Ezek egy kialakult termelési rendszerrel rendelkeznek, így az abban bekövetkezett változásokat eredményesen lehet vizsgálni. A legkisebb vállalkozás 3 hektáron, míg a legnagyobb 180 hektáron gazdálkodik. Főleg a szántóföldi növénytermesztés a jellemző, jelentős a szőlő- és a gyümölcsstermesztés, valamint több állattenyésztéssel foglalkozó gazdaságot is felkerestünk. A vizsgált területként választott Homokhátság több szempontból is ideális a kutatás szempontjából. Magyarországon ez az a terület, amely a klímaérzékenységet tekintve az első helyen

áll, másrészt ezen a tájegységen maradt fent a tanyasi gazdaságokban folyó mezőgazdasági termelés.

A mélyinterjúink időtartama 60-90 perc volt, amelyen az elhangzott szakmai megállapításokról – az interjúalany engedélyével – hangrögzítést is végeztünk. Ennek segítségével a későbbiekben könnyebb volt a kiértékelés. A mélyinterjúnak több szakasza is van, amiket fontos volt betartani. Ezek a szakaszok a bevezető, bemelegítő, ráhangoló, tapogatózó és befejező, lezáró szakasz. „Az interjúztatónak érdeklődést kell mutatnia a kérdezett iránt, őszintének, kíváncsinak és nyitottnak kell lennie” szabályokat a beszélgetésünk során szigorúan követtük. Az interjú elején általános kérdéseket tettünk fel, ezek alapján tájékozódunk a válaszadó körülményeiről, stílusáról, amik meghatározzák az interjú további kimenetelét. Az interjú 10 db – félig strukturált – konkrét kérdés megválaszolását foglalta magába, azonban a kérdések mindegyikénél lehetőséget adtunk arra is, hogy a válaszadók kötetlen formában személyes észrevételeiket is megfogalmazzák. Ebben a cikkben – terjedelmi okok miatt – csupán a legfontosabb kérdésekre adott válaszok alapján kapott eredményeket mutatjuk be.

Eredmények

A klímaváltozás hatásai Magyarországon Az éghajlatváltozás hazánkban is erőteljesen jelentkezik. A jelenséggel foglalkozó kutatók szerint Magyarország a klímaváltozás szempontjából a legsérülékenyebb országok közé tartozik. Az eddig feltárt összefüggések alapján ugyanakkor nem zárható ki, hogy a vegetáció egyes elemeire nézve a feltételezett klímaváltozás kedvező hatásokat eredményez, pl. átmenetileg gyorsabb növekedésre serkent. Magyarországon speciális adottságai mellett azonban számolnunk kell azzal, hogy döntően degradáló hatások fognak

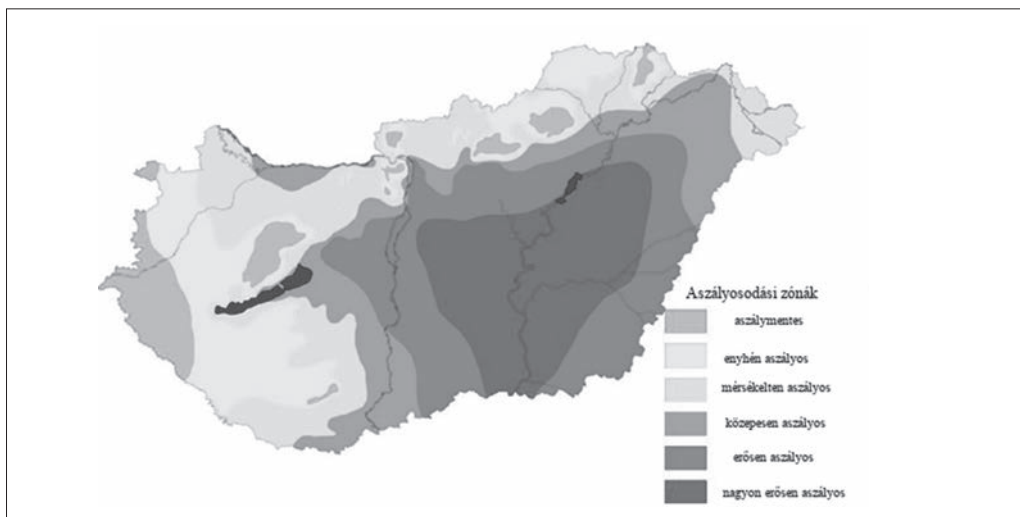

érvényesülni, amelyeket az életközösségek természetes önszabályozó mechanizmusai nem fognak kiegyenlíteni (Rakonczai, 2013). Az előrejelzések szerint a globális felmelegedés hatására hazánkban is megszorodnak majd a szélsőséges időjárási jelenségek (pl. fagykárók, szélviharok, erdőtüzek, a hirtelen érkező nagy mennyiségű csapadékok, villámárvizek, stb.) (Glacz et al., 2004). Prognózisok szerint a nyár szárazabbá válása tovább rontja a növénytermesztés esélyeit, hiszen napjainkban is az egyik fő probléma a vízhiány pótlása. A növekvő napos órák kedvező hatásai nem tudnak hasznosulni a kevés csapadék miatt, ennek okán várhatóan súlyos károkkal kell számolni. Kánikulában jelentősen megnő a vízfelhasználás, amit ráadásul a csökkenő csapadék- és a vízkészletek növekvő párolgása miatt kevesebb vízből kellene fedezni (Bartholy – Pongrácz, 2013). Az aszályos időszakokban a termőtalan nedvességtartalma lecsökken, melynek velejárója a talajvíz szintjének lesüllyedése is. Magyarország aszályosodási zónáit az 1. ábra szemlélteti.

Az aszályos területek és a tanyás térségek kapcsolata

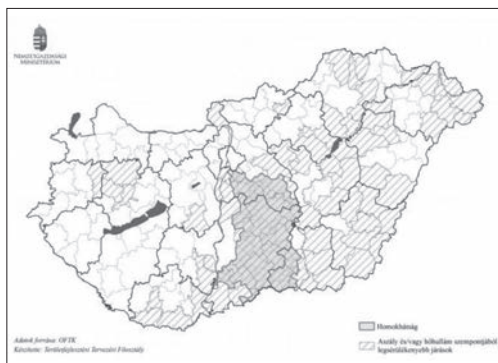
A Duna-Tisza közén lévő tanyák nagyobb arányban vészelték át a szocialista rendszer beavatkozását, mivel itt több kisebb területű birtok volt, kevésbé jó minőségű (főként homokos) termőfölddel, jellemzően szőlészeti és kertészeti termeléssel, ami nem annyira kedvezett a szántóföldi termelésre alapozó nagyüzemi gazdaságok létrejöttének. A változások azonban itt sem múltak el nyom nélkül, hiszen hatásukra a tanyarendszer fejlődése megrekedt, és a tanyák egyre nagyobb mértékben elnéptelenedtek. Napjainkra összefüggő tanyás térség már csak az alföld déli részén található, a Homokhátság területén. Gazdasági, társadalmi funkciójuk teljes mértékben megváltozott. A tanyasi lakosságot különböző társadalmi csoportok alkotják, és egyre több köztük a szociálisan hátrányos helyzetű család.

A 2. ábra a Homokhátság területét, a 3. ábra a tanyásterületek elhelyezkedését szemlélteti. A munkánkban a vizsgált Homokhátság területe a tanyás területek elhelyezkedését fedi le.

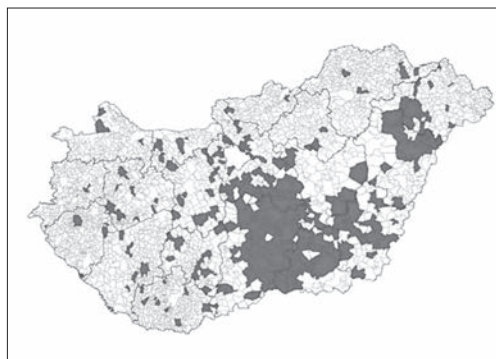

1. ábra: Aszályossági zónák Magyarországon
Figure 1: Drought zones in Hungary

Forrás: Boda, 2018

2. ábra: A Homokhátság területe
Figure 2: Area of Sand Plateau

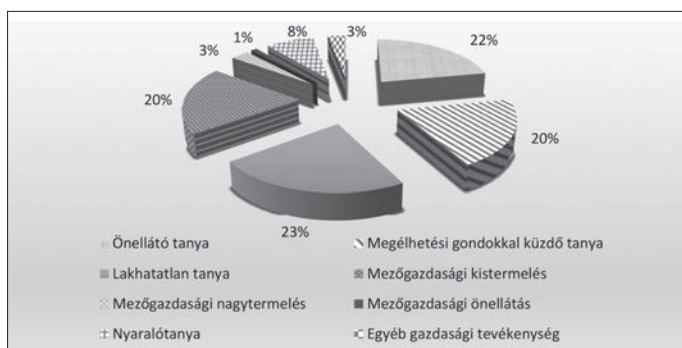
3. ábra: Tanyás térségek elhelyezkedése
Figure 3: Location of homestead areas

Forrás: www.terport.hu/tematikus-terkepek/homokhatsag Forrás: Országos Területfejlesztési Koncepció

Ugyanakkor a két ábra szoros kapcsolatban van az 1. ábrával, mivel a legaszályosabb területek elsősorban a tanyás térségekben találhatóak.

Tanyák a Homokhátságon

Ez a településtípus kifejezetten a Homokhátság térségére jellemző. A tanyák a régmúltban a mezőgazdasági művelésre legalkalmasabb területeken épültek. A gazdálkodás szempontjából ma is különösen előnyös az a tény, hogy a tanyák jellemzően nagyobb földterülettel vannak körülvéve, viszonylag távol vannak egymástól, ezáltal kedvező feltételekkel bírnak mind a növénytermesztés, mind az állattenyésztés terén. Természetesen napjainkra már nem jellemző, hogy minden tanyán mezőgazdasági termelés folyik, de az ágazat szempontjából ez még mindig tipikus gazdálkodási forma a térségben. Felmérések szerint több mint 53 ezer tanyát tartottak számon a térségben, melyek 75%-a ma is használatban van. A tanyasi gazdaságok mellett napjainkban már megjelentek a vendéglátó, nyaraló, illetve lakótanyák is (4. ábra).

4. ábra: A homokhátsági tanyák megoszlása funkcióik szerint
Figure 4: Distribution of homestead areas of Sand Plateau to their functions

Forrás: Kujáni, 2018

A mezőgazdasági funkcióval rendelkező tanyák száma időről-időre csökken. Ennek részben az az oka, hogy a fiatalabb generáció nem szívesen folytatja a családi gazdaságban folyó mezőgazdasági tevékenységet, inkább más megélhetési formát választanak. A tanyák elnéptelenednek, állaguk romlik, míg végül megsemmisülnek. A romló tendencia másik oka a mezőgazdaság jelenlegi rossz jövedelmezőségében keresendő. A homokhátsági tanyák közel fele azonban még mindig rendelkezik mezőgazdasági funkcióval, melyen belül a kisüzemi termelés a jellemző. Ugyanakkor a szélsőséges időjárás viszo-

nyok, a különböző kórokozók által terjesztett betegségek, a felvásárlási árak ingadozásai komoly hatással vannak a gazdálkodásból megélni kívánók megélhetésére (Czene – Jávor, 2006; Kujáni, 2018).

A klímaváltozás hatása a Homokhátságon

Kutatásunkban a megkérdezettek mind-egyike tisztában van a klímaváltozással, a kirívó időjárási viszonyok közül a termelők egymástól függetlenül is nagyjából ugyanazokat a jelenségeket sorolták fel. Az első, és a leginkább érezhető hatásnak az évszakok megváltozását tekintik. Nagy jelentőségűnek tartják, hogy a téli hónapok enyhék és sokszor fagymentesek, melyek befolyásolják a következő évi termést. A térségben már megfigyelhető az aszályosodási folyamat, mely egy idő után akár elsivatagosodáshoz is vezethet. A megkérdezettek szerint az utóbbi évek azt mutatják, hogy a betakarítás időszakában is számolni kell jelentős veszteségekkel a csapadék mennyiségének és eloszlásának a bizonytalansága miatt. Ez a jelenség sokszor kihatással van az őszi talajmunkákra is. A gazdák szerint a második leggyakrabban észlelt változás az időjárási szélsőségekben mutatkozik (5. ábra).

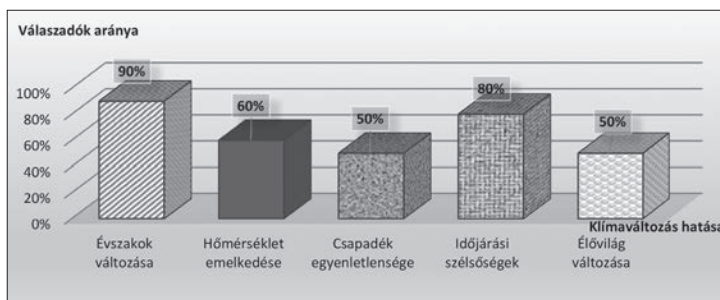
A hirtelen kialakuló viharok ellen – melyeket sokszor jégeső kísér – érdeemben nem lehet védekezni. Már nemcsak a nyár elején,

hanem tavasszal is lehet jégesőre számítani. A szeszélyes időjárás másik velejárója a hirtelen, átmenet nélküli 10-15°C-os hőmérsékletingadozás. A hőmérséklet emelkedése a gazdálkodók több mint fele szerint a klímaváltozásnak köszönhető. Sajátos, hogy először nem a nyári forróságot említették, hanem a telek enyhességét emelték ki. A csapadék vonatkozásában a válaszadók fele érez változást annak mennyiségében és egyenlőtlenségében. Kevesebb a csapadék a tavaszi- és nyár eleji időszakban, amikor a legnagyobb szükség lenne rá. Így az öntözéses időszak egyre inkább meghosszabbodik, ami jelentős költségnövekedéssel jár. A megkérdezettek fele gondolja úgy, hogy észrevehető változás megy végbe az élővilágban is. Mindannyian találkoztak már saját gazdaságukban megjelenő új fajokkal, melyek ellen a bevált védekezési módszerek megváltoztatása szükséges.

A klímaváltozás hatása a terméseredményekre

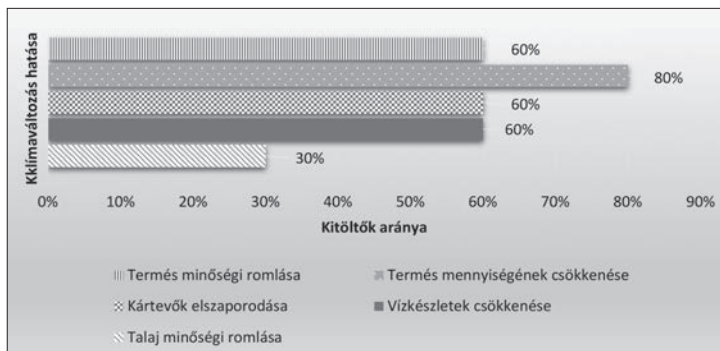
A válaszadók a klimatikus változások mezőgazdaságra gyakorolt hatásait főként a termés mennyiségének romlásában látják (6. ábra). Ezt egyrészt a szélsőséges időjárási jelenségek okozta károkkal (vihar, jégeső, stb.), másrészt a hőséggel, illetve a kevés csapadékkal indokolták.

A gazdálkodók több mint fele gondolta úgy, hogy a termés minőségi romlását, a kártevők elszaporodását, a vízkészletek csökkenését a klímaváltozás kedvezőtlen hatásai okozzák. A talaj minőségi romlását viszont csak kevesen tartják a változás következményének.

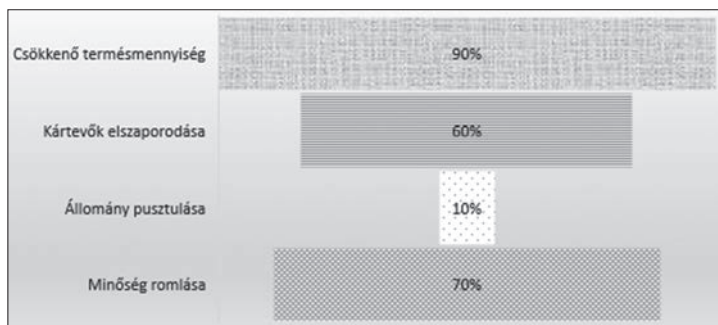
5. ábra: A klímaváltozás hatásának értékelése
Figure 5: Evaluation of the effects of climate change

Forrás: Saját szerkesztés

6. ábra: A klímaváltozás termelésre gyakorolt hatása
Figure 6: Impact of climate change on production

Forrás: Saját szerkesztés

7. ábra: A klímaváltozás miatti veszteségek értékelése
Figure 7: Evaluation of crop losses due to climate change

Forrás: Saját szerkesztés

A klímaváltozás okozta veszteségek

Egyik kérdésünkben a klímaváltozás okozta természeti jelenségek kedvezőtlen hatásaira voltunk kíváncsiak. A 7. ábrán látható, hogy majdnem minden megkérdezett első helyre sorolta a csökkenő termésmennyiséget. Az okok között elsősorban a szárazságot (aszály, hőség), valamint a viharokat, jégesőket említették. A második helyre tették a minőség romlását, ami komoly jövedelemkiesést eredményez. A gazdálkodók szerint a minőség romlásának okai a tartós hőség és a csapadékhiány. Közel azonos arányt képvisel a klímaváltozással összefüggő kártevők elszaporodása és a védekezés többletköltsége.

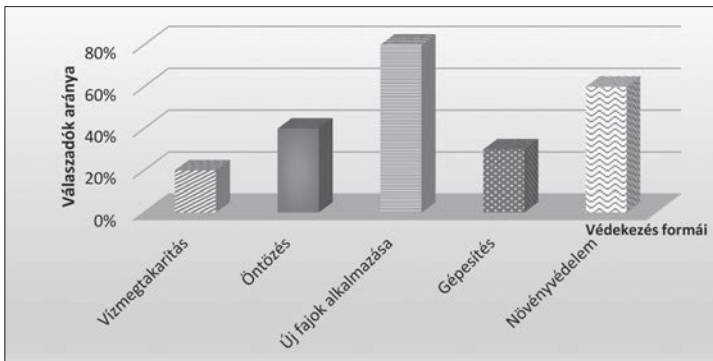
A megkérdezettek arról számoltak be, hogy a védekezést nehezíti a sok új kórokozó megjelenése, melyek ellen még nincs meg a hatásos védekezés. A megkérdezett állattenyésztők ismeretlen új fajok megjelenésével és már ismert kórokozók jelentős mértékű elszaporodásával találkoznak.

A károk elleni védekezés

A következő kérdésünk a jövőbeli káresemények kivédésére irányult. Minden megkérdezett egyetértett azzal, hogy a megelőzés költségeivel jelentősen csökkenthetők a klímaváltozás által okozta károk. A 8. ábra szerint a válaszadók döntően olyan új fajok termesztését látták célravezetőnek,

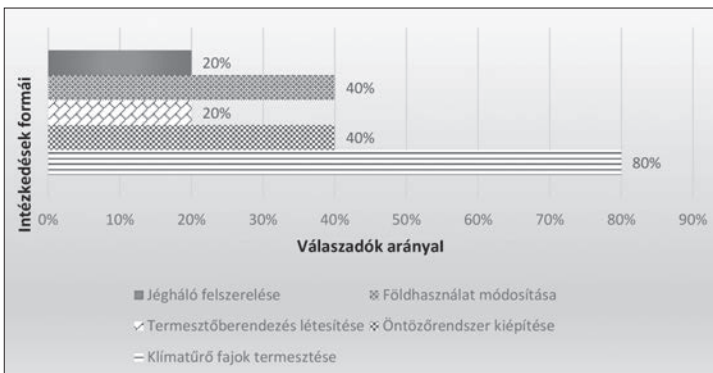
amelyek jobban tűrik a szárazságot, jobban képesek alkalmazkodni az aszályosabb klímához, továbbá ellenállóbbak a kártevőkkel szemben. Ezek a bekerülési költsége jóval alacsonyabb, mint pl. egy öntözőrendszer kiépítése. Az öntözés kérdésében nagyon eltérők a vélemények.

A szántóföldi növénytermesztők, valamint az ültetvény tulajdonosok sokszor nem tudják vállalni a kutak fúrásával, az öntözőberendezések kialakításával járó költségeket, még támogatások igénybevételeivel sem. A szántóföldi kertészeti termelést folytató gazdálkodók azonban nagy hangsúlyt fektetnek az öntözésre, főként az öntözőberendezések korszerűsítése a jellemző. A géppark bő-

8. ábra: A károk elleni védekezés formái
Figure 8: Forms of protection against damage

Forrás: Saját szerkesztés

9. ábra: Tervezett intézkedések a klímaváltozás kedvezőtlen hatásainak csökkentésére

Figure 9: Planned measures to reduce the adverse effects of climate change

Forrás: Saját szerkesztés

vítése minden gazda szerint elengedhetetlen feltétele a hatékony termelésnek. A nagyobb földterületen gazdálkodók vannak előnyben, a kisebb földterülettel rendelkezők inkább gépi szolgáltatást vesznek igénybe. A talaj vízmegetartó képességének fokozása érdekében a termelők főként mulcsozást alkalmaznak.

Tervezett intézkedések

A következőkben arra kerestünk választ, hogy az eddig megtett kárenyhítő, illetve

kármegelőző intézkedéseken túl a gazdálkodók terveznek-e még valamilyen beruházást, változtatást. A 9. ábra szerint a termelők leginkább a klímaváltozást tűrő új fajok telepítését részesítik előnyben, amelyet a költséghatékonysággal indokolták. A válaszadók magas arányban elfogadják azt a tényt, hogy a korábban termesztett fajok a megváltozott időjárási viszonyok miatt már nem alkalmasak hatékony termelésre. A kertészeti termeléssel foglalkozók tervei között szerepel az öntözőrendszerek kiépítése, s a meglévők bővítése, korszerűsítése. Említésre méltó, hogy a válaszok között az új öntözőberendezések létesítése is a jövőbeli elképzelések között szerepelnek. A válaszadók 20%-a jelezte, hogy bővíteni szeretné a meglévő fóliáit

a szántóföldi termőterület rovására, mivel a gazdálkodásnak ezen formáját kevésbé érzik kitettnek az időjárás viszontagságaival szemben.

A szántóföldi termesztek 40%-a talajkímélőbb gazdálkodási formákra kívánnak áttérni, továbbá beruházásokat terveznek a géppark bővítésére, illetve kiegészítésére. A válaszadók 20%-a gyümölcsstermesztő vállalkozóként jégháló vásárlásával kívánja a technológiájának eredményességét javítani.

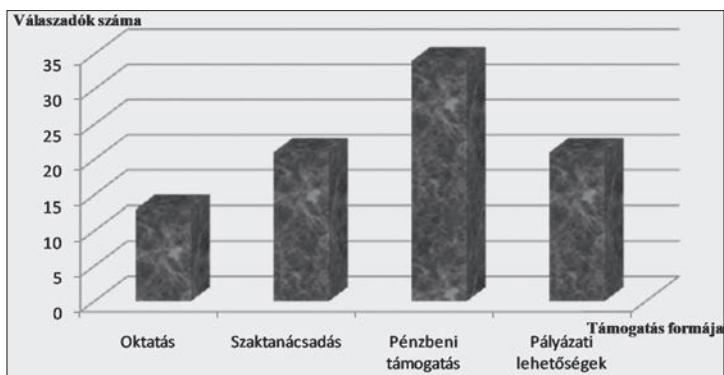
Támogatási lehetőségek

A gazdálkodók számos fejlesztést megvalósítottak már önerőből, hiteleket vettek fel, azonban a gyorsan változó feltételekkel már nehezen tudják tartani a lépést. Arra a kérdésünkre, hogy: „Milyen segítségre számítanak a jövőben?” a válaszadók többsége úgy gondolja, hogy elsősorban a pénzübeli támogatásra lenne szükség (10. ábra). A válaszadók többsége fontosnak tartja a szaktanácsadói hálózat bővítését, amennyiben ez növeli a hatékonyságot. A megkérdezettek fele a pályázati lehetőségeket bővítené, és azok elérhetőségét egyszerűbbé tenné. Az oktatás szükségességét elsősorban a fiatalabb gazdálkodók jelölték meg.

Következtetések

Megállapítható, hogy a megfigyelt időjárási jelenségek közül a térség legnagyobb problémája a hőség, és a vele együtt járó aszályosodás. A folyamat vizsgálatára számos kutatás épült, melyek igazolták a szárazodás tényét, s annak ütemét gyorsulónak tartják. A szakemberek megállapításait és a helyi gazdálkodók megfigyeléseit összevetve kimondható, hogy a Homokhátságot érintő jelenség tényszerű, kézzelfogható.

A káresemények vonatkozásában elmondható, hogy a klímaváltozás előrehaladtával a legveszélyeztetettebb terület a mezőgazdasági ágazat lett. A gazdálkodók megélhetése az egyre gyakoribbá váló szélsőséges időjárási viszonyoktól függ. Sok esetben az időjárási viszonyok által generált szélsőségek okozta veszteségek oly mértékűek,

10. ábra: A klímaváltozás elleni támogatás formái
Figure 10: Forms of assistance to combat climate change

Forrás: Saját szerkesztés

melyek már veszélyeztetik a gazdaságok működését.

A megkérdezett gazdálkodók mindegyike tudatában van a klímaváltozásnak, az éghajlati változásokat figyelemmel kísérik. A klímaváltozás mezőgazdaságra gyakorolt hatásainál a gazdálkodók elsősorban a rövidtávú veszteségekre fókuszálnak. A termés mennyiségi- és minőségi romlását egyöntetűen a talaj minőségi romlásával, valamint a vízkészletek csökkenésével hozták összefüggésbe. Az időjárási jelenségek közül a térség legnagyobb problémája a hőség és a vele együtt járó aszályosodás. A gazdálkodók megélhetése a legnagyobb mértékben az egyre gyakoribbá váló szélsőséges időjárási viszonyoktól függ. Az időjárási viszonyok által generált szélsőségek okozta veszteségek oly mértékűek, hogy azok már veszélyeztetik a gazdaságok működését. A gazdálkodók hajlandók megtenni a károk megelőzéséhez szükséges lépéseket. A változtatások többnyire az új rezisztens fajták bevezetésével, és a kórokozók elleni védekezés révén valósulnak meg. A gazdálkodók körében a vízpótlásának kérdésében van bizonytalanság. A támogatás vonatkozásában elmondható, hogy a termelők tisztában vannak a lehetőségekkel és igénybe is veszik azokat. Elsősorban a konkrét anyagi

támogatást igénylik, azonban nő a kockázatok csökkentésére irányuló új módszerek megismerése iránti igény is.

Javaslatok

A klímaváltozást már nem áll módunkban megállítani, azonban lehetséges és szükséges is annak hosszú távú hatásait késleltetni, illetve mérsékelni. Ehhez azonban nemcsak globális, regionális, országos összefogásra, hanem az emberek környezettudatos viselkedésére is szükség van a mezőgazdaságban. Ugyanakkor a mezőgazdaság területén a termelők sokszor sorozatos hibákat követnek el a földhasználat, a talajművelés, a természetéstechnológia, a termesztett növényfaj és -fajta kiválasztása és a vízellátás területén. Továbbra is jellemző a megrögzött hagyományokhoz, a régi, elavult módszerekhez való ragaszkodás, amelyek napjaink környezeti kihívásainak már nem felelnek meg. A térségben kiemelt jelentősége van a talajerő utánpótlásnak és a termőréteg megóvásának. Ám annak érdekében, hogy a művelhető területek ne zsugorodjanak tovább, figyelmet kell fordítani a mezőgazdasági tevékenység termőtalajt érintő hatásaira. Számos kutatás foglalkozott a homoktalajok, a szikes talajok javításával, termőképességük fokozásával. Ezeket a módszereket ismertetni kell a gazdálkodókkal, mert sok esetben az információ hiánya is gátat szab a fejlődésnek. Elérhetővé kellene tenni a kímélő talajműveléshez szükséges gépeket, eszközöket, pl. pályázati lehetőségek biztosításával.

A Homokhátság vízgazdálkodása már hosszú évtizedek óta tartó szakmai vita tárgya. A megoldási lehetőségekről számos tudományos értekezés született. Ezekből kiderül, hogy a probléma térségi szintű megoldása csak kormányzati szinten kezelhető, a szükséges ráfordítások miatt. Vannak azonban olyan megoldások is, amelyek nem kötődnek feltétlenül a megfizethetetlen beruházásokhoz,

csak kisebb mértékű változtatások lennének szükségesek az eddigi technológiákban. A víztakarékosság, a vízmegtartó talajművelés alkalmazása, a kutak vizének fenntartható használata véleményünk szerint javíthatnának a helyzeten. Jó irány lehetne az esővíz felfogása, annak tárolása, majd betáplálása az öntözésbe, különösen a kertészeti termelést folytatók esetében. Az esővíz tárolását akár föld alá épített víztározókkal lehetne megoldani, elkerülve ezzel annak minőségi romlását.

Alapvetően szükséges lenne széles körben tájékoztatni a mezőgazdaságban dolgozó szakembereket az éghajlatváltozás gazdálkodásra gyakorolt lehetséges hatásairól. Ezt követően meg kellene őket arra tanítani, hogyan tudják e változások kedvezőtlen hatásait csökkenteni vagy kiküszöbölni. Az éghajlati változásokban szerepet játszó ok és okozati összefüggések feltárása segíthet megváltoztatni a környezetvédelemmel kapcsolatos értékítéletüket. A tájékoztatáshoz és az oktatáshoz jó irány lehet a szaktanácsadói hálózat kibővítése, valamint olyan gyakorlati képzések szervezése, ahol gazdálkodók a klímaváltozás hatásait kivédeni hivatott új technológiákat a gyakorlatban is megismerhetnék.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által a MEC_N 140587 azonosítószámú, „Agrárinnováció 5.0” című Tudományos Mecenatúra Pályázat támogatásával valósult meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1054/2007 (VII.9) Korm. határozat: Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2008-2025.

2007. évi LX. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye és annak Kiotói Jegyzőkönyve végrehajtási keretrendszeréről.

- Bartholy J. – Pongrácz R. (szerk.) (2013): Klímaváltozás. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. 186. p.
- Boda P. (2018) A polgári szállítási rendszerek katasztrófák hatásaival szembeni érzékenységének vizsgálata, állóképességük növelésének lehetséges megoldási formái és módszerei. Doktori (Phd) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola. 161. p.
- Boncz I. (2015): Kutatásmódszertani alapismeretek. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Pécs. 282. p.
- Czene Zs. – Jávorka K. (2006): A tanyák: XXI. századi végváraink. Helyzetkép a homokhátsági tanyákról. A Falu 21 (2) pp. 13-25.
- Farkas J. Zs. – Kovács A. D. (2006): A homokhátsági tanyás térségek vizsgálata. Gazdálkodás 50 (1) pp. 72-79.
- Farkasinszki M. (2012): A globális klímaváltozás hatásai, részletesen kitérve a mezőgazdaságra. Repüléstudományi közlemények 25 (2) pp. 235- 241.
- Farsang B. – Limbek Zs. – Türe G. – Tóth I. J. – Verba Z. (2015): A klímaváltozás várható gazdasági hatásai Magyarországon 2020-2040. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest. 53. p.
- Földművelésügyi Minisztérium (2017): Globális megatrendek környezeti hatásai Magyarországon. Beszámoló az Európa jövőjének feltérképezése [A globális megatrendek nemzeti szintű hatásainak megértése (Mapping Europe's Future: understanding the impacts of global megatrends at the national level)] című projektről.
- Glac F. – Csatári B. – Kovács A. D. (2004): Homokhátság. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét. <http://www.alfoldinfo.hu/homokhatsag/>
- Hajós L. – Soós T. – Ferencz Á. (2018): On the Challenges in Vocational Training in Hungary, Based on European Comparisons. Annals of Faculty of Engineering Hunedoara - International Journal of Engineering 16 (3) pp. 161-167.
- Juan-Carlos C. – Dowling P. (2014): Integrated assessment of climate impacts and adaptation in the energy. Energy Economics 46 pp. 531-538. www.sciencedirect.com/science/article/pii
- Kemény G. – Molnár A. – Fogarasi J. (szerk.) (2019): A klímaváltozás hatásának modellezése a főbb gabonafélék esetében. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest. 115. p.
- klima.kvvm.hu/documents/14/VAHAVAosszefoglalas.pdf
- Kujáni K. (2018): A tanyás gazdaságok gazdasági fenntarthatóságának záloga - a helyi értékesítés, a piacra jutás biztosítása. A Falu 33 (3) pp. 73-86
- Kujáni K. – Ferencz Á. – Csiba A. (2021): Gazdálkodás és a klímaváltozás kapcsolata. In.: Hampel Gy. – Kis K. – Monostori T. (szerk.) Mezőgazdasági és vidékfejlesztési kutatások a jövő szolgálatában 2. MTA SZAB Mezőgazdasági Szakbizottság, Szeged. pp. 71-78.
- Makra L. – Kiss Á. – Abonyiné Palotás J. (1986) Az aszály klimatológiai és talajvízháztartási összetevői a Dél-Alföldön, mezőgazdasági vonatkozásokkal. Alföldi Tanulmányok 10 pp. 99-114.
- Makra L. – Mika J. – Horváth Sz. (2005) 20th century variations of the soil moisture content in East-Hungary in connection with global warming. Physics and Chemistry of the Earth 30 (1-3) pp. 181-186.
- Országos Területfejlesztési Koncepció, 2014
- Fedor R. A. – Huszti É. (2016): Kutatásmódszertani kézikönyv. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 236. p.
- Rakonczai J. – Ladányi Zs. – Pál-Molnár E. (szerk.) (2013): Sokarcú klímaváltozás. GeoLitera Kiadó, Szeged. 157. p.

Rakonczi J. (2013): A klímaváltozás következményei a dél-alföldi tájon (A természeti földrajz változó szerepe és lehetőségei). Akadémiai doktori értekezés, Szeged. 150. p.

Reményi K. (2010): Energetika, CO₂, Felmelegedés. Akadémia Kiadó, Budapest. 366. p.

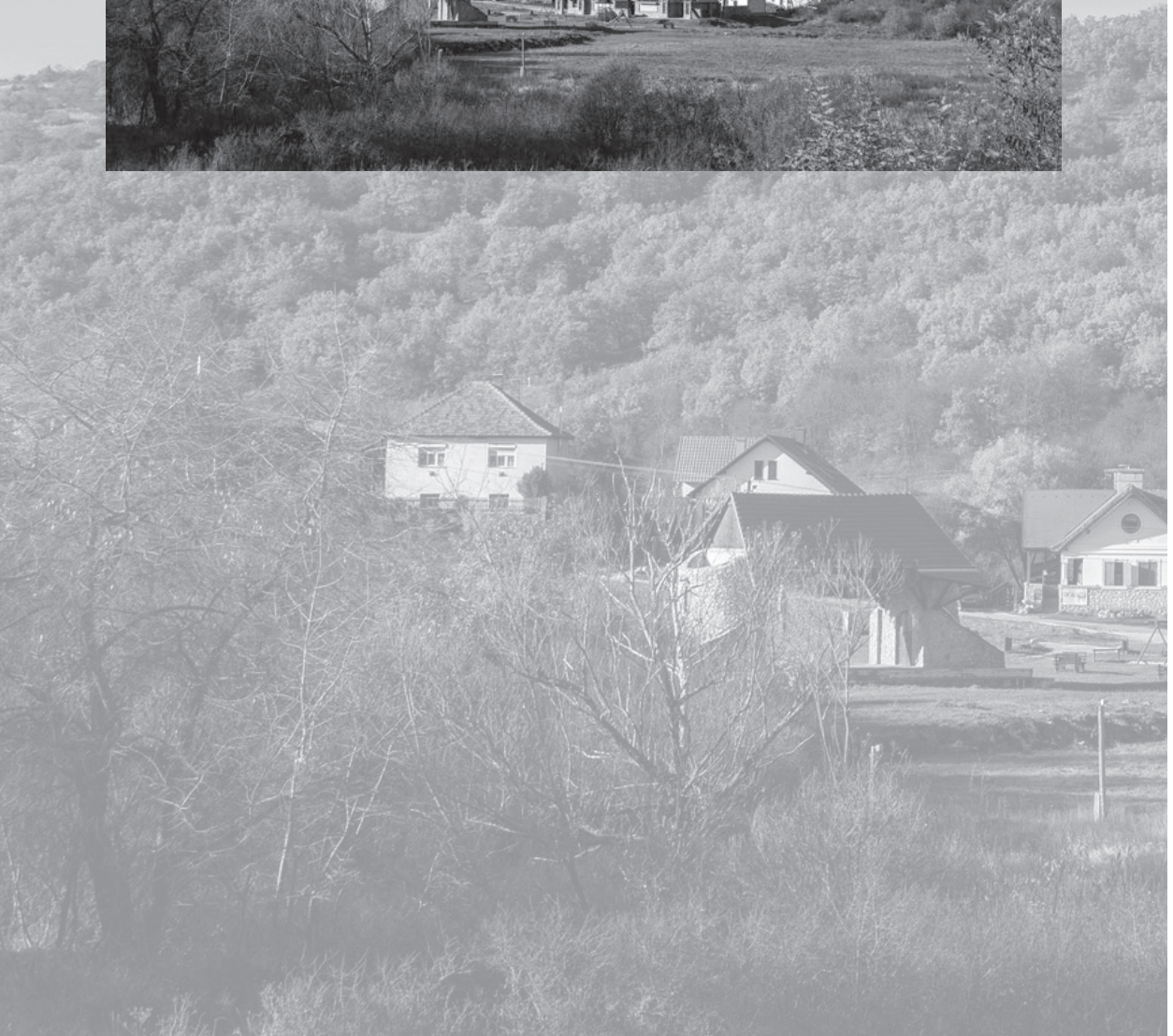
Renner M. (2013): Klímaváltozás és elvándorlás. pp. 368-378. In.: Varga É. (szerk.) A világ helyzete. Van e még esély a fenntarthatóságra? Föld Napja Alapítvány, Budapest. 460. p.

Sóvágó L. – Gácsi R. – Bárczi J. – Czeglédi Cs. – Hajós L. – Zéman Z. (2015): The effects of and risk management related to the credit crunch in Hungary. BIATEC 7 pp. 22-26.

www.climateadaptation.eu/hungary/agriculture-and-horticulture

www.origo.hu

www.terport.hu/tematikus-terkepek/homokhatsag

Okos eszközök használata az Európai Unió vidéki térségeinek településein – válság a láthatáron

Smart solutions in the rural areas of the European Union - crisis on the border

Péter Zsolt – Orosz Dániel

ABSZTRAKT

A települések fejlesztése egyre inkább igényli a fejlett technológiák használatát, tekintettel a megoldandó feladatok egyre szélesebb körére. Miközben a városokban a jelentős számú népesség életminőségének javítása, az egyre komplexebb feladatok kezelése jelent kihívásokat, a rurális térségekben a sok esetben megállíthatatlannak tűnő előregedés, a fiatalok elvándorlása, a szolgáltatások leépülése jellemző.

A legfontosabb informatikai infrastruktúrák már elérhetőek a vidéki térségek többségében (széles sávú Internet hozzáférés), illetve az otthon használatos eszközök ára is töredéke az évtizedekkel ezelőttieknek, elviekben így minden adott azok használatához. Sajnos a „hardver” megléte sokszor a megfelelő „szoftver” és tudás hiányával párosul. Véleményünk szerint a vidéki térségek számára az egyik lehetséges kitérései pont a városokban már széles körben elterjedt okos megoldások alkalmazása. Tanulmányunkban megvizsgáljuk

a rurális térségek „okos megoldásainak” jelenlegi helyzetét, feltárjuk a fontosabb hazai és nemzetközi tendenciákat, jó gyakorlatokat, különös tekintettel az Európai Unió országaira vonatkozóan. A megismert példák segítségével javaslatokat fogalmazunk meg a hazai területfejlesztés számára, az életminőség javítására, a népesség csökkénésének mérséklésére, a térbeli különbségek csökkentésére vonatkozóan.

ABSTRACT

Territorial development is increasingly demanding the use of advanced technologies as growing number of tasks must be solved. While the main challenges in cities are to improve the quality of life of a large number of people and to solve increasingly complex tasks, in rural areas - in many cases - the unstoppable aging, the emigration of young people, and the degradation of services are the most important challenges.

Basic IT infrastructures have already been

developed in most rural areas (eg broadband Internet access), and the cost of home-based devices has fallen to a fraction compared with decades ago, so these are relatively easy to access for everyone. Unfortunately, the existence of „hardware” is often accompanied by a lack of proper „software” and knowledge. In our study, we examine the current situation of “smart solutions” in rural areas, we explore the most important domestic and international trends and good practices, especially concerning the countries of the European Union. With the help of the known examples, we formulate proposals for the regional development of Hungary, for the improvement of the quality of life, the reduction of the population decline, and spatial differences.

Bevezetés

Az elmúlt évek, évtizedek a technológia és tudás exponenciális növekedésének és minőségi fejlődésének időszaka. Ma szinte mindannyian használunk olyan eszközöket, amelyek néhány évtizede még csak a tudományos-fantasztikus irodalomban vagy filmekben láthattunk. A technikai újításokat először a profit orientált gazdasági szervezetek kezdték el aktívan használni, hogy növeljék hatékonyságukat, később a lakosság és a köztisztviselők is aktív használókká váltak. A technológiai innovációk esetében térben is differenciált terjedést tapasztalhatunk, fejlett országok majd fejletlenebbek, nagyvárosok majd rurális térségek a jellemző útvonál. Jelenleg a rendelkezésre álló technológia jelentős mértékben hozzájárulhat a települések fejlesztéséhez, fejlődéséhez, ha jól, és kreatívan alkalmazzák azokat. A sikeres alkalmazásokat, valós igények, akarat, konzekvens és költség-hatékony megvalósítás valamint hosszú távú fenntarthatóság jellemzi. Figyelembe kell venni a fejlesztendő térségek sajátosságait, amelyek egészen eltérőek lehetnek egy

a fejlődő országban, ahol gyakran a gyorsan növekvő népességgel kapcsolatos problémák dominálnak, mint egy a fejlett országban, ahol az öregedő népességgel rendelkező fogyasztói társadalmak egészen eltérő kihívásokkal állnak szemben. Hasonlóan egészen eltérő problémák és megoldások születhetnek a sűrűn lakott városok, illetve a vidéki térségek települései számára (Szörényiné, 2015).

Tanulmányunkban elsőként áttekintjük, a „smart” települések és falvak fogalmát, majd példákon keresztül bemutatjuk az Európai Unió néhány településének útját az okos településsé válás folyamatában.

Okos vidékfejlesztés

A smart city koncepció már évtizedek óta jelen van a külföldi és hazai szakirodalomban, a technológiai megoldások széles körű elterjedésének forradalma azonban napjainkban zajlik. A szükséges eszközök többsége – legalább koncepció szintjén - már a 80-as 90-es években létezett, azonban tömeges elterjedéshez az Internet penetráció rendkívül magas szintje elengedhetetlen volt. Az IKT alap infrastruktúrák sokáig csak a városokban voltak elérhetők, mára azonban a fejlett országokban néhány rendkívül periférikus település kivételével mindenhol elérhetővé váltak megteremtve az „okos alkalmazások” használatának, fejlesztésének, elvi lehetőségét a rurális térségek településein. 2020-ra eljutottunk odáig, hogy már nem csak lehetőségéről, hanem kényszeréről is beszélünk, mivel bizonyos Interneten elérhető alkalmazások használata már nem lehetősége, hanem kötelezettsége az állampolgároknak (Wilson, 2010). A tanulmány írásának időszakában a hazai koronavírus válság kirobbanásának napjaiban az állam - pl. oktatásban részt vevő tanulók esetében, vagy egy egyszerű kormányablak ügyintézés időpontjának lefoglalásakor – adottságnak tekinti bizonyos informatikai eszközök, illetve tudás meglétét, ami idősek, rossz anyagi

helyzetben lévők, valamint ezek halmozottan vidéki kis településeken élők csoportjai esetében egyáltalán nem azok. Tovább nehezítik a helyzetet, hogy a már létező informatikai fejlesztések gyakran nem felhasználó barát módon valósultak meg, amelyek használata még felsőfokú diplomások számára is kihívásokat jelenthetnek. A vidéki fejlesztések esetében különösen fontos, hogy egyszerű, logikus felépítésű alkalmazások készüljenek, amelyek megfelelőek az alacsonyabb iskolázottságú rétegek számára is (Holling, 2001).

Tanulmányunkban fontosnak tarjuk kiemelni azt, hogy a válságok általában és pontosabban a 2020 első felében kiteljesedő (reméljük néhány hónapon belül megszűnő) válság jelentős veszélyeket, negatív hatásokat hordozhat magában. Véleményünk szerint azonban ez egyben óriási lehetőségeket is jeleníthetnek azon országok, térségek, gazdasági szervezete, illetve személyek számára, akik képesek az alkalmazkodásra a nehéz időkben. Véleményünk szerint a gazdaság és társadalom bizonyos területein a kényszer nagyon gyors pozitív változásokat eredményezett néhány hét leforgása alatt. Gondoljunk csak az iskolák áttérésére a távolsági- és távoktatás rendszereire néhány hét leforgása alatt. Egyik kollégám a napokban (pontosan szeretném idézni) egy e-mailben az alábbiakat írta a távoktatásra áttérésünkkel kapcsolatban „én egyébként már most sokat tanultam kb. annyit, mint az elmúlt húsz évben összesen” (Boin et al., 2005).

Az okos városok és települések témakörében már több publikációt készítettünk ezekben még más szakirodalmi források alapján azt írtuk, hogy míg a 2000-es években az Internet széles körű elterjedése lehetővé tette, hogy a települések egyre több elektronikus szolgáltatást nyújtsanak polgáraik számára (e-kormányzás, e-oktatás, stb.), jelenleg az intelligens vezeték nélküli szenzorok használatának forradalma zajlik (Bizjan, 2014). Véleményünk szerint a forradalom ma nem

a technikai eszközök, hanem a gondolkodásmódunk fejlődése területén zajlik. A világon ma sok millió gazdasági szervezet, ill. több százmillió ember kezdett el távmunkásokat alkalmazni és távmunkában dolgozni. Kétségtelen hogy a távmunkára való áttérés egy komplex folyamat, amely minden szervezetre és alkalmazottra más és más pozitív, ill. negatív hatásokat gyakorolhat: Biztosak vagyunk abban, hogy az olyan tradicionális, akár régimódinak is tekinthető munkaerőpiacokon, mint amilyenek a hazánké is, jelentős változások várhatóak, aminek köszönhetően sok cég felismeri az előnyöket, amelyek számukra és munkavállalóik számára jelentkezhetnek (költség-megtakarítás, rugalmasság, kombinálás részmunkaidős foglalkoztatással stb.).

A távmunka, ill. az informatikai alkalmazások elterjedése hozzájárulhat vidéki területek fejlődéséhez, mivel így a távolság (például egy olyan munkakör esetében, amihez lényegében nem szükséges vagy nagyon kevés - esetleg egy-két napos- személyes jelenlét is elégséges) már nem feltétlenül jelent majd gátat a lakóhely választásakor, és az olyan tulajdonságok, mint egészséges környezet (tisza levegő, csend), szép táj felértékelődhetnek.

Annak ellenére, hogy mára a „smart city”, „okos város” kifejezések használata általánossá vált, még mindig nincs egységes modell, koncepció a megvalósítására vonatkozóan, ami természetesen részben érthető is, mivel annyira eltérőek lehetnek a városok előtt álló feladatok, problémák. Az elmúlt évtizedekben számos definíciót fogalmaztak meg a „smart city” fogalommal kapcsolatban, mégis még egységes, mindenki által elfogadott definíció továbbra sem létezik.

A teljesség igénye nélkül összegyűjtöttünk ezek közül néhányat. Az intelligens város koncepciója szerint az állampolgárok, tárgyak, közművek stb. tökéletesen összekapcsolódnak a mindennapos technológiák használatának köszönhetően azért, hogy jelentősen javítsák

a 21. századi városi környezetben eltöltött élményt (Northstream, 2010). Az okos város kiemelkedően teljesít az alábbi területeken: gazdaság, emberek, kormányzás, mobilitás, környezet, életkörülmények (Giffinger et al., 2007). A smart city a digitális város és a „dolgozók internete” kombinációjának terméke (Su et al., 2011). Egy okos város valamennyi kritikus infrastruktúrát megfigyel és integrál (beleértve az utakat, hidakat, alagutakat, vasutat, metrót, repülőteret, kikötőt, kommunikációt, vizet, energiát, és a főbb épületeket) ezáltal optimalizálja erőforrásait, megtervezi tevékenységeit a biztonsági szempontok figyelembevételével, miközben maximalizálja a lakosság számára nyújtott szolgáltatásokat (Hall, 2000).

Míg a városok „okossá” válásával kapcsolatban rendkívül nagyszámú szakirodalom áll rendelkezésre, addig a kisebb települések „okosodásával” kapcsolatos források száma jóval szerényebb. „Az okos falvak fogalmát a gazdasági és társadalmi fejlődés előmozdítása, a fenntartható energiaellátás, az egészségügy, az oktatás, a víz és a higiéniai infrastruktúrák fejlesztése ösztönzi, melyeknek köszönhetően a jövedelmek növekedésére, a biztonság javulására valamint a nemek közötti egyenlőség és a demokratikus értékek erősödésére számíthatunk” (Holmes, 2017, 134.old). A megközelítések egyik jellemző eleme a digitalizálás, függetlenül attól, hogy városi vagy vidéki területekről van szó. A vidéki térségekben a jobb internet-hozzáférés segítheti a települések közötti távolságok áthidalását, a logisztikai, mobilitási és ellátási, valamint az idősödő népesség egészségügyi problémáinak megoldását.

Az Európa 2020 stratégia „Innovatív Unió” fejlesztési kezdeményezésének keretében kiemeli az intelligens specializáció szükségességét, ami a vidéki települések esetében is jól értelmezhető, mivel figyelembe veszi a földrajzi helyet, a népesség szerkezetét, az éghajlatot, a természeti erőforrásokat, ezen

kívül a keresleti oldali szempontokat, a társadalmi szükségletet.

A stratégia ösztönzi az országokat és régiókat arra, hogy új kombinációkban elegyítsék tudásukat, szakértelmüket, ill. termelési kapacitásukat (Naldi et al., 2015).

A vidéki területek településeit érinti, az ún. intelligens specializációs stratégia (The Smart Specialisation Strategy) aminek alapján lehetőség nyílik a területek versenyképességi potenciáljának azonosítására és javítására a kiemelt gazdasági tevékenységgel való összekapcsolására a helyi érintettek körének bevonásával (Provenzano et al., 2016).

Az elmúlt években a kis lakossággal rendelkező „okos” településekre vonatkozóan számos hasonló elnevezés jelent meg szakirodalomban, ill. a napi szóhasználatban. Míg a magyar nyelvben az „okos falu” használata szinte kizárólagos, addig az angol nyelvű szóhasználatban, más szinonimát is gyakran használnak Úgy mint okos falu (smart village), intelligens falu (intelligent village), tudás falu (knowledge village), fenntartható falu (sustainable village), tehetséges falu (talented village), összekapcsolt/hálózatos falu (wired village), digitális falu (digital village) melyek közül a „smart village” használatát találtuk a legelterjedtebbnek (Orosz – Péter, 2018; Péter – Orosz, 2019).

Okos város és okos falu modellek

A vidéki kis települések „okossá” válásának lehetőségeit a szakirodalomban leginkább elfogadott Giffinger féle „okos város” modell alapján tekintettük át, mégpedig olyan szempontból, hogy a modellben említett tényezőkre milyen mértékben építhetnek (Nagy et al., 2016).

Az egyes tényezők mellett szereplő számok a jellemző vidéki adottságok szintjét mutatják. Az 1 jelenti azt a helyzetet, amely esetében a tényező gyakorlatilag nem áll rendelkezésre a kis településeken, 5-ös számmal pedig az

OKOS GAZDASÁG (versenyképesség)						OKOS EMBEREK (társadalmi és emberi tőke)					
innovációs környezet	1	2	3	4	5	képzettségi szint	1	2	3	4	5
vállalkozói hajlam	1	2	3	4	5	élethosszig tartó tanulás	1	2	3	4	5
gazdasági image és védjegyek	1	2	3	4	5	társadalmi és etnikai prulalizmus	1	2	3	4	5
termelékenység	1	2	3	4	5	rugalmasság	1	2	3	4	5
munkaerő piaci rugalmasság	1	2	3	4	5	kreativitás	1	2	3	4	5
nemzetközi beágyazottság	1	2	3	4	5	nyitott gondolkodás	1	2	3	4	5
átalakulás változás képessége	1	2	3	4	5	közéletben való részvétel	1	2	3	4	5
OKOS KORMÁNYZÁS (részvétel)						OKOS KÖZLEKEDÉS					
döntéshozatalban való részvétel	1	2	3	4	5	helyi lehetőségek	1	2	3	4	5
közösségi társadalmi szolgáltatások	1	2	3	4	5	nemzet(köz)i elérhetőség	1	2	3	4	5
átlátható kormányzás	1	2	3	4	5	IKT infrastruktúra hozzáférhetősége	1	2	3	4	5
politikai stratégiák perspektívák	1	2	3	4	5	fenntartható, innovatív, biztonságos közlekedési rendszerek	1	2	3	4	5
OKOS KÖRNYEZET (természeti erőforrások)						OKOS ÉLEKÖRÜLMÉNYEK (életminőség)					
vonzó természeti környezet/feltételek	1	2	3	4	5	kulturális létesítmények	1	2	3	4	5
szennyezettség	1	2	3	4	5	egészségügyi feltételek	1	2	3	4	5
környezetvédelem	1	2	3	4	5	egyéni biztonság	1	2	3	4	5
						lakókörülmények	1	2	3	4	5
fenntartható erőforrás gazdálkodás	1	2	3	4	5	oktatási lehetőségek	1	2	3	4	5
						turisztikai attraktivitás	1	2	3	4	5
						társadalmi kohézió	1	2	3	4	5

1. táblázat: Giffinger smart city koncepciójának hat faktora, és tulajdonságainak elérhetősége a falvakban

Table 1: Giffinger smart city concept. Its factors and their elements with potential availability in villages

Forrás: Giffinger et al. (2007) alapján saját szerkesztés

olyan adottságokat értékeltük amelyre jellemzően építeni lehet (1. táblázat).

Az innovációs környezet többnyire szegényes a falvak esetében, maga az innováció néhány innovátor (szerencsés esetben települési vezető), a helyi értelmiség, vállalkozók kezdeményezésének köszönhető. A települések jellemzően nem rendelkeznek egyedi védjegyekkel, ezen többnyire kitartó munkával lehet csak hosszú évek alatt változtatni, (pl. a településsel kapcsolatos események rendszeres kommunikációjával) ami tőke hiányában igazán csak „gerilla” módszerekkel érhet el nagyobb nyilvánosságot. A ma rendelkezésre álló IT kommunikációs eszközök egyes megtervezett kommunikációs mix esetén költséghatékonyan érhetnek el sok embert. A termelékenység és hatékonyság helyett inkább az egyediség, az egészségesség, a kézi munka értékét érdemes hangsúlyozni. A munkaerőpiaci rugalmasságot hosszú távon a távmunkával kapcsolatos szemléletváltás segítheti (Kuttor, 2007).

A vidéki lakosság képzésében jelentős tartalékok vannak, a sok területen egyszerűsödő alkalmazások segíthetnek az érintettek bevonásában, az élethosszig tartó tanulás értékeinek bevezetése a vidéki térségekben is megvalósulhat. Hosszútávon elképzelhető olyan eset is (amilyen pl. Hollandiában már megvalósult), hogy a vidéki térségekben élők képzettsége, életminősége, szolgáltatásokkal való ellátottsága nem tér el szignifikáns módon a városi lakosságétól. Az IKT eszközök ezt a folyamatot jelentősen felgyorsíthatják (Lipták – Horváth, 2018).

Ideális esetben a falvak lakossága személyesen is ismeri vezetőit, könnyebb a visszacsatolás, ill. a lakosság bevonása a fejlesztések tervezésének, ill. magvalósításának folyamatába. Az okos alkalmazások segíthetik a tájékoztatást, növelhetik az átláthatóságot.

A kis települések különösen a mentális távolság elgyőződésében léphetnek nagyot, amely elválasztja őket szolgáltatásaik potenciális vá-

rosi igénybe vevőivel. Az IKT alpinfrastruktúra néhány rendkívül periférikus településtől eltekintve ma már mindenhol rendelkezésre áll, ami segítheti az ezekre épülő gazdasági tevékenységek létrejöttét.

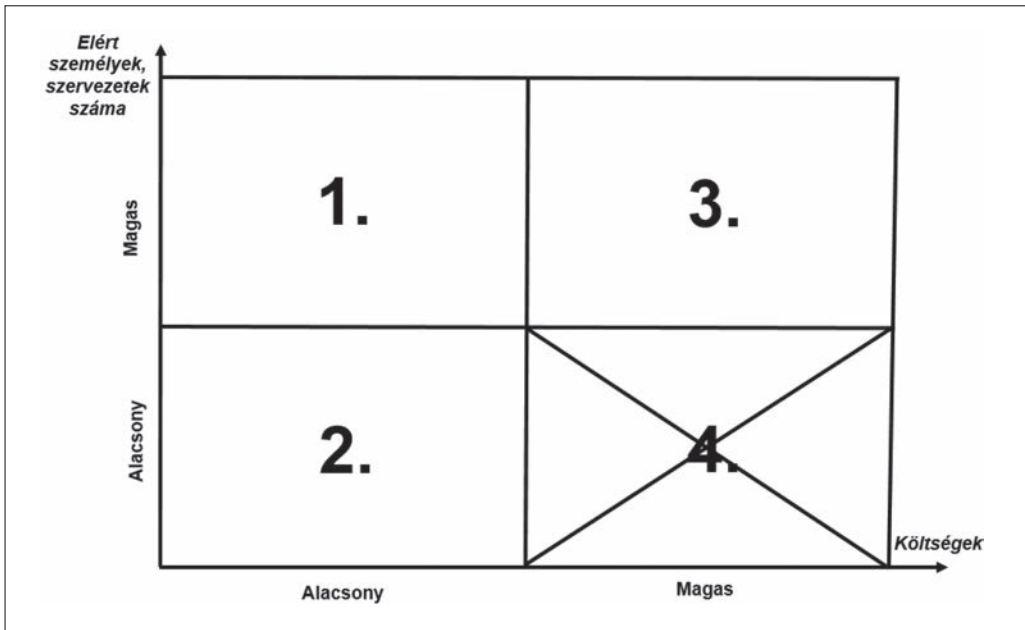
A ritkán lakott térségekben, a gyér tömegközlekedés, valamint a személygépkocsi átlomány hiányosságait lehet okos eszközökkel enyhíteni (pl. autó, fuvarmegosztás stb.).

A vidék egyértelmű előnye jellemzően a tisztább, egészségesebb, különböző szennyezések által kevésbé érintett környezet. Érdemes lehetne pl. a kedvező értékeket vizualizálni, összehasonlítani pl. a nagyvárosok hasonló adataival, ami ösztönözhetné a szennyezésekre érzékenyebb csoportok (pl. asztmások) vidék irányába történő érdeklődését.

Jellemző, hogy a vidéki területek egészségügyi ellátottsága alulmarad a városi színvonalhoz képest. Okos eszközök segítségével a betegségek problémák előre jelzésével, több település szolgáltatásainak összehangolásával, a távolsági diagnosztizálás, orvos-beteg találkozók lehetővé tételével sokat lehetne javítani a helyzeten (Szendi, 2017).

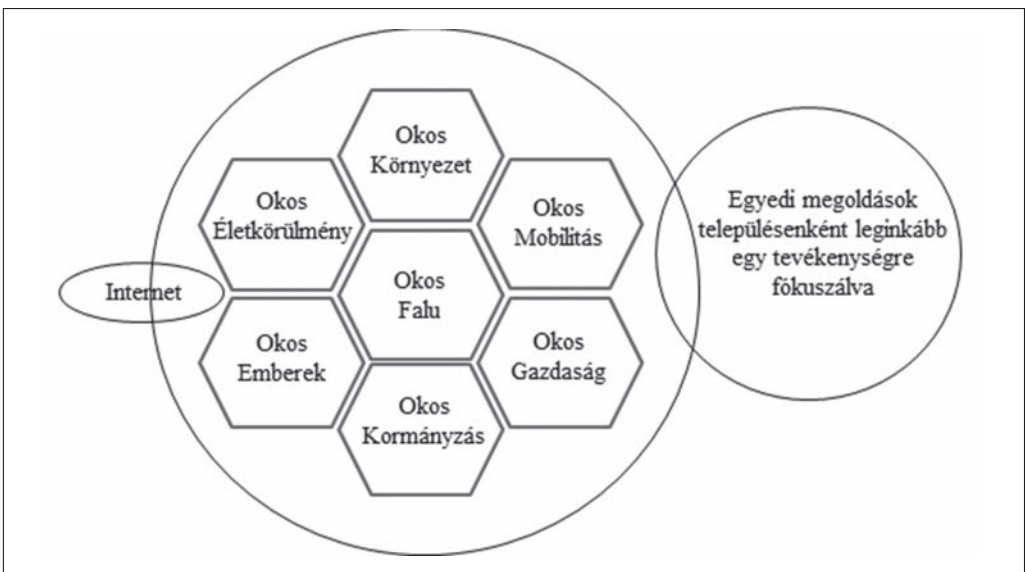
A következő részben javaslatot kívánunk tenni a falvak okos megoldásainak fejlesztési sorrendjére vonatkozóan. A falvak fejlesztéséhez elérhető források néhány kivételtől eltérően, jellemzően rendkívül korlátozottak, ezért elsőként azokra az „okos fejlesztésekre” kell koncentrálni, amelyek kis költséggel, esetleg ingyenesen, önkéntes munka segítségével könnyen előállíthatók és nagyszámú célcsoportokat tudnak elérni, segíteni, tájékoztatni. Érdemes már mások (sokszor globális cégek) által kifejlesztett alkalmazásokhoz csatlakozni, azok felületeit, szolgáltatásait ingyenesen vagy alacsony költségek mellett használni, ahelyett hogy önállóan fejlesztünk egy alkalmazást ugyanolyan céllal.

Természetesen elképzelhető olyan eset is, amikor jelentős forrás (pl. pályázati) válik elérhetővé, ilyenkor a valós igények mentén elsőként olyan fejlesztéseket érdemes megva-

1. ábra: Javaslat a falvak okos megoldásainak fejlesztési sorrendjére vonatkozóan
Figure 1: Proposal for the order of development of smart solutions for villages

Forrás: Saját szerkesztés

2. ábra: Általános okos falumodellek a szakirodalomban
Figure 2: General smart village models in the literature

Forrás: P. Ranade et al. (2015) alapján saját szerkesztés

lósítani, amelyek hatékonyan más már létező eszközök segítségével költséghatékonyan nem megvalósíthatók és jelentős számú felhasználóra számíthatunk (pl. egy okos szálloda/szállás létesítése a településen).

A 4. kategóriában található projektek megvalósítása igazában nem javasolt, hiszen nagy összegekből kis létszámú csoportok elérése valószínűleg „luxus” a kis települések többsége számára.

Szakirodalmi kutatásaink során arra a következtetésre jutottunk, hogy a kisebb települések az „okossá válás” útján a legtöbb esetben valamilyen okos város modellt igyekeznek követni (1. ábra).

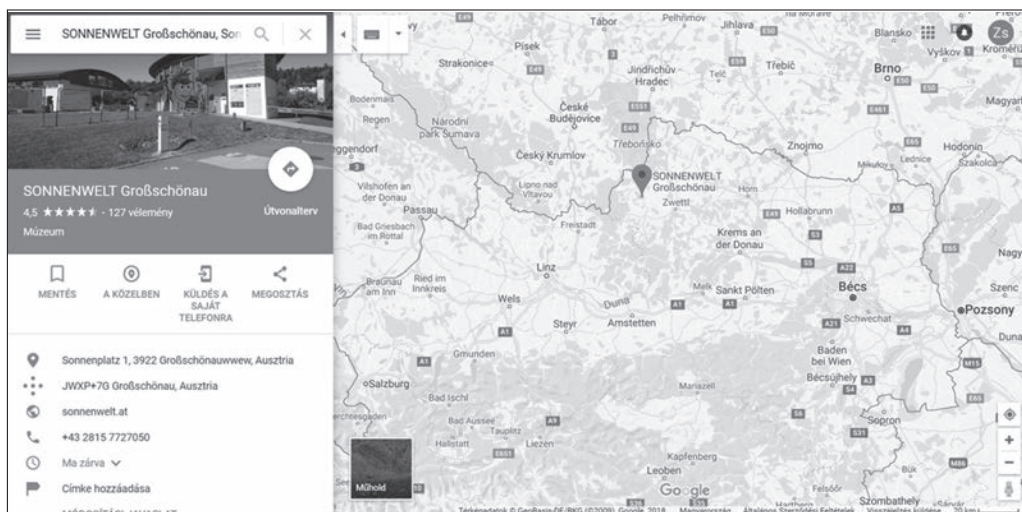
A legtöbb esetben a Giffinger-féle okos város modellel találkoztunk a kisebb települések és falvak esetében is annyi kiegészítéssel, hogy internetkapcsolattal összekötötték az egyes faktorokat (2. ábra). Más esetekben pedig egyedi megoldásokkal találkoztunk, leginkább csak egy tevékenységre fókuszálva, ami legtöbbször az agrárszektorral volt kapcsolatban. Egyik esetet sem tartjuk jó megoldásnak, hiszen egy nagy városi okos modellt a

települések eltérő mérete, infrastrukturális és humán feltételei miatt. Ahogy fentiekben is kiemeltük, érdemes azokra az okos fejlesztésekre koncentrálni, amelyekhez a kisebb településeknek is megvan az erőforrásuk és a fejlődésre, mint folyamatra tekinteni, tehát nem egyszerre az összes faktorra koncentrálni.

Megoldások okos eszközök használatára az Európai Unió vidéki térségeiben - essétanulmányok

A vidéki térségek okos fejlesztéseinek összegyűjtése során azzal szembesültünk, hogy az elérhető információk nagyon töredezetek. Hazánkban a Lechner Tudásközpont üzemeltet egy weboldalt (<http://okosvaros.lechnerkozpont.hu>), amely gyűjti hazánk és az európai országok okos megoldásait, különös tekintettel a városok fejlesztéseire.

Kifejezetten a vidéki térségekben kifejlesztett okos megoldásokat gyűjtő forrással nem találkoztunk, okos megoldásokat gyűjtő oldalak jellemzően néhány nagyváros (pl. Amsterdam) esetében léteznek.

3. ábra: Großschönau elhelyezkedése
Figure 3: Location of Großschönau

Forrás: Google.com

Az információs hiányosságok miatt tanulmányunkban néhány jó gyakorlatot szeretnénk ismertetni, amelyek iránymutatást adhatnak más vidéki települések, térségek számára.

Elsőként az osztrák Großschönau településének fejlesztéseit ismertetjük (3. ábra). A településen az okos megoldások már a fogalom széles körben történő elterjedését megelőzően megindultak „okos” emberek segítségével. A nyolcvanas években a polgármester és testvére, az iskola igazgatója azzal találták szembe magukat, hogy településük népessége csökkent és mozgásterük lassan, de biztosan szűkül. A helyiek bevonásával átgondolták helyzetüket és arra a következtetésre jutottak, hogy egy olyan településsé kell válniuk, ami versenyképes, és olcsó szolgáltatásokat tud nyújtani a lakosság, a potenciális betelepülők, valamint a turisták számára. A fejlesztéseket az energetika területére fűzték fel. Korszerűsítették az iskola fűtési rendszerét, ill. meggyőzték a helyieket, hogy csatlakozzanak rá az újonnan kialakított távfűtési rendszerre, aminek köszönhetően jelentős költséget takaríthatnak meg. Lépésről lépésre korszerűsítették az önkormányzat, valamint a lakosság építményeit különös tekintettel azok szigetelésére. A település egy új részén, passzív házakat építettek, melyeket egyrészt értékesítettek, másrészt modellként szolgálnak a tervek iránt érdeklődők számára (amiket szintén értékesítenek). A településen megépült a „Sonnenwelt” interaktív kiállítóhely, ami az energetikai ismeretek népszerűsítését tűzte ki célul. A mindössze 1200 fős, a cseh határtól kb. 30 km-re található, meglehetősen periférikus elhelyezkedésű település múzeuma évente százezres nagyságrendben fogad látogatókat, jelentős bevételeket hozva az önkormányzatnak. Az épület nem csak kiállítóhelyként funkcionál. Konferencia termek, beltéri foglalkozásokra alkalmas helységei is vannak, éves szintem a programok száma száz körüli, amelyeket a helyi lakosság, ill. a településre

érkezők számára szerveznek. Mindez jelentősen felfuttatta a vendéglátók, szállásadók forgalmát.

Az önkormányzat több olyan fejlesztést is megvalósított (pl. szennyvízkezelő telep), amelyek révén, a munkaerő rendkívül hatékony felhasználása mellett más települések számára is nyújtanak szolgáltatásokat (természetesen ellenérték fejében), melyekből származó bevételek újabb fejlesztések megvalósításához járulnak hozzá. Az elmúlt évtizedekben a lakosság szemlélete is megváltozott, amelyek az önkormányzat részvétele nélkül elindult magánkezdeményezésekben testesül meg (pl. lokális távfűtési rendszerek a település periférikus/tanyajellegű részein).

Véleményünk szerint a komplex, konzisztens fejlesztéseknek köszönhetően a település rugalmas ellenálló képessége jelentős mértékben nőtt, mivel különösen az energia, ill. élelmiszerellátás területén, valamint a nyújtott szolgáltatások minősége és változatossága miatt jelentősen csökkent a külvilágtól való függés.

A Finnországban található Seinäjoki nevű kisvárosban egy nyilvános könyvtárat fejlesztettek ki az INTERREG Európai Unió program keretében (4. ábra). A különlegessége abban rejlik, hogy különféle digitális szolgáltatásokat kínál, például a kölcsönzést és a könyvek visszaszolgáltatását digitális formában, az e-könyveket, az újságokat, a digitális oktatást és a 3D-nyomtatást, a világ minden tájáról származó zenéket és az archívumokat. A könyvtár egy modern épület, nyugodt légkörben, sok látnivalóval és mindenki számára elérhető, életkorától és háttérétől függetlenül. A könyvtár útmutatást nyújt a digitálisan írástudatlan ügyfeleknek vagy speciális igényű embereknek. Eszközöket és útmutatásokat adnak az értékes analóg anyagok digitalizálásához, és ezzel megőrzik a kulturális örökséget. Ezen túlmenően a könyvtár különféle nyílt szemináriumokat és oktatási rendezvényeket szervez a digitalizálással kapcsolatos

4. ábra: Seinäjoki nyilvános könyvtár
Figure 4 : Public Library of Seinäjok

Forrás: Google.com

		Giffinger smart city koncepciójának faktorai					
		Gazdaság	Emberek	Kormányzás	Közlekedés	Környezet	Életkörülmények
Nemzetközi példák okos megoldások alkalmazására vidéki térségekben	Großschönau „okos településfejlesztés	X	X	X		X	X
	Seinäjoki könyvtára		X				X
	Olaszországban regionális területek fejlesztése	X	X	x	X	X	X

2. táblázat: A vidéki okos fejlesztések összefoglaló táblázata a Giffinger smart city koncepciójának hat faktora alapján

Table 2: Summary of rural smart developments based on six factors in Giffinger's smart city concept

Forrás: Giffinger et al. (2007) alapján saját szerkesztés

kérdésekről (www.interregeurope.eu, www.kirjasto.seinajoki.fi).

Olaszországban a 2014-20-as programozási időszakban nagy figyelmet fordítottak a rurális területek fejlesztésére, mivel a vállalkozások 53%-a, és a népesség közel egy

negyede él a vidéki, a nagy központoktól távol eső területeken. Ennek köszönhetően olyan okos megoldások jöttek létre a vidéki élet megkönnyítésére, mint például: közösségi autómegosztás, amely segíti a mobilitást a nagyobb központok irányába és vissza.

Távoli osztálytermekeket hoztak létre, amellyel elérhetik, hogy minden gyerek ugyanolyan szintű oktatásban részesüljön a rurális térségekben is, mint a nagyvárosokban. A helyi gyógyszertárakat és orvosi rendelőket olyan okos eszközökkel látták el, amelyek segítségével működhet a távoli diagnosztizálás, ezzel is gyorsabbá téve az egészségügyi ügyintézéseket. A földcsuszamlások figyelésére és a polgári védelem megerősítésére is telepítettek okos eszközöket Szicíliában (www.ec.europa.eu).

Áttekintettük a vizsgált esettanulmányokat a Giffinger-féle modell Smart City koncepció alapján, valamint kísérletet tettünk azok összehasonlítására. A Großschönau „okos településfejlesztés egy komplex megközelítése az okos eszközök alkalmazásának, az első fejlesztések megkezdésének idején korukat messze meghaladva. A közlekedés faktorától eltekintve az összes tényezőt figyelembe vették és pozitív irányú változtatásokat valósítottak meg. A könyvtárfejlesztés inkább az emberekre és életkörülményeikre koncentrált, míg az olasz példa esetében végső soron az összes faktort érintő megközelítéssel találkozhatunk. A fejlesztések sikere elsősorban annak köszönhető, hogy valós igényeken alapuló projektek valósultak meg, valamint gazdasági számításokkal is megalapozták elkötelezett megvalósítók segítségével.

Összefoglalás

Az „Okos falu” viszonylag új fogalomnak számít a szakirodalomban, számos modell született már ebben a témakörben, azonban egyik sem tekinthető általánosan elfogadottnak. A modellek többsége a Giffinger féle okos város fogalmon alapul, amik többnyire nem veszik figyelembe a kis méretből adódó sajátosságokat, még egyes modellek kizárólag egy-egy tématerületre (mezőgazdaság) koncentrálnak, ráadásul a fejlesztések zöme EU forrásokból valósult meg, amelyeknek

a fenntarthatósága általában csak a projekt végéig megoldott. Véleményünk szerint az „okos településekhez” okos emberek szükségesegek, ami egyúttal a fenntarthatóság záloga is egyben. Tanulmányunkban igyekeztük megfogalmazni olyan megoldási javaslatokat, amelyek elősegíthetik az okos vidékfejlesztés folyamatát, illetve olyan jó gyakorlatokat mutattunk be, amelyek mindenki számára például szolgálhatnak.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, „Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban” c. projekt támogatta.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bizjan B. (2014): Smart cities in Europe An overview of existing projects and good practices, Smart Cities Conference. <http://smartcommunities.org/concept.php>

Boin A. – Hart P. – Stern E. – Sundelius B. (2005): The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure. Cambridge University Press, Cambridge. 182. p.

Giffinger R. – Fertner C. – Kramar H. – Kalasek R. – Pichler-Milanović N. – Meijers E. (2007): Smart cities - Ranking of European medium-sized cities. University of Technology, Vienna. 28. p.

Hall R. E. (2000): The vision of a smart city. In Proceedings of the 2nd International Life Extension Technology Workshop, Paris, France. 6. p.

Holling C. S. (2001): Understanding the Complexity of Economic, Ecological, and Social Systems. *Ecosystems* 4 (5) pp. 390-405.

- Holmes J. (2017): *The Smart Villages Initiative: Findings 2014–2017*. The Smart Villages Initiative, Cambridge, UK. 134. p.
- Kuttor D. (2007): *Creating Innovation Strategy in Bilateral Environment*. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 4 (2) pp. 69-77.
- Lipták K. - Horváth K. (2018): *Társadalmi innovációk szerepe a foglalkoztatáspolitikában és a vidékfejlesztésben*. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 15 (3) pp. 55-68.
- Nagy Z. – Tóth G. – Szendi D. (2016): *Opportunities for Adaptation of the Smart City Concept - A Regional Approach*. THEORY METHODOLOGY PRACTICE: CLUB OF ECONOMICS IN MISKOLC 12 (02) pp. 87-93.
- Naldi L. – Nilsson P. – Westlund H. – Wixe S. (2015): *What is smart rural development?* Journal of Rural Studies 40 pp. 90-101.
- Northstream (2010): *White paper on revenue opportunities*. <http://northstream.sewhite-paper/archive>
- Orosz D. – Péter Zs. (2018): *Smart City Solutions in the Capitals of the EU Countries*. pp. 45-58. In.: Urbančiková N. (eds.) *Smart Communities Academy – The Proceeding of Papers and Presentations Košice*. Technical University of Kosice. 687. p.
- Péter Zs. – Orosz D. (2019): *A megyei jogú városok útja az okos várossá válás folyamatában különös tekintettel a térinformatikai eszközök használatára*. pp. 673-679. In.: Kőszegi I. R. (szerk.) *III. Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia, Neumann János Egyetem, Kecskemét*. 1203. p.
- Provenzano V. – Seminara M. R. – Asrnone M. (2016): *Innovation in the rural areas and the linkage with the Quintuple Helix Model*. Social and Behavioral Sciences 223 pp. 442-447.
- Su K. – Li J. – Fu H. (2011). *Smart city and the applications*. IEEE International Conference on Electronics, Communications and Control (ICECC) pp. 1028–1031.
- Szendi D. (2017): *Települési jövedelmek térbeli kölcsönhatása: felzárkózás vs. tartós különbségek?* pp. 141-174. In.: Gelei A. (szerk.) *Sokszínű gazdálkodástudomány - A 2016. év Tudomány Napja alkalmából szervezett PhD konferencia előadásai*. MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, Budapest. 175. p.
- Szörényiné Kukorelli I. (2015): *Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai*. Tér és Társadalom 29 (1) pp. 97-115.
- Wilson G. (2010): *Multifunctional ,quality' and rural community resilience*. Transactions of the Institute of British Geographers 35 (3) pp. 364-381.
- Internetes források:
- https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/tg_smart-villages_case-study_it.pdf a letöltés dátuma 2022. február 10.
- <https://www.interregeurope.eu/policylearning/good-practices/item/1330/seinaejoki-public-library-digital-services/> a letöltés dátuma 2022. február 12.
- <https://kirjasto.seinajoki.fi/english/> a letöltés dátuma 2022. február 12.
- <http://okosvaros.lechnerkozpont.hu> a letöltés dátuma 2022. február 10.
- www.google.com

A mezőgazdasági őstermelők adózásának 2021. évi változásai és annak hatása

Changes in the taxation of farmers in 2021 and its impact

Túróczi Imre – Szentesi Ibolya –
Tóth Róbert

ABSZTRAKT

A magyar mezőgazdaság több sorsfordító változáson ment át az elmúlt 100 évben. A három földosztás, többszöri termelési struktúraváltás minden esetben visszaesést és újbóli felépítést igényelt. A legutóbbi változást az 1990. évi privatizáció jelentette, ami egy igen szétdarabolt termelési rendszert, felaprózott birtokrendszert hozott létre. Az elmúlt három évtized alatt zajlott a termőterületek koncentrációja, a gazdálkodók számának csökkenése és haladunk az optimális birtokméretek elérésének irányába. Több jel volt, amely arra utalt, hogy a fogalmi kategóriákon, a gazdálkodók adózási szempontból történő meghatározásán változtatni kell. A Nemzeti Agrárkamara javaslatainak figyelembevételével 2021. január 1-től életbe lépett egy új adózási rendszer az ágazatban, amely a valós gazdasági folyamatok alapján méri a teljesítményt, határozza meg az adókat, járulékokat. Rövid írásunk-

ban az elmúlt időszak folyamatait és az új adórendszerben rejlő lehetőségeket vizsgáltuk. A téma áttekintése során figyelemmel leszünk a mezőgazdaság versenyképességét meghatározó területekre, az üzemméretek változására, a tőkeellátottság javulására és az adózás közgazdaságtani összefüggéseire.

ABSTRACT

Hungarian agriculture has undergone several crucial changes in the last 100 years. The three reallocation/handing out of land and the multiple changes in the production structure induced a setback and required rebuilding in each case. The most recent change was the privatization in 1990, which created a highly fragmented production system and a fragmented land tenure system. Over the last three decades, there has been a concentration of arable land, a reduction in the number of farmers and a move towards

achieving optimal farm sizes. There were several indications that the conceptual categories and the definition of farmers for tax purposes needed to be changed. Taking into account the recommendations of the National Chamber of Agriculture, a new taxation system for the sector entered into force on 1 January 2021, which measures performance and determines taxes and contributions on the basis of real economic processes. In this short article, we look at the recent developments and the opportunities offered by the new tax system.

Bevezetés

A hazai agrárium területén jelentős átalakulások mentek végbe az elmúlt 100 évben, és még jelentősebb változások következtek be az elmúlt két évtizedben, amely változásokhoz kivétel nélkül minden érdekelt félnek alkalmazkodni szükséges, úgymint a mindenkori kormányzatnak, a termelőknek és a végső fogyasztóknak egyaránt. Ezen változások jelentős része a versenyképességgel áll nagyon szoros összefüggésben, ide sorolva a technológiai fejlődést, a mezőgazdasági precíziós eljárások és eszközök alkalmazását, a legfrissebb tudás és ismeretek alkalmazását, valamint a hazai mezőgazdaság foglalkoztatási helyzetét (Oláh, 2009; Jusztin – Komarek, 2021; Masa et al., 2021; Nagy et al., 2018). Erdei és szerzőtársai (2021) kutatásukban részletesen ismertették az Ipar 4.0 eszközök használatának, az innovációnak az üzleti teljesítményre gyakorolt hatását. Igazolták tanulmányukban, hogy az agráriumban, azon belül is az élelmiszergyártó vállalatok számára kiemelt szempont az üzleti teljesítményük minél hatékonyabb növelése. Nem szabad azonban az agráriumot csak egyetlen alágazatra leszűkíteni, hanem a teljes egészet, ún. holisztikus megközelítésben célszerű kezelni. Ez már csak azért is releváns, mert az agrárium nemzetgazdasági szempontból különösen

fontos stratégiai ágazat, amelyet jól bizonyít a GDP-hez való hozzájárulása mellett a biztonságos, egészséges élelmiszertermelésben, a természeti erőforrásokkal való hatékony és fenntartható gazdálkodásban, a vidéki foglalkoztatásban, valamint a sokszínű, változatos vidéki táj fenntartásában betöltött szerepe (Gyurcsik – Tóth, 2022; Lentner, 1998, 2004). A mezőgazdaság versenyképességére ható tényezőket többször meghatározták. Hajdú és Lakner (1999) véleménye szerint a négy legjelentősebb: az erőforrások létezése és azok kihasználtsága, az ágazaton belüli struktúra, a belföldi piacok jellemző keresleti viszonyai, a kapcsolódó nemzetgazdasági területek fejlettsége. Mint azt a szerzők is kifejtik a kapcsolódó területeknek jelentős a szerepük, így a finanszírozási rendszernek és az adórendszernek is. Emellett a nemzetközi trendeknek megfelelően egyre inkább megjelenik a zöld és fenntartható irányzat a haza agráriumban is, ami kiemelkedő jelentőségű, hiszen egyértelműen versenyképességi tényezőként van jelen. Pagliarino és szerzőtársai (2020) szerint a mezőgazdaság a zöld és fenntartható koncepción az egyik legdinamikusabban fejlődő nemzetgazdasági ágazat, ami álláspontunk szerint igaz Magyarország esetében is. A zöld átállás azonban erőteljes aktivitást követel meg az agrárium szereplőitől, tekintve, hogy az innovációnak, a technológiai megújulásnak pótolhatatlan a szerepe a versenyképesség megtartásában (Jokuthy – Vaszkó, 2020).

Ki kell emelni az uniós források szerepét is, hiszen folyamatosan zajlik a 2021-2027-es Közös Agrárpolitika (KAP) előkészítése és finomhangolása. A KAP nemcsak támogatásokból áll, hanem célok és eszközök összessége is egyben. Ezen célok között a vidékfejlesztésnek is fontos szerep jut. A magyar kormány 80 százalékos társfinanszírozási arányt biztosít a 2021 és 2027 közötti években a Közös Agrárpolitika (KAP) vidékfejlesztési támogatásaihoz, így mintegy 5000 milliárd forintból újulhat meg az ágazat. Időközben lezárult a

következő, 2023–27-es EU-s támogatási ciklus agrártámogatási stratégiája is - ez ebben a szakaszban csak az uniós szintű jogszabályokra vonatkozik -, amely a gazdaság fejlesztését, a zöld jövőt és a vidék megújulását állítja a középpontba. A hazai tervek elfogadása és véglegesítése folyamatban van, azonban csak 2022 második felére/év végére várható a lezárása. Az egyértelműen látható, hogy az új Közös Agrárpolitikában a zöld elvárásoknak való megfelelés biztosan hangsúlyos lesz. A Közös Agrárpolitikának mindkét pillérében azonosak a főbb célok, ezek a környezetkímélőbb gazdálkodás, az európai mezőgazdasági termelők versenyképességének a növelése, a mezőgazdaság természetre való negatív hatásainak a csökkentése és a generációváltás során a fiatal gazdáknak a helyzetbe hozása.

A témánk szempontjából jelentős tényezőnek tekintjük a hatékonyságot, egyetértve Takácsné és Takács (2016) megállapításával, amely szerint a versenyképesség javításának egyik tényezője a nagy teljesítményű gépek beszerzése, modern technológia átvétele. A szerzők cikkükben vizsgálják egy korábbi írásra hivatkozva a birtokméret és a gépek kapacitáskihasználtságának összefüggéseit. A kutatók igazolták, hogy 0-50 hektár birtokméret között a gépek kihasználtsága 25-45%; 50-200 hektár között 40-60% és 200 hektár között 80%. Egyértelmű, hogy az üzemméret és az eszközök kihasználtsága összefügg. A változásokat jogi oldalról is szükséges támogatni és az adórendszer, gazdálkodói kategóriák változása ezt is jól szolgálja (Takács – Bojar, 2003). Az elemzésünkben a termelők számának változását, mint fenti folyamatot elősegítő tényezőt vizsgáljuk.

Fentieket ugyanakkor le kell követni a szabályozórendszernek is, és olyan ösztönzőket szükséges beépíteni a mindenkori adórendszerbe, amelyek tényleges és érdemi segítséget jelentenek az érintett vállalkozásoknak a fejlődésben. Magyarország Kormánya az elmúlt években kiemelt figyelmet fordított a mező-

gazdaság fejlesztésére és támogatására, így többek között a csökkenő adó- és bürokratikus terhek, a bővülő kedvezmények, valamint az egyre fehéredő folyamatok jellemzik a magyar agráriumot. Mindezek révén a magyar mezőgazdaság versenyképessége egyértelműen javult. Ez a munka azonban nem volt egyszerű, hiszen a Közös Agrárpolitika nagyon szigorú kereteket határoz meg hazánk számára is. Talán az egyetlen olyan terület, ami az uniós irányelvek nélkül „könnyen” módosítható, az az adópolitika – látható, hogy az Európai Unió szinte minden országában van olyan kedvezményes adórendszer, ami az agráriumot célozza meg (Vásáry, 2020; Filczer-Plósz, 2021). Ezért Magyarország Kormánya olyan adópolitikát folytat, amelynek célja, hogy a magyar mezőgazdaság gerincét adó családi gazdasági egységek látványosan megerősödjének a következő évtizedben. Tanulmányunk következő részében a mezőgazdasági termelőket érintő legfontosabb változásokat és azok várható hatásait mutatjuk be, kitérve az üzemméretre, a finanszírozási helyzet változására és részletesen elemezzük az adórendszer átfogó 2021. évi átalakítását.

A magyar mezőgazdaság átalakulása, az adóreform szükségessége

A mezőgazdaság versenyképességének összefüggései

A magyar mezőgazdaság fejlődését az elmúlt 100 évben több átalakulási folyamat jellemezte és ezek – mindig a megújulást remélve – kicsit visszavetették a hatékonyságot, versenyképességet. Nézzük, melyek azok a társadalmi és gazdasági hatások, amelyek leginkább befolyásolták a változásokat.

Az 1990-ben lezajlott „földosztás” a termelési viszonyok magántulajdonra alapuló rendszerét igyekezett kialakítani, a termelőeszközök tulajdonát és annak használatát

egyesíteni. Fő cél az volt, hogy a termőföld kerüljön magántulajdonba és lehetőleg a tulajdonos használja azt. A privatizáció gazdasági érzelmi alapon történt, voltak, akik termelési célból vásároltak földet, vagy kérték a tagi részarány tulajdon kimérését és voltak, akik csak a tulajdonlás lehetőségét látták. Az elemzők szerint a változás sokkal mélyebb és gyorsabb volt, mint amit a mezőgazdaság szereplői el tudtak viselni (Kovács, 1996). Ma már nyilvánvaló, hogy az átalakulás elaprózott tulajdonviszonyokat hozott és a termelés hatékonyságának átmeneti visszaesését eredményezte. Túróczi (2013) is igazolja, hogy a szektor üzemgazdasági szempontból szétaprózottnak tekinthető, így a kisméretű gazdaságok esetében kérdésessé válik a modern vezetési eszközök alkalmazásának igénye és lehetősége, valamint feltételezhető az is, hogy a kisüzemek nem alkalmaznak minden esetben magasan képzett szakembereket, ami természetesen a hatékonyságra, eredményességre és a finanszírozásra is jelentős hatást képes gyakorolni. E diverzifikált ágazatban – a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek piaci pozíciójának megőrzése érdekében – folyamatosan megfigyelhető az ágazat szereplőinek vertikális, illetve horizontális összefogása, amelyben elengedhetetlen az állam szerepvállalása is (Szakács et al., 2012). Mindez pedig lehetőséget teremt az ágazat versenyképességének javítására.

Nem szabad eltekinteni attól, hogy a magyar agrárgazdaság a privatizációt követően folyamatosan fejlődött, birtokrendszere koncentráltódott, a gazdálkodók száma csökkent, az egy termelőre eső hozzáadott érték emelkedett. A mezőgazdaságban zajló folyamatokat a gazdálkodók számának változásával, a legfontosabb gazdasági mutatókban képviselt aránnyal és a kibocsátás volumenének alakulásával érzékeltetjük.

Ezek a változások szoros összefüggésben vannak a versenyképesség fogalmával. A versenyképességgel foglalkozó szakirodalmak

hatalmas terjedelemben állnak rendelkezésre mind hazai, mind pedig nemzetközi szinten. Noha a szakirodalmi meghatározása sokszínű, a versenyképesség hazai és nemzetközi szinten realizálható fogalma közötti differenciálás igénye egyaránt megjelenik valamennyi elméletében. A nemzeti szintű versenyképesség Csath (2015) szerint az alábbi területekre terjed ki, amivel tanulmányunk során azonosulunk:

- a rendelkezésére álló erőforrások hatékony hasznosítása,
- a szaktudásra és képességekre vonatkozó hasznosítási képesség,
- a lakosság életszínvonalának, életminőségének javítása,
- olyan gazdasági szerkezetet létrehozása, amelyben jelentős a hozzáadott érték
- emelni az ország tudásszintjét.

Ezt azonban szükséges kiegészíteni az innovációval és a termelékenységre, valamint hatékonyságra való törekvéssel is.

Meggyőződésünk, hogy ezek a kritériumok mind-mind értelmezhetők az agrárium területén is. Ebben a kérdésben nehezen választható el a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés kérdése. Szükségszerű, hogy megfelelő szakemberek álljanak rendelkezésre a vidéki településeken ehhez szükséges az oktatás, a megfelelő életminőség annak érdekében, hogy a vidék népességmegtartó képessége a fiatal korosztály vonatkozásában is javulni tudjon. A képzés, a közszolgáltatások színvonalára bizonyos értelemben versenyképességi tényezővé vált.

A versenyképesség agrár és vidékfejlesztési szempontból történő értelmezésére vonatkozó gondolatok után részletezzük a változásokat, azok hatásait.

A gazdaságok számának alakulása

A 2020. évben végrehajtott statisztikai összeírás adatai a folyamatokról egyértelműen árulkodnak. A gazdaságok számának vál-

1. ábra: A mezőgazdaságban működő gazdálkodó szervezetek számának alakulása 2010 – 2020
Figure 1: Changes in the number of agricultural organizations operating in agriculture in 2010 - 2020

Forrás: KSH 2020 adatai alapján saját szerkesztés

A mezőgazdaság részesedése a nemzetgazdaság teljesítményéből %-ban			
Év	Bruttó hozzáadott érték	Beruházás	Foglalkoztatás
2000	5,8	4,7	6,6
2005	4,3	4,5	5
2010	3,6	4,8	4,5
2015	4,5	4,8	4,7
2016	4,6	5	4,9
2017	4,4	4,5	4,9
2018	4,1	4,2	4,7
2019	3,9	4,5	4,6
2020	4,1	4,3	4,6

1. táblázat: A mezőgazdaság részesedése a nemzetgazdaság teljesítményéből
Table 1: The share of agriculture from the performance of the national economy

Forrás: KSH 2020 adatai alapján saját szerkesztés

tozását, annak dinamikus csökkenését az 1. ábra érzékelteti.

A gazdálkodó szervezetek számának csökkenése kedvező folyamat, ugyanis a termelőkapacitások - pl. termőföld - száma és nagysága jelentősen nem csökkent, ugyanakkor a mezőgazdaság kibocsátásának volumene 2010

és 2020 között 29,6%-kal emelkedett, ami nem maradt el a nemzetgazdasági teljesítmény növekedésétől. A termelőeszközök koncentrációja egyértelmű, ami kedves az optimális üzemméret kialakulásának, a hatékonyság javulásának.

Az ágazat stabilitását, a nemzetgazdaság-

A magyar mezőgazdaság éven túli hitelállományának alakulás 2016-2021 évek millió Ft-ban						
Megnevezés	2016. év	2017. év	2018. év	2019. év	2020. év	2021. év
Beruházási hitel	292 403	324 162	305 908	406 421	459 351	541 109
Hosszú lejáratú forgóeszköz hitel	125 459	114 667	109 023	126 427	146 232	153 078
Összesen	417 862	438 829	414 931	532 848	605 583	694 187

2. táblázat: A magyar mezőgazdaság éven túli hitelállományának alakulása
Table 2: Development of the credit portfolio of Hungarian agriculture over one year

Forrás: KSH 2022 adatai alapján saját szerkesztés

ban betöltött helyének változatlanágát szintén a statisztikai adatok alapján tudjuk értékelni. A KSH adatbázisából gyűjtött adatok azt igazolják, hogy az agrárgazdaság működése, a nemzetgazdaságban betöltött szerepe az elmúlt húsz évben jelentősen nem változott. A stabilitást leginkább az alapvető gazdasági mutatók részarányának alakulásával tudjuk igazolni. Az adatokat az alábbi, 1. táblázat tartalmazza.

A táblázat adatai azt igazolják, hogy a mezőgazdaság a gazdálkodók számának csökkenése mellett is stabilan őrizte a gazdaságban betöltött szerepét, kibocsátása a nemzetgazdaság átlagának megfelelően emelkedni tudott. Az agrárium fontosságát a kedvező gazdasági mutatók mellett a stratégiai szerepe is indokolja. Az üzemméreték változása megteremtette a lehetőséget a nagy teljesítményű gépek megvásárlásának és a fejlett, nagy befektetéseket igénylő technológiák átvételének.

Az agrárhitelezés folyamatai, tőkevonzó képessége 2016 és 2021 között

A teljesség kedvéért feltétlenül meg kell említenünk az agrárhitelezés kedvező változásait, mint a gazdálkodót körülvevő közgazdasági környezet fontos elemét. A mezőgazdasági finanszírozása kedvezően alakult és az éven túli beruházások befektetett eszközök állományára, valamint az éven túli fejlesztéshez kapcsolódó hitelek állománya 6 év alatt több

mint 66%-kal nőtt. A tényleges adatokat a 2. számú táblázat tartalmazza.

Az adatok igazolják a hitelállomány növekedését, ami két tényezőre enged következtetni, egyrészt a beruházási kedv emelkedésére, másrészt arra, hogy a nagyobb méretű gazdaságok képesek a hitelnyújtáshoz szükséges feltételeket biztosítani. Meg kell jegyezni, hogy a beruházások fellendülésében jelentős hatása volt a VP pályázatok önrészeinek és előlegének a finanszírozása, az alacsony kamatkörnyezetnek és a kedvezményes hiteleknek, és ezen belül kifejezetten az NHP-nek is. A statisztikai adatok egy fontos ténytet is visszaigazolnak a támogatási rendszerrel kapcsolatban. A vizsgált időszakban a piaci feltételekkel nyújtott hitelek aránya folyamatosan csökkent és 2021-ben már nem volt több, mint 37%. A támogatás mellett folyósított összegek aránya nőtt és így ezen a csatornán keresztül is támogatás áramlott a mezőgazdaságba. A hitelállomány növekedése mellett a beruházási kedv emelkedéséről számol be az Erste Bank agrárelemzése is (Fórián, 2020).

Az agrárium tőkevonzóképeségének javulása

A gazdálkodók tőkebefektetések során több szempont szerint döntenek, ezek a jövedelemezőség, a megtérülés és a befektetett tőke értékállóságának biztonsága. Az ágazat tőkevonzóképesége emelkedett, ami a

hozzáadott érték emelkedése, a hitelezés növekedése egyértelműen igazol. A befektetési kedv pozitív változását a legfontosabb termelési tényező, a termőföld iránti kereslettel és árának dinamikus emelkedésével a termőföld értékesítések volumenének csökkenésével is igazolhatjuk. A tulajdonosok és az örökösök nem akarnak megszabadulni a termőföldtől, hanem azt gazdálkodás céljából megtartják, vagy bérbébe adják. Az adataink forrása a KSH (2022b).

A termőföld értékének és a tőkehozadéknak összefüggéseit Baranyai és szerzőtársai (2012) igazolták parciális tőkehozadék - számítás segítségével. A szerzők eredményét elfogadva kijelenthetjük, hogy a termőföldek ára, az ágazat befektetéseinek növekedése és a jövedelemtermelő képesség között jelentős összefüggés áll fenn (Baranyai et al., 2012). Az elmúlt évtizedben lezajlott változások indokoltá tették a szervezeti rendszer adóügyi szempontból történő felülvizsgálatát, annak átalakítását. A korábbi, kisgazdaságokon, családok közös munkáján alapuló adózási rendszer reformja időszerűvé vált, hiszen az üzemek mérete már valódi tőkebefektetést és üzemszerű működést feltételez.

Felhasznált anyag és alkalmazott módszertan

Kutatásunk során egyrészt szekunder adatfeldolgozást végeztünk, melynek keretében az elmúlt évek mezőgazdasági adatait elemeztük, egyrészt a mezőgazdaságban működő gazdálkodó szervezetek számának alakulása, másrészt a magyar mezőgazdaság éven túli hitelállományának alakulása, végül a mezőgazdaság nemzetgazdasági részesedésének alakulása tekintetében. Ezt követően célszerűen elemeztük a 1995. évi CXVII., a személyi jövedelemadóról szóló törvényt, valamint annak agrártermelőkre vonatkozó aktuális rendelkezéseit.

Az agrártermelők adózásának 2021. évi változása

Az adózási rendszer átalakításának bemutatása előtt annak közgazdaságtani indokoltságát vizsgáljuk meg. Keressük a választ arra a kérdésre, hogy az adórendszer miként képes segíteni a gazdasági fejlődést és egy adóteher változás miként befolyásolja a gazdasági teljesítményt. Az adózás elvei közül többet is említhetnénk, elsőként kiemeljük azt, amire utalnak a közgazdaságtan elismert szakértői, miszerint az állami bevételeknek fedezetet kell nyújtani az állam kiadásaira és közben igazságosnak és hatékonyak kell lennie (Samuelson – Nordhaus, 1990). Az elv szerint az államnak két célja – mondhatnánk feladata – van az adórendszer kialakítása során. Egyrészt biztosítani kell a szükséges bevételeket, amely zavartalaná teszi az államrendszer működését, támogatja a gazdaság versenyképes működéséhez szükséges állami kiadások fedezetét és az államháztartás itt nem részletezett kiadásainak fedezetét. Az államháztartás működése során tehát elvon, biztosítja a társadalmi közös szükségletek kielégítését és az elvonási rendszer differenciálásával, a támogatások rendszerével befolyásolja a gazdaságot.

A szükséges elvonásokat tehát biztosítani kell oly módon, hogy az a gazdasági teljesítményt inkább növelje, mint visszafogja. Az ehhez kapcsolódó közgazdaságtani elmélet „Laffer -görbe” néven ismert. Gábriell és Kaszab (2019) részletesen bemutatja cikkében a görbe értelmezését és a hozzá kapcsolódó számítási modelleket. Ezzel a közgazdaságtani összefüggéssel részletesen nem foglalkozunk, de megemlíthetjük a témakör feldolgozása során.

Bátran feltételezhetjük, hogy az adórendszer kialakításának legnehezebb kérdése olyan adózási normatívák megtalálása, amelyek mellett a maximális adóbevétel érhető el a gazdasági teljesítmény fenntartása, növelése

mellett. A döntéshozók számára kérdés tehát összetett. A változások során, egy növekvő teljesítményt nyújtó, folyamatosan fejlődő és szerkezetében változó gazdasági ágban kell az optimális adórendszert kialakítani. A célkitűzés, hogy az új adórendszernek, biztosítania kell a bevételeket, egyben támogatnia a tőkebefektetéseket, a munkahelyteremtést és növelni a vidék népességmegtartó erejét.

A mezőgazdasági termelők adózási rendszere a gazdálkodók számára kedvező lehetőséget nyújtott és ezzel is támogatta a gazdaságok fejlődését, a vidék népességmegtartó erejét. A változás nem idézte elő a kedvezmények csökkenését, a fogalmi kategóriákat tisztázta és megszüntette a nem valós teljesítményhez kötött jövedelem kialakulásának lehetőségét. Jelen írásunkban kizárólag a személyi jövedelemadóval, - mint az ágazatot érintő jelentős közteher elemmel - annak változásával foglalkozunk. A téma komplex áttekintése érdekében nézzük meg a 2021. év előtti SZJA rendszer legfontosabb elemeit és azok változását (1995.évi CXVII. tv. a személyi jövedelemadóról).

a. Gazdálkodók kategóriái 2021 előtt:

A mezőgazdasági termelők többféle szerveződés keretei között folytathatják tevékenységüket. A gazdasági társaságok formáin kívül, ha az árbevételük az adózási szabályok szerinti mérték alatt marad, lehetnek kistermelők, őstermelők vagy egyéni vállalkozók is. Az alábbiakban bemutatjuk mit jelent az őstermelő, kistermelő, családi gazdálkodó, mezőgazdasági vállalkozó.

A mezőgazdasági őstermelő fogalma: mezőgazdasági tevékenységét nem egyéni vállalkozóként végzi, őstermelői igazolvánnyal bír, betöltötte a 16. életévét, tevékenységét saját gazdaságban végzi, vagy erdei melléktermékek gyűjtésére tulajdonosi engedéllyel rendelkezik. A személyi jövedelemadóról szóló törvény kategóriái szerint mezőgazdasági őstermelő éves árbevétele nem haladhatja meg a 600 ezer

forintot. A mezőgazdasági őstermelőnek adókötelezettsége nem keletkezett (NAV, 2020). Egyszerű megközelítés szerint a mezőgazdasági kistermelőt az őstermelői státusz alapján lehetett definiálni.

Mezőgazdasági kistermelő: az az őstermelői igazolvánnyal rendelkező természetes személy, akinek éves árbevétele meghaladja a 600.000 forintot, de nem haladja meg a 8.000.000 forintot. A bevétel számításánál a támogatások összegét nem kell figyelembe venni, ugyanakkor a termelési támogatások összege - pl. területalapú támogatás - az adóköteles bevétel részét képezte.

Családi gazdaság: családi gazdaság meghatározásában a 2013. évi CXXII. törvény valamint a 326/2001. kormányrendelet segít. Az előzőek alapján: az a mezőgazdasági gazdálkodási forma, amely legfeljebb 300 hektár termőföld tulajdonnal, vagy haszonbérlettel rendelkezik, melyben legalább egy családtag teljes foglalkoztatásán és a többi családtag közreműködésén alapul, a családi gazdálkodó tevékenységét hivatásszerűen végzi, legalább középfokú végzettséggel rendelkezik és gyakorlattal bír. A családi gazdaságot vezető személynek rendelkeznie kell őstermelő vagy egyéni vállalkozói igazolvánnyal.

A családi gazdálkodó szintén mezőgazdasági kistermelők családi alapon történő „szervezete”, ami adójogi, cégjogi értelemben nem tekintendő új jogi formának. A családi gazdaságban csak közvetlen egyenes ági rokonok vehetnek rész, életkoruktól függetlenül. Gazdálkodó lehet a fél éves unoka, de a 99 éves nagypapa is. Ez a forma jórészt az adózási kedvezmények kihasználását szolgálta, hiszen az adóelszámolás a közös őstermelői igazolvány tulajdonosaival megegyező módon történik. Fontos megemlíteni, hogy a termőföld vásárlása esetén, valamint bizonyos fejlesztési támogatások elbírálása esetén a családi gazdaságok előnyt élveztek és élveznek.

Mezőgazdasági vállalkozó: mezőgazdasági tevékenységet lehet vállalkozóként is folytatni, amibe beletartozik az egyéni vállalkozó és gazdasági társaság is. A vállalkozói formát legtöbbször azért választja egy termelő, mert olyan tevékenységet szeretne folytatni, amit például kistermelőként nem folytathat (szaporítóanyag előállítás, tenyészállat-tartás, vetőmag előállítás).

A mezőgazdasági kistermelők és a családi gazdaságok tagjainak személyi jövedelemadó kötelezettsége viszonylag egyszerű elszámoláson alapult. Abban az esetben, ha az éves árbevétel nem haladta meg a 600.000 Ft-on nem keletkezett adókötelezettség. Ez okot adott arra, hogy minél többen rendelkezzenek őstermelői igazolvánnyal, minél több személy nevére adják el a termékeket és minél többen maradjanak az értékhatár alatt.

Az SZJA kötelezettség alá eső termelők esetében – abban az esetben is, ha családi gazdaság tagjaként jutottak jövedelemhez – három választási lehetőség állt rendelkezésre.

- Költségátalány alkalmazása esetén az árbevétel 10%-a volt költség, 90 %-a adóköteles jövedelem. Ebben a rendszerben a számított adó összegéből 100.000 Ft adókedvezményt vehetett és mai is vehet igénybe a termelő.

- A tételes költségelszámolás választása esetén az adóköteles jövedelem megállapítása során a realizált árbevétel összegéből ki kellett vonni a bizonylatokkal igazolt költséget és ezen felül levonásba helyezni az árbevétel 40 %-nak megfelelő összeget. Az évi 100.000 forint adókedvezmény ebben az elszámolási rendszerben is járt és ma is jár az adóalanyoknak.

- A jövedelem átalány jellegű megállapítása esetén az árbevételt két részre osztjuk és a növénytermesztési termékek esetén annak 15 %-át, állattenyésztési termék értékesítése esetén annak 6%-át tekintjük jövedelemnek. Ebben az esetben adóked-

vezmény nem járt és ma sem jár az adóalanyoknak.

- A 2021 előtti rendszerben létezett egy lehetőség a nyilatkozat tételre, amely alapján az adókötelezettség „elkerülhető” volt. Abban az esetben, ha a termelő árbevétele nem haladta meg a 4.000.000 Ft-ot és nyilatkozott, hogy a bevétel 20 %-nak megfelelő összegben rendelkezik költség számlákkal, akkor nem kellett bevallást teljesíteni és adót fizetnie.

b. Gondolatok a 2021-es változást megelőző rendszerről:

A szektor szereplőinek magas száma indokolta az egyszerűsített regisztrációt és az egyszerű adózási rendszert. Az előírások ezzel egyidőben arra ösztönöztek, hogy minél több személy rendelkezzen őstermelői igazolvánnyal, a bevételt több szelőre lehessen osztani. A bevételek megosztása esetén élni lehetett a 600.000 forint alatti bevétel adómentességével, a 4.000.000 forint alatti bevétel nyilatkozattételi lehetőségével és ha keletkezett adókötelezettség minden adóalany részesülhetett a maximum 100.000 Ft adókedvezményben.

c. A 2021.évi változások legfontosabb elemei (NAV, 2021):

Az adótörvény szerinti adóalany meghatározások módosultak az alábbiak szerint:

- A mezőgazdasági kistermelő fogalma megszűnt, helyette maradt az őstermelő kategória. Mezőgazdasági őstermelő az a magánszemély, aki 16. életévét betöltötte, mezőgazdasági termelői nyilvántartásban szerepel és saját gazdaságában – saját tulajdonon, vagy bérlemény – mezőgazdasági őstermelői tevékenységet folytat.

- Őstermelők családi gazdasága olyan termelési közösség, amelynek tagjai közeli hozzátartozók és őstermelői tevékenységüket saját gazdaságukban személyes közreműködéssel végzik. A családi gazdaság tagjai között a bevételeket és a költségeket megosztják és önálló adó-

alanyként teljesítik adókötelezettségüket.

Lényeges szabály, hogy a családi gazdaságba 2021. január 1. után már csak a 16. életévét betöltött személyt szabad bevenni. A változtatás által megszűnt annak lehetősége, hogy tényleges az adóelőnyök elérése érdekében kiskorúak, csecsemők is tagjai lehessenek a családi gazdaságnak, ezzel tényleges teljesítmény nélkül adómentes jövedelmet számoljanak el részükre.

- Családi mezőgazdasági társaság olyan gazdasági társaság, szövetkezet, vagy erdőbirtokossági társulat, amely kizárólag mező- erdőgazdasági, illetve Földforgalmazási törvényben szereplő kiegészítő tevékenységet folytat és legalább két tagja van, akik egymással hozzátartozói láncban állnak. Ebben a társaságban bejegyzett tagok esetében a jövedelem elszámolása, kifizetése kedvező adózás mellett történhet.
- A nyilatkozattételi kötelezettség megszűnt, a 4.000.000 Ft alatti bevételek esetében sem lehet mellőzni az adóbevallást és az adó összegének megállapítását.
- Az adómentes árbevétel összegét a tárgyévben érvényes minimálbér összegéhez kötötték. Az éves minimálbér 50 %-ig terjedő árbevétel esetén nem keletkezik jövedelem, nem kell bevallást teljesíteni és adót fizetni. Ez az összeg 2022-ben 1.200.000 Ft.
- A mezőgazdasági termelő ezen tevékenységéhez kapott támogatások összegét nem kell figyelembe venni az adóköteles bevételek meghatározása során.
- A mezőgazdasági tevékenység és árbevételének tekintendő a kiegészítő tevékenység árbevétele maximum 25 % arányban. Abban az esetben, ha az arány azt meghaladja a kedvező adózási lehetőség arra nem vonatkozik.

Az adóalap és adó összegének megállapí-

tása továbbra is a korábbi három lehetőség szerint történik.

- átalányadózás szabályai jelentősen megváltoztak, amelyeket a továbbiakban részletesen ismertetünk.
- tételes költségelszámolás használható a továbbiakban is, de nem vehető figyelembe a 40 %-os költségátalány, a 100.000 Ft-os adókedvezmény megmaradt.
- a 10%-os költségátalány elszámolásának lehetősége megmaradt, a 100.000 Ft-os adókedvezmény ebben az esetben is figyelembe vehető.

A jövedelem megállapításának lehetőségei közül a legnagyobb változás az átalányadóban következett be, ezért annak lehetőségével részletesen foglalkozunk. Ez az adóalap megállapítási mód több kedvezményt biztosít és a szerzők véleménye szerint ajánlható, elterjedt, ezért ezt részletesen bemutatjuk. Először ismerjük meg az jövedelem megállapításra vonatkozó szabályokat.

- Az éves minimálbér 50%-ig terjedő árbevétel esetén nem keletkezik jövedelem, nem kell bevallást teljesíteni és adót fizetni.
- Az éves minimálbér ötszöröséig terjedő árbevétel esetén a jövedelmet meg kell állapítani, de azt nem kell megfizetni.
- Abban az esetben, ha az éves árbevétel meghaladja az éves minimálbér ötszörösét a jövedelmet meg kell állapítani és az éves minimálbér felének megfelelő összeggel csökkenteni kell az adóalapot. Ez adóalap csökkentő kedvezmény.
- Abban az esetben, ha az éves árbevétel meghaladja az éves minimálbér tízszeresét az átalányadózás nem alkalmazható.
- Ebben a rendszerben a 100.000 Ft adókedvezmény nem jár.
- Családi gazdaság esetén az árbevétel megoszlik a tevékenységben részt vevő családtagok között, így a kedvezményes adórendszer több személy esetében is választható. A lehetőséget az SZJA törvény

korlátozza, egyrészt azzal, hogy a családi gazdaságba 2021. január 01-után már csak 16. életévét betöltött magánszemély vehető fel, másrészt a családi gazdaság esetében az abból származó jövedelem megállapítása során az átalányadózás csak abban az esetben alkalmazható, ha az éves árbevétel nem haladja meg az éves minimálbér tízszeresének a négyszeresét. Ez az összeg 2022-ben $(2.400.000 \cdot 10 \cdot 4 = 96.000.000)$ 96.000.000 Ft.

- Egy teljesen új elem a családi mezőgazdasági társaság tagjainak juttatott jövedelem adózása. A cikk előző részében ismertettük a családi mezőgazdasági társaság fogalmát, miszerint az lehet gazdasági társaság, szövetkezet, vagy erdőbirtokossági társulat amennyiben mezőgazdasági, erdőgazdasági vagy Földforgalmazási törvényben meghatározott kiegészítő tevékenységet folytat.

A szövetkezetek, gazdasági társaságok által juttatott osztalékból származó jövedelmek esetében az adóalany 15 % személyi jövedelemadót és – korlátozásokkal – 13 % szociális hozzájárulási adót fizet.

A családi mezőgazdasági társaságok esetében az alábbi adómentes juttatásokat fizetheti ki tagjainak a társaság:

- termőföld átengedése címén juttatott jövedelem;
- a társas vállalkozástól, jogszabály vagy nemzetközi szerződés alapján folyósított költségek fedezetére, vagy fejlesztési célra adott támogatásnak nem minősülő mezőgazdasági támogatás. Pl. tagnak átadott egységes földalapú támogatás;
- támogatásként a termőföldvásárlással kapcsolatos jelzáloghitel törlesztésére adott támogatás azzal a feltétellel, hogy a tag a földterület után nem kap használati díjat a társaságtól;
- támogatás termőföld vásárlásához abban az esetben, ha a megvásárolt termőföldet hasznosításcéljára legalább 15 évre

díjmentesen a társaság rendelkezésre bocsátja.

A fentiekben ismertetett elmélet egy gyakorlati példa levezetésével

Az adórendszerben rejlő lehetőségek megvilágítására nézzünk egy egyszerű példát. Feltételezzük, hogy egy családi gazdaságnak lehet 4 vagy 6 tagja, az árbevétel ugyanannyi, 80.000.000 Ft, a költségek összege 30.000.000 Ft. A családi gazdaság az árbevétel nagysága alapján mindhárom lehetőséget választhatja. Kérdés, hogy célszerű-e a 6 főt bevonni a családi gazdaságba, hiszen az árbevétel nagysága lehetővé teszi az átalányadó választását és így a kimutatandó jövedelem változatlanul az árbevétel 10%-a. Érdemes azt is megnéznünk, hogy a különböző adózási lehetőségek közül melyik esetben mennyi lesz a fizetendő adó. A számítás adatait a 3. táblázat mutatja.

A táblázat adataiból több következtetést vonhatunk le.

1. A három adózási lehetőség közül a legkedvezőtlenebb a 10% költségátalány választása, hiszen a tényleges költségeknél kisebb összeg vonható le az árbevételből, így itt a legmagasabb a jövedelem. A második helyre a tételes költségelszámolás került, mert ebben az esetben a tényleges ráfordításokat vehető figyelembe, ami több, mint 10%. A legkedvezőbb az átalányadózás, mert abban az esetben a költségek aránya 90%. Megfigyelhető, hogy az adóalap módosító tételként figyelembe vehető 1.200.000 Ft minden esetben jár az adóalanynak, míg a 100.000 Ft adó összegét mérséklő kedvezmény csak a 10% költségátalány és a tételes költségelszámolás esetén vehető figyelembe.
2. A másik vizsgálati szempontunk a családi gazdaságban résztvevők számának szerepe. Ebben az esetben érdemes vizsgálnunk, hogy kedvezőbb-e a 6 fő tag bevonása a gazdaságba, vagy elegendő a 4 taggal működtetni szervezetet. A válasz, hogy kedvezőbb a magasabb taglétszám az adó összegének

Megnevezés	Családi gazdálkodó 6 taggal			Családi gazdálkodó 4 taggal		
	10% költség-átalány	Tételes költség-elszámolás	90% költség-átalány	10% költség-átalány	Tételes költség-elszámolás	90%-os költség-átalány
Éves árbevétel e Ft	80 000	80 000	80 000	80 000	80 000	80 000
Egy főre eső árbevétel e Ft	13 333	13 333	13 333	20 000	20 000	20 000
Összes költség	30 000	30 000	30 000	30 000	30 000	30 000
Egy főre eső költség e Ft	1 333	5 000	12 000	2 000	7 500	18 000
Egy főre eső nyereség e Ft	12 000	8 333	1 333	18 000	12 500	2 000
Adómentes összeg e Ft	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200	1 200
Adóköteles jövedelem e Ft	10 800	7 133	133	16 800	11 300	800
Számított adó e Ft/fő	1 620	1 070	20	2 520	1 695	120
Adókezezmény eFt/fő	100	100	0	100	100	0
Adókötelezettség e Ft/fő	1 520	970	20	2 420	1 595	120
Összesített adókötelezettség e Ft	9 120	5 820	120	9 680	6 380	480

3. táblázat: Összehasonlító számítása családi gazdaság személyi jövedelemadójának megállapításához

Table 3: Comparative calculation to determine the personal income tax of a family farm

Forrás: Saját számítás

megállapítása során. Mi ennek az oka? A válasz az adóalapot módosító tételben és az adókedvezményekben keresendő. A magasabb létszám többször 1.200.000 Ft adóalap csökkenés és többször 100.000 Ft adómérséklést tesz lehetővé.

3. Úgy tűnik, hogy a legkedvezőbb az átalányadózás, így felmerülhet a kérdés, hogy mikor érdemes a 10% költségátalányt, vagy a tételes költségelszámolást választani. Mielőtt a választ megadjuk megjegyezzük, hogy az átalányadózás választása árbevételi korlátba ütközik, nem minden esetben választhatjuk azt. A választás lehetősége esetén az alábbi tételeket kell vizsgálnunk.
- Abban az esetben, ha mindhárom számítás eredményeként azt kapjuk, hogy a jövedelem nem magasabb, mint 1.200.000 Ft teljesen mindegy, hogy melyiket választjuk.
 - Abban az esetben, ha a jövedelem meghaladja az 1.200.000 Ft-ot vizsgálnunk kell,

hogy melyik módozat a legkedvezőbb. A szempontok az alábbiak:

- A költségek nagyságának vizsgálata során meg kell néznünk a tényleges költségek és az átalány jelleggel figyelembe vehető ráfordítások viszonyát.
- Az adókedvezmények figyelembe vehető összegének vizsgálatánál arra kell tekintettel lennünk, hogy átalányadózás esetén nem vonható le a személyenkénti 100.000 Ft adókedvezmény. Ez azt jelenti, hogy meg kell néznünk, hogy a különböző módon megállapított számított adók összegei között eléri-e a 100.000 Ft-ot az eltérés. Előfordulhat, hogy a tételes költségelszámolási módozatnál magasabb az adó, mint az átalányadózás esetén, de az eltérés kevesebb, mint 100.000 Ft. A fizetendő adó számítása során levonhatjuk az adókedvezmény összegét, így mégis a tételes költségelszámolás lesz a kedvezőbb.

Összefoglalás

Az agrárium és az élelmiszeripar is kihívásokkal teli jövő elé néz, a jelenleg zajló gazdasági változások és a fenntarthatósági törekvések tükrében egyaránt. Egyértelmű korszakváltáshoz érkezett az agrárium, amelyet a koronavírus megerősített. Ahhoz, hogy a változásokkal teli időszakban is sikeresen álljanak helyt a hazai agrárvállalkozások számára is fontos lehetőség, ha stabilitási, illetve növekedési céllal beruházásokat és fejlesztéseket valósítanak meg. Egyértelmű tehát, hogy a szektor nagyobb teljesítménye érdekében beruházásokra, fejlesztésekre, piacbővítésre van szükség. Ehhez azonban a szabályozórendszernek folyamatosan alkalmazkodni szükséges, azzal, hogy az érintetteknek is le kell követnie a változásokat annak érdekében, hogy érvényesíthessék a lehetőségeket.

A mai magyar agráriumban sok gazdasági társaság van, amelyek megfelelnek a családi mezőgazdasági társaság feltételeinek, és az abban rejlő kedvező lehetőségek kihasználására is jogosultak lehetnek. A szerzők ajánlása, hogy ezek regisztrációját érdemes elvégezni és élni a kedvező lehetőségekkel. Összegezve megállapítjuk, hogy az adórendszer tisztább viszonyokat teremtett, mérsékelte az adóoptimalizálási célú termelői jogviszonyok létrehozatalának lehetőségét és indokoltságát, az ágazat fejlődését jól szolgálja. A szerzők cikkük folytatásaként tervezik a különböző adóalap megállapítási lehetőségek összehasonlítását modellszámítások segítségével.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Baranyai Zs. – Vásáry M. – Molnár J. (2012): A termőföld árának és közgazdasági értékének összefüggései – Tapasztalatok a teszttüzemi rendszer alapján. pp. 35-43. In.: Kis-Simon T. – Tóth É. (szerk.) LIV. Georgikon Napok: A mezőgazdaságtól a vidékgazdaságig. Pannon Egyetem, Keszthely. 540. p.

Csath M. (2015): Rendszerváltás a gazdaságban avagy hogyan tűnt el a magyar ipar? Kairosz Kiadó, Budapest. 272. p.

Erdei E – Popp J. – Neményi M. – Oláh J. (2021): Az Ipar 4.0 technológiák szerepe az élelmiszergyártó vállalatok innovációs tevékenységében. Statisztikai Szemle 99 (10) pp. 978-996.

Filczer-Plósz K. (2021): A Közös Agrárpolitika rendszere. Polgári Szemle 17 (4-6) pp. 404-408.

Fórián Z. (2020): Erste agrárelemzés. Erste Agrár Szemle 3 (10) pp. 1-20. <https://www.erstebank.hu/hu/ebh-business/kisvallalkozasok-mikro/erste-agro/elemezsek-sajto-megjelenesek> Letöltés ideje: 2022. április 15.

Gábiell P. – Kaszab L. (2019): Laffer-görbék Magyarországra. Hitelintézeti Szemle 18 (4) pp. 55-70.

Gyurcsik P. – Tóth R. (2022): A magyar vidéki vállalkozások jövedelmezősége - Erős vállalkozások, fejlődő vidéki térségek. A Falu 37 (1) pp. 17-27.

Hajdú I. – Lakner Z. (1999): Az élelmiszeripar gazdaságtana. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó Budapest. 569. p.

Jokuthy L. – Vaszkó Cs. (2020): Soha nem látott változás jön a magyar agráriumban: a tervek már az asztalon. <https://www.agrarszektor.hu/agrarpenezek/letoltés-ideje>: 2022. április 15.

Jusztin Á. – Komarek L. (2021): A precíziós szántóföldi növénytermesztési technológiák bevezetésének gazdálkodásra gyakorolt hatása. A Falu 36 (3-4) pp. 35-50.

Kovács T. (1996): Termőföld privatizációjának regionális vetülete. Tér és Társadalom 10 (4) pp. 61-79.

KSH (2020): Helyzetkép a mezőgazdaságról, 2020. Letöltés dátuma: 2022. április 09. www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/2020/index.html.

KSH (2022a): Az agrárgazdaság hitelállománya 2016-2021. Letöltés dátuma: 2022. április 15. www.ksh.hu/stadat_files/mez/hu

KSH (2022b): Termőföldárak és bérleti díjak, 2020. Letöltés dátuma: 2022. április 15. www.ksh.hu/docs/hun/statukor/mgfoldarak

Lentner Cs. (1998): Dilemmas of Hungary's Agricultural Future Contrasted with its Historical Background and Developed Market Economy Models. pp. 175-185. In.: Gidai E. (eds.) *On the eve of the 21st century: Challenges and responses.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 265. p.

Lentner Cs. (2004): A magyar agrárfinanszírozás jellemzői az EU csatlakozás küszöbén. *Gazdálkodás* 48 (1) pp. 69-78.

Masa N. – Ledóné Darázsi H. – Komarek L. (2021): The impact of a precision monitoring system on vegetable cultivation in rural areas. *Review on Agriculture and Rural Development* 10 (1-2) pp. 3-8.

Nagy J. – Oláh J. – Erdei E. – Popp J. (2018): The role and impact of Industry 4.0 and the Internet of Things on the business strategy of the value chain – the case of Hungary. *Sustainability* 10 (10) pp. 269-289.

NAV Információs füzetek (2020): A mezőgazdasági őstermelők adózása. https://nav.gov.hu/ugyfeliranytu/nezzen-utana/inf_fuz/2020 Letöltés ideje: 2022. április 14.

NAV Információs füzetek (2021): A mezőgazdasági őstermelők adózása. https://nav.gov.hu/ugyfeliranytu/nezzen-utana/inf_fuz/2021 Letöltés ideje: 2022. április 15.

Oláh J. (2009): A magyar mezőgazdaság foglalkoztatási helyzete. pp. 25-30. In.: Nagy J. – Jávora A. (szerk.) *Debreceni álláspont az agrárium jelenéről, jövőjéről.* Magyar Mezőgazdaság Kft., Budapest. 415. p.

Pagliarino E. – Orlando F. – Vaglia V. – Rolfo S. – Bocchi S. (2020): Participatory research for sustainable agriculture: the case of the Italian agroecological rice network. *European Journal of Futures Research* 8 (7) <https://doi.org/10.1186/s40309-020-00166-9>

Samuelson P. A. – Nordhaus W. D. (1990): *Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest.* 399. p.

Vásáry M. (2020): A Közös Agrárpolitika átvétele az új tagállamokban. pp. 137-185. In.: Halmai P. (szerk.) *A Közös Agrárpolitika rendszere.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 338. p.

Takácsné György K. – Takács I. (2016): A magyar mezőgazdaság versenyképessége a hatékonyságváltozások tükrében. *Gazdálkodás* 60 (1) pp. 31-50.

Takács I. – Bojar W. (2003): Challenges and opportunities for agriculture of Central Europe according to farm structure and abounding with capital. 14th IFMA Congress. 10-15 August, 2003. Perth, Australia. *Proceedings. Part 1.* pp. 680-686.

Túróczi I. (2013): A kontrolling rendszerek alkalmazásának lehetősége az agrártermelésben. pp. 348-355. In.: Tóth É. (szerk.) *A jövő farmja: LV. Georgikon Napok.* Pannon Egyetem, Keszthely. 612. p.

Szakács A. – Szakács Zs. – Zéman Z. (2012): A fenntartható fejlődés és a termékfelelősség vizsgálata a feldolgozott és feldolgozatlan mezőgazdasági termékek körében. *Szolnoki Tudományos Közlemények* 16 pp. 323-336.

Internetes források:

SZJA (1995): 1995. évi CXVII. tv. a személyi jövedelemadóról.

2013. évi CXXII. törvény: A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról. *Magyar Közlöny.* 2013. (111)

326/2001. (XII. 30.) Korm. rendelet a családi gazdaságok létrehozásáról, nyilvántartásba vételéről, működtetéséről, valamint kiemelt támogatásukról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?dbnum=1&docid=A0100326.KOR&mahu=1>

A mezőtúri ökoszisztéma szolgáltatások turisztikai felhasználásának lehetőségei

Possibilities for touristic utilisation of the ecosystem services in Mezőtúr

Kovács Helga – Kerékgyártó Kitti –
Hupuczi Júlia

ABSZTRAKT

A turizmus ágazat rohamos fejlődése és a turistamozgások tömegessé válása szükségessé teszi, hogy új, alternatív turizmusformákat részesítsünk előnyben, melyek legfontosabb célja a turizmus gazdasági, társadalmi és környezeti hatásainak a fenntartható kezelése. A globális változásoknak köszönhetően például új megvilágításba került a természeti értékek felhasználása. Cikkünkben elsősorban azt kívánjuk feltérképezni, hogy Mezőtúr milyen turisztikai kereslettel és kínálattal bír. A turisztikai kínálat tekintetében további cél az ökoszisztéma-szolgáltatások lehetséges felhasználásának vizsgálata Mezőtúr turizmusában, kiemelve a Hortobágy-Berettyó főcsatornát és a Körösök vidékét. A továbbiakban vizsgáltuk Mezőtúr turisztikai keresletének várható alakulását a jövőben, ahol görcső alá vettük a vendégek és a vendégéjszakák

számának, valamint az átlagos tartózkodási időnek a várható alakulását.

ABSTRAKT

The rapid development of the tourism sector and the massive emergence of tourist movements make it necessary to favor new, alternative forms of tourism, the main aim of which is to manage the economic, social and environmental effects of tourism in a sustainable way. Due to global changes, for example, tourism is shedding new light on the use of nature values. In our article, we primarily want to map out what tourism demand and supply Mezőtúr has. With regard to the tourist offer, another goal is to study the possible use of ecosystem services in the tourism of Mezőtúr, highlighting the Hortobágy-Berettyó and the Körös region. In the following, we examined the expected

development of the tourism demand of Mezőtúr in the future, where we examined the expected development of the number of guests and guest nights, as well as the average length of stay.

Bevezetés

Napjainkban a turizmus az egyik leggyorsabban fejlődő ágazta a világgazdaságnak. Ennek köszönhetően a turisztikai fejlesztések egyre inkább előtérbe kerülnek. A turizmusnak jelentős gazdasági, társadalmi és környezeti hatásai vannak, melyek előnyei többek között, hogy hozzájárulnak a foglalkoztatás növeléséhez, a kultúra és a környezet megóvásához. Mindezek mellett, azonban említést kell tennünk a negatív hatásokról is. Amikor a turistamozgás tömegessé válik komoly természet- és a környezetkárosítást okozhat (Muhi, 2012). Így napjainkban egyre inkább előkerülnek azok a turizmusformák, mely az attrakciók népszerűsítése mellett hozzájárulnak a természet védelméhez. Ilyen turizmusforma például az ökoturizmus, melynek célja, hogy az embert és az ökoszisztémát a lehető legkíméletesebb módon hozza össze, és köztük egy harmonikus kapcsolatot hozzon létre. Ahhoz, hogy a turizmus bármely formája kialakuljon, szükség van vonzerőre és megfelelő infrastruktúrára. Az ökoturizmus a természetben elérhető folyamatokat, jelenségeket, élőlényeket és élettelen dolgokat igyekszik kihasználni és bizonyos értelemben értékesíteni a turisták számára. Ezeket a tényezőket az ökoszisztéma-szolgáltatásokhoz soroljuk. Ezeket a hatásokat érdemes feltérképezni és értéküket számszerű módon is meghatározni (Kovács – Béla, 2015). A továbbiakban fontos, hogy tisztázzuk a turizmus pontos fogalmát.

A turizmus, mint fogalom általánosan használt a mindennapi életünkben is, azonban szakirodalmi meghatározását tekintve többféle megfogalmazás is létezik. Ezek a definíciók

tartalmukban nem is annyira eltérőek, inkább a megközelítéstől függően változhatnak (Michalkó, 2008). A WTO (World Tourism Organization) Hágai Nyilatkozata szerint a turizmus a személyek lakó-és munkahelyüktől való független szabad mozgását jelenti, és magába foglalja az ezen mozgásokból eredő igények kielégítésére szolgáló iparágak tevékenységeit is. Ezek a szabadidő-felhasználás elengedhetetlen részeivé váltak az emberek és a modern társadalmak számára. A turizmus emellett fontos szerepet játszik az interperszonális, valamint a politikai, társadalmi és gazdasági kapcsolatok alakításában is (WTO, 1989.)

A WTO megfogalmazását azonban Michalkó (2008) idejétműltnak tekinti. Szerinte a 21. században már nem lehet egyértelműen a lakó-és munkahelyen kívüli helyváltoztatást turizmusnak nevezni, hiszen az alternatív lehetőségek egyre bővülnek (kempingek, lakóautók, AirBnB, stb.). Ezen esetekben nem klasszikus szálláshelyen történő tartózkodás jellemzi a turizmust. Emellett, ma már egyre több család tagjai élnek különböző városokban, ahol szintén adott lehet a szálláslehetőség (Michalkó, 2008). Az egyes külföldi cégek leányvállalatainál végzett munka is járhat azzal, hogy időnként a külföldi egységet is meg kell látogatnia az ott dolgozóknak. Ezen felül, egy-egy ilyen esetben a munkavállaló szállodában száll meg, étteremben eszik, és esetleg a munkaidő után meglátogatja a helyi nevezetességeket, bár nem a szabadidő eltöltése volt a motiváció az utazás során. Ezek a példák alátámasztják, hogy a WTO szerinti definíció keretei meglehetősen merevek, és a mai viszonyokhoz képest nem feltétlen helytállóak. Ezekre a körülményekre alapozva alkotta meg Michalkó a turizmus definícióját, miszerint: „A turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor” (Michalkó, 2016). Ezt alátámaszthatja az NTS 2030–Turizmus 2.0 Stratégia c. dokumen-

tum is, hiszen az anyag több mint 20 oldal szentel a MICE-szegmensnek, ami éppen a munkahelyek nemzetközivé válásából eredő üzleti rendezvényekhez és kongresszusokhoz kapcsolódó turizmus jövőjét elemzi (Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, 2021).

A turizmus jelentőségét fokozta, hogy a gazdaságban betöltött szerepe egyre erőteljesebb (Kardos, 2011). A turizmus páratlan fejlődési üteme arra készíti az érintetteket, hogy figyeljék a fejlődés irányait, ütemét, hogy az adott turisztikai attrakció, szolgáltatás, desztináció a következő generációk számára is úgy legyen elérhető, ahogy azokhoz a jelen generációk hozzáférnek. Így az utóbbi években nagy hangsúlyt kap a fenntartható turizmus szervezése és fejlesztése (Varga – Csákvári, 2020). Fontos tisztáznunk a fenntartható turizmus fogalmát, melyet a WTO az alábbiak szerint határoz meg: „Az a turizmus, amely teljes mértékben figyelembe veszi a jelenlegi és jövőbeli gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokat, valamint a turisták, az iparág, a környezet és a befogadó közösségek igényeit” (WTO, 2005). A turizmus napjainkban tapasztalható robbanásszerű fejlődése arra ösztönzi a szakembereket, hogy minél többet foglalkozzanak a fenntartható turizmus kérdésével. Mi a továbbiakban az ökoszisztéma szolgáltatások felhasználásnak és kihasználásának módja felől közelítjük meg a témát.

Ökoszisztéma-szolgáltatások és az ökoturizmus

Az emberi jólét és a fenntartható fejlődés felé tett haladás mértéke alapvetően a Föld ökoszisztémáitól függ (MEA, 2003). Számos definíció született az ökoszisztéma szolgáltatások meghatározására. Az ökoszisztéma szolgáltatások fogalma a természet- és a társadalomtudományok metszéspontjában helyezkedik el. A fogalmak értelmezése abban tér el, hogy az ökológiai vagy a társadalmi folyamatokra helyezik-e a hangsúlyt (Kovács

et al., 2011). A World Economic Forum cikke szerint, az ökoszisztéma-szolgáltatások alatt mindazokat a természet által nyújtott „szolgáltatásokat” értjük, amelyek kihatnak az ember jólétére (Shahid, 2015). Az ökoszisztémák többek között spirituális, rekreációs, oktatási és egyéb, nem anyagi előnyöket is biztosítanak az emberek számára (MEA, 2003).

Az ökoszisztéma-szolgáltatásokat az különbözteti meg a mindennapokban igénybe vett, ember által biztosított szolgáltatásoktól, hogy ez esetben az ökoszisztémát alkotó rendszerek, természetben elérhető folyamatok, jelenségek, élőlények és élettelen dolgok biztosítanak számunkra pl. friss levegőt, termékeny talajt, élhető klímát, élvezetes tájképet és élelmiszert. A másik fontos tényező, amely megkülönbözteti őket az emberi szolgáltatásoktól, hogy mindezek ingyenesek, és nem kell külön fizetnünk az igénybevételükért. Működésükhöz nincs szükség emberi beavatkozásra, hiszen a világ minden pontján megtalálhatók: erdőkben, mocsarakban, hegy-ségekben, sivatagokban, jóformán minden természetes élőhelyen. Azonban, nem csak „kézzel nem megfogható” szolgáltatásokat kapunk a természettől, hanem ide tartoznak a növényekből kivont gyógyászati készítmények, az ehető növények, az állatok vadászata által elérhető élelmiszer, vagy a rovarok beporzó-tevékenysége is (Shahid, 2015).

Azonban az ökoszisztéma-szolgáltatás elérhetőségében bekövetkező változások mélyrehatóan befolyásolhatják az emberi jólétet – a gazdasági növekedés ütemétől, valamint az egészség- és megélhetési biztonságtól kezdve a szegénység elterjedtségéig és tartósságáig (MEA, 2003). Az élőhelyek és a biodiverzitás megőrzése piaci lehetőséget is nyújthat, hiszen az ökoszisztéma szolgáltatások vagy a belőlük készített termékek egy része értékesíthető, pl. az ökológiai gazdálkodás, vagy az ökoturizmus által (Kovács – Béla, 2015).

Az ökoturizmus fogalmát az 1990-es évektől vezették be, azonban csak napjainkra jutott

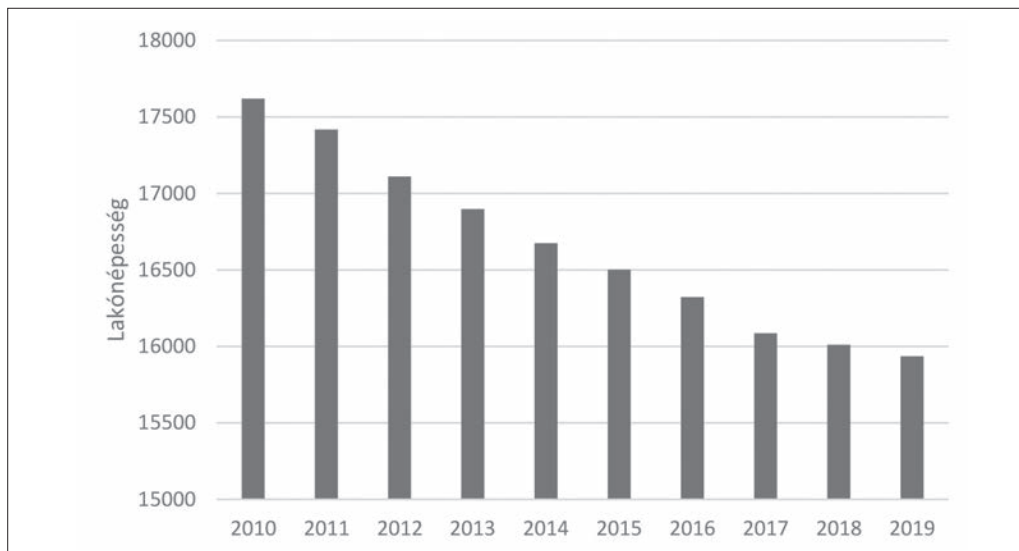
oda, hogy a turizmus önálló szakágaként ismerjék el. Manapság egyre gyakrabban kapcsolják össze a fenntartható fejlődés fogalmával, így együtt megalkotva a fenntartható turizmust. Az elnevezés arra utal, hogy ezen turisztikai szakág célja, hogy az embert és az ökoszisztémát a lehető legkíméletesebb módon hozza össze, és köztük egy harmonikus kapcsolatot hozzon létre (Juhász, 2014). Az ökoturizmus egy meglehetősen tág fogalom a turizmus terén, amely a maga nemében különlegesnek is tekinthető. A turizmusról általánosságban elmondható, hogy terhet ró a környezetre, mivel térben és időben is meglehetősen koncentrált (pl. a Balaton nyáron), azonban az ökoturizmus ezt próbálja ellensúlyozni olyan szinten, hogy nemcsak a megőrzésre helyezi a hangsúlyt, hanem a javításra is (Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Természetvédelmi Hivatal, 2005).

A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatala a következőképpen fogalmazta meg az ökoturizmust: „[az] Ökoturizmus (természeti tu-

rizmus) a természetközeli területek, tájainak, illetve élővilágának bemutatására irányuló különleges turizmus, amelynél a természetvédelem és a turizmus ötvözése folytán a látogatóknak a természetközeli állapotú területek legszebb, leglátványosabb részeit mutatják be elsősorban látványként oly módon, hogy a tartózkodásuk a kezelt területrészekre korlátozódjon, biztosítva ezzel a természetközeli területek zavartalan fennmaradását. Az ökoturizmusból származó bevételek jelentős részét a természeti-természetközeli területek megőrzésére, fenntartására kell irányítani.”

A kutatási terület lehatárolása, Mezőtúr rövid bemutatása

A következőkben a kutatási területet, Mezőtúrt mutatjuk be. Mezőtúr az Alföldön, közigazgatási szempontból az Észak-alföldi régióban, Jász-Nagykun Szolnok megyében helyezkedik el, a mezőtúri járás székhelyeként. Jogállása szerint város, a KSH adatai szerint 2019-ben területe 289,72 km², népessé-

1. ábra: Mezőtúr lakónépessége (fő), 2010-2019
Figure 1: Resident population of Mezőtúr (person), 2010-2019

Forrás: KSH (2020) adatok alapján saját szerkesztés

ge 15 935 fő volt. Népesége a 2010-es éveket követően folyamatosan csökkent (1. ábra), mely köszönhető annak, hogy a halálazások száma meghaladta a születések számát, illetve 2017-ig a vándorlási egyenleg is negatív volt (TEIR, 2020).

A TEIR adataiból az is kiderül, hogy a város népesége elöregedő. A 18 és 59 évesek közötti korosztály – azaz a munkavállaló korosztály – lélekszáma az állandó lakónépeségben folyamatosan és konzisztensen csökken. Az öregedési mutató (vagyis az állandó népeségből 100 fő 0-14 évesre jutó 60-x évesek száma) az országos átlaghoz képest (108,14) jóval magasabb (200,96).

Mezőtúr már a XIII. században megjelenik a leírásokban, várossá 1378-ban nyilvánították. Jogállása alapján vásártartásra is lehetőséget kapott, mely hagyománnyá alakult a városban a Túri Vásár évenkénti megrendezésével. Ez a kereskedelem mellett a kézműipar felvirágzásához is vezetett, melyből a fazekasság a mai napig kiemelkedő szerepet tölt be a település életében. Fontos területnek számít még a mezőgazdaság, valamint az oktatás és vallás: az 1530-ban alapított Mezőtúri Református Kollégium ötvözi a két területet, valamint a Református Látogatóközpont megvalósításával a turizmusba is átvezették a város ezen jellegzetességét [1].

Mezőtúr idegenforgalma az utóbbi időben intenzíven fejlődik Európai Unió támogatások segítségével. Annak érdekében, hogy a kapott támogatásokat minél észszerűbben és hatékonyabban használja fel, a város létrehozta a Mezőtúri Turizmusfejlesztési Kft.-t. A cég 2018 július 1.-én kezdte meg tevékenységét, mely magában foglalja a város meglévő turisztikai értékeinek megőrzését, és az adottságok kedvező kihasználását [2]. Mezőtúr a turizmus terén egyelőre a hagyományokra építkezik, azonban a településen keresztül folyó Hortobágy-Berettyó főcsatorna és a hozzá tartozó partszakasz az aktív turizmus kialakítására és fejlesztésére is lehetőséget ad.

Kutatási módszertan

A primer kutatás részeként félig strukturált interjú készült a Mezőtúri Turisztikai Kft. ügyvezető igazgatójával. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy hogyan látja Mezőtúr turizmusát, valamint milyen elképzeléseik vannak a jövőre nézve. Az interjú 2020.11.23-án készült el. A szakirodalomkutatás során vonzerőleltár készült, két aspektusból: ember alkotta értékek és természeti értékek. A két szemszögből készített leltárt összekapcsoló tényező az ökoszisztéma szolgáltatások. Mezőtúr turisztikai keresletét és kínálatát a Központi Statisztikai Hivatal és az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer adatainak elemzésével vizsgáltuk. A továbbiakban az adatokat determinisztikus idősor elemzéssel vizsgáltuk. A trendek meghatározása analitikus trendszámítás segítségével történt. Trendszámítás során célunk az idősor kisimítása volt. A trendszámítás segítségével vizsgáltuk Mezőtúr turisztikai keresletének várható alakulását.

Eredmények és azok értékelése

Az eredmények fejezetben először Mezőtúr turisztikai keresletét és kínálatát vizsgáltuk. A turisztikai kínálat kapcsán vonzerő leltárt készítettünk a helyi természeti és ember alkotta értékekből. A továbbiakban vizsgáltuk a vendéglátóhelyek és szálláshelyek számát, valamint a szálláshelyek férőhelyeinek a számát. A turisztikai kereslet kapcsán a Mezőtúrra látogató vendégek, illetve a vendégéjszakák számát, továbbá a vendégek átlagos tartózkodási idejét elemeztük.

Mezőtúr turisztikai kínálat

Mezőtúron a turizmust már a 2015. évi településfejlesztési koncepcióban is megemlíti, mint kitérési pontot. A koncepcióban az épített környezet fejlesztésére és a természeti környezet megőrzésére fektetik a hangsúlyt, a

Ember alkotta adottságok	Potenciális ökoszisztéma-szolgáltatások	Természeti adottságok
• Múzeumok• Templomok; Református Látogatóközpont• Főtér épületei• Szálláshelyek• Vendéglátó-egységek• Kulturális rendezvények• Alföldi táj - csordajárás és az egykori tanyavilág, kunhalmok	• A Hortobágy-Berettyó élővilága, halak és vízinvények• A Hortobágy-Berettyó partvonala és annak élővilága• A Körösi-táj szépsége, a holtágrendszer, "horgászparadicsomok", fürdésre alkalmas vizek• Csendes vízparti környezet• Természeti adottságok a helyi termelők felhasználására	• Hortobágy-Berettyó főcsatorna• Körös-holtágrendszer• "Magyar ugar" - az alföldi táj, pusztaság

2. ábra: Turisztikai vonzerőleltár és a potenciális ökoszisztéma-szolgáltatások
Figure 2: Inventory of tourist attractions and potential ecosystem services

Forrás: Saját szerkesztés

fenntarthatóságot kiemelve. A dokumentum a térségi együttműködést is figyelembe veszi, mint a turizmus meghatározóvá válását segítő komponenst és az alábbi turisztikai vonzerő leltárban szereplő értékeket is megemlíti benne. Ez mindenképpen pozitívumnak tekinthető a város fejlesztésével kapcsolatosan (Mezőtúr Város Területfejlesztési Konceptiója, 2015).

A vonzerőleltár (2. ábra) esetében a természeti adottságokra, azon belül is a Hortobágy-Berettyóra, a Körös és holtágrendszerének bemutatására, valamint a jövőbeni fejlesztési elképzelésekre térünk ki. A Hortobágy-Berettyó részben mesterségesen létrehozott csatorna. Helyén a vízszabályozási munkálatok megkezdése előtt még a Berettyó folyó, azonban ma a Hortobágy, és a Kelet-Nyugati főcsatorna vize táplálja. A várossal szoros összeköttetésben áll, és ez már a város alapításával is összefügg: a Berettyó folyót a XV. század végéig Túrnak is nevezték, innen ered Mezőtúr nevében a túr-tag (Sallai, 2001). A belvárosi, töltés része a KÖTIVIZIG

Szolnok Vízügyi Igazgatóságához tartozik, míg a meder, illetve a túloldali töltés, ami Gyomaendrőd irányába tart, már a KÖVIZIG Gyulai Igazgatóságának területe. Így minden egyes beruházást csakis állami segítséggel lehet végrehajtani.

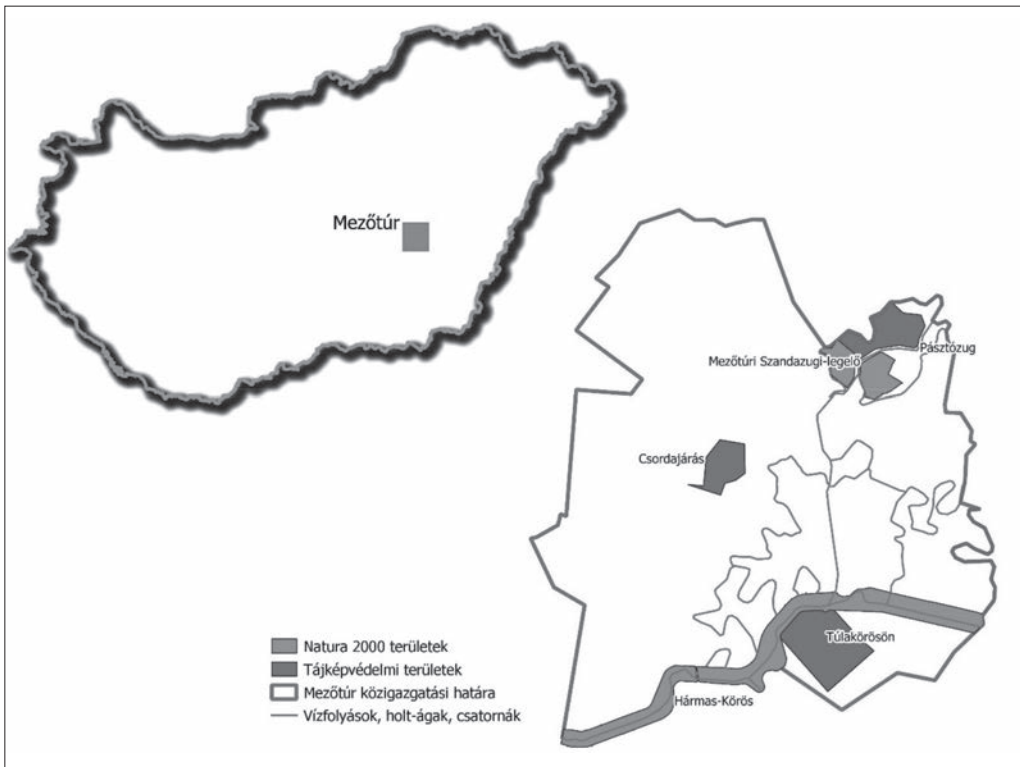
A főcsatorna nyújtotta lehetőségek kiaknázásához szükség lenne a meder kotrására, így a terület alkalmassá válna sport- és horgászturizmus kialakítására. A város ennek érdekében már előkészítette a Hortobágy-Berettyó rekultivációs tervét. A 1567/2019. (X. 4.) Korm. határozat a „Hortobágy-Berettyó, Mezőtúr belterületi szakasz szabályozása érdekében szükséges előkészítési, tervezési feladatok forrásának biztosításáról” című kormányhatározatban rögzítették a feladat forrásának biztosítását, valamint az előkészítési szakaszok megvalósítását, 2021.01.31-es határidővel. Ez a belterületi szakasz 1,9 km-t jelent, a 8,1 folyókilométertől a 6,2 folyókilométerig. A határozatban az is szerepel, hogy az előkészítésben megvizsgálják a rekreációs célú, hajózást kiszolgáló kikötő létesítésének

és a gyalogos-kerékpáros híd megvalósításának lehetőségét is (Magyar Közlöny, 2019). A kikötő megvalósítással a város a sétahajózást szeretné meghonosítani, mely turisztikailag nagy vonzóerő lehet a későbbiekben.

A harmadik lépcsőfok a kikötőfejlesztés és a belterület rendezése mellett a Hortobágy-Berettyó összekapcsolása a regionális turizmussal. A kezdeményezés leginkább az Aktív Magyarország Tisza-tavi projektjére hasonlít. Itt is hasonló szolgáltatásokat lehetne létrehozni, az aktív- és ökoturizmushoz kapcsolódóan. A programban Mezőtúr mellett bevonásra kerülne pl. Túrkeve, Szarvas, Békésszentandrás, Gyomaendrőd, Békés és Körösladány.

A Hortobágy-Berettyó mellett a Körösök

vidékét is meg kell említenünk, mint természeti adottságot Mezőtúron. A Körös-Maros Nemzeti Parkhoz tartozó Hármaskörös-folyó és hullámtere 1987 óta országos jelentőségű védett természeti terület. A városban és környezetében Natura2000-es területek, ökológiai mag-, folyosó- és pufferterület található. Ezeket a 3. ábrán jelenítettük meg. A településrendezési tervben ezek tájképvédelmi területnek számítanak. A tájképmegőrzése érdekében a helyi építési szabályzat a tájképvédelmi területre vonatkozóan külön előírásokat tartalmaz (Mezőtúr Város Településfejlesztési koncepciója, 2015). A Körös folyószabályozásokkal levágott szakaszai vadregényes tájat nyújtanak, és még a tapasztalt helyiek mindegyike sem

3. ábra: Mezőtúr potenciális ökoszisztéma szolgáltatásainak elhelyezkedése
Figure 3: Location of potential ecosystem services in Mezőtúr

Forrás: Saját szerkesztés

tud eligazodni a kacsaringós, és a természet által elfoglalt holtágrendszeren. Ennek egyik kiemelt része az ún. Peres-holtág, mely Közép-Európa leghosszabb holtágai közé tartozik. A horgászok által nagyra becsült területről beszélünk, ugyanakkor a természet háborítatlanságát némileg csökkenti, hogy a holtág partszakaszának jó része nyaralókkal beépített, Mezőtúron ilyen nyaralóhely például a Peres. Szarvas városa jó példát jelent a turizmus és a holtág adottságainak összekapcsolásában, hiszen a Szarvasi Arborétum és a Vízisízház is ezen értékekre épül. A 4. ábra segítségével összefoglaltuk a Hortobágy-Berettyó és a Körösök vidéke által nyújtott lehetőségek eddigi kihasználásának módját, valamint a folyamatban lévő terveket és a jövőbeni célokat.

A továbbiakban a turisztikai kínálatához

kapcsolódóan megvizsgáltuk Mezőtúron a vendéglátóhelyek számának alakulását az elmúlt 10 évben. Az 1. táblázat alapján elmondható, hogy 2010-hez képest 2020-ban kevesebb vendéglátó egység működik Mezőtúron.

A turisztikai kínálatához kapcsolódóan a vendéglátó egységeken belül a szálláshelyek száma viszont folyamatosan nőtt 2010 óta (2. táblázat). 2020-ban 21 darab szálláshelyet regisztráltak a településen, míg 2010-ben csak 3-at.

A szálláshelyek számának növekedésével nőtt a szálláshelyek férőhelyeinek száma is (3. táblázat). 2010-ben a 3 darab vendéglátó egység összesen 20 férőhelyet kínált a turisták számára. 2020-ban a 21 vendéglátóhely már több, mint 140 főt volt képes befogadni.

Összességében elmondható, hogy a település gazdag természeti és ember alkotta

4. ábra: A Hortobágy-Berettyó és a Körösök vidék nyújtotta lehetőségek kihasználása Mezőtúron
 Figure 4: Exploiting the opportunities provided by the Hortobágy-Berettyó and Körös regions in Mezőtúr

Forrás: Saját szerkesztés

Időszak	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vendég-látóhelyek száma (db)	93	92	91	85	80	84	91	97	74	80	83

1. táblázat: Vendéglátóhelyek száma Mezőtúron (db), 2010-2020

Table 1: Number of restaurants and accommodation in Mezőtúr (pcs), 2010-2020

Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

Időszak	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vendéglátók száma (db)	3	3	4	5	6	7	6	5	5	17	21

2. táblázat: A szálláshelyek száma Mezőtúron (db), 2010-2020
Table 2: The number of accommodation establishments in Mezőtúr (pcs), 2010-2020

Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

Időszak	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Férőhelyek száma (db)	20	20	26	39	38	36	38	26	26	131	141

3. táblázat: Szálláshelyek férőhelyek száma (db), 2010-2020
Table 3: Number of accommodation places (pcs), 2010-2020

Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

Időszak	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vendégek száma	63	173	226	180	416	203	194	243	263	435	1548

4. táblázat: Vendégek száma (fő), 2010-2020
Table 4: Number of guests (persons), 2010-2020

Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

Időszak	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vendégek száma	363	433	562	395	1093	485	459	363	388	1340	3816

5. táblázat: Vendégéjszakák száma (éjszaka), 2010-2020
Table 5: Number of guest nights (nights), 2010-2020

Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

értékekben is. A potenciális ökoszisztéma-szolgáltatások lehetőségét biztosítanak a vidéki turizmuson belül számos turizmusforma kialakításához és megerősítéshez. Az ehhez szükséges infrastruktúra egy része is biztosított a településen, hiszen bővelkedik a vendéglátóhelyekben, a szálláshelyek száma pedig évről évre növekszik.

Mezőtúr turisztikai kereslete

Mezőtúr turisztikai keresletét tekintve vizsgáltuk az elmúlt 10 évben a vendégek számát, a vendégéjszakák számának az alakulását és a vendégek átlagos tartózkodási idejét. A városba érkező regisztrált vendégek száma

2010-ben 63 fő volt, majd folyamatosan növekedett, 2020-ban elérte az 1548 főt (4. táblázat). 10 év alatt közel 25-szörösére növekedett a Mezőtúrra látogatók száma. 2020 a vendégek számát tekintve egy kiemelkedő év volt a koronavírus okozta járvány ellenére is.

A vendégéjszakák tekintetében is folyamatos növekedés figyelhető meg (5. táblázat). 2020 kimagaslóan jó évnek számított a vendégek létszámát és a vendégéjszakák számát tekintve is. Ezek az adatok azért is meglepők, mert 2020-ban a koronavírus okozta járvány és az azzal összefüggő korlátozó intézkedések markáns visszaesést okoztak a turizmus és vendéglátás szinte minden szegmensében (KSH, 2021a).

Időszak	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Átlagos tartózkodási idő	5,8	2,5	2,5	2,2	2,6	2,4	2,4	1,5	1,5	3,1	2,5

6. táblázat: A vendégek átlagos tartózkodási ideje (éjszaka), 2010-2020

Table 6: Average length of stay (nights) is 2010-2020

Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

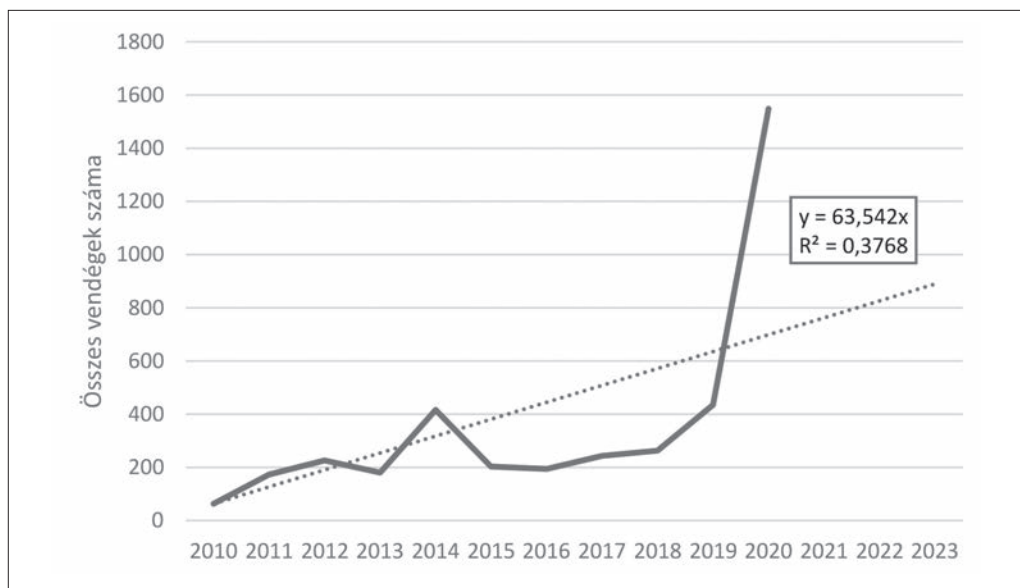
A Központi Statisztikai Hivatal felmérése alapján a lakosság az előző évinél 37%-kal kevesebb belföldi utazást tett, melyek során az eltöltött idő is 33%-kal csökkent (KSH, 2021a). Mezőtúr esetében 2020-ban valóban volt visszaesés a vendégek átlagos tartózkodási idejét tekintve, azonban az elmúlt 10 év adatait figyelembe véve nem számított rossz évnek 2020 (6. táblázat).

A továbbiakban vizsgáltuk Mezőtúr turisztikai keresletének várható alakulását. Először a vendégek számának várható alakulását vettük górcső alá. A vizsgált időszakban Mezőtúron évente átlagosan 63 fővel növekedett. A jövőben további növekedés várható a Mezőtúrra érkező turisták számában (5. ábra).

A vendégéjszakák számának alakulása a vizsgált időszakban Mezőtúron évente átlagosan 153 éjszakával növekedett (6. ábra). A jövőben várhatóan tovább növekszik a turisztikai kereslet Mezőtúr iránt.

A vendégek átlagos tartózkodási ideje 2010 és 2020 között átlagosan 0,17 éjszakával csökkent. A jövőben várhatóan az átlagos tartózkodási idő tovább csökken, vagyis jellemzően a pár napos utazások vagy hosszúhétvégék alkalmával látogatják a települést (7. ábra).

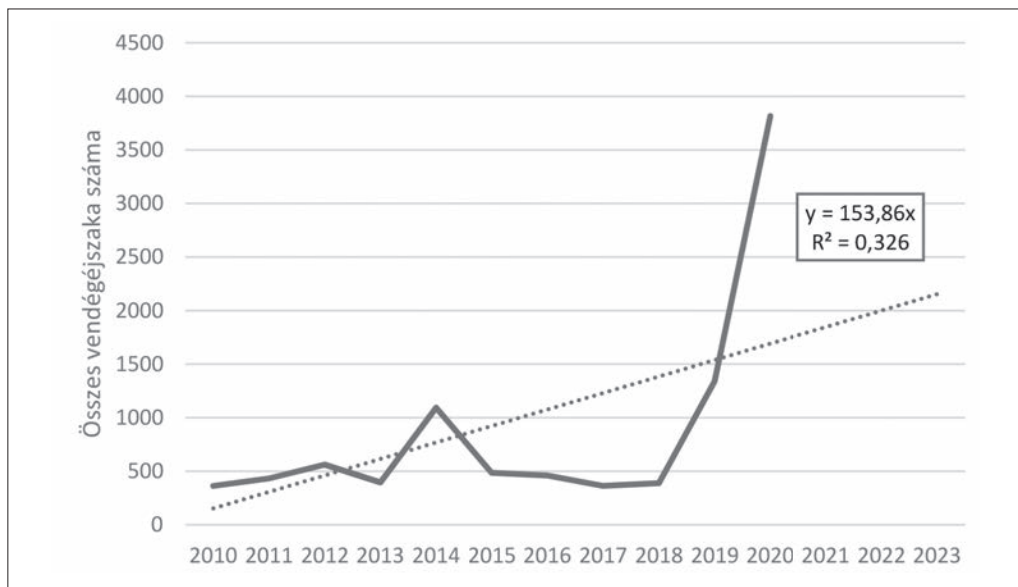
Mezőtúr turisztikai keresletét tekintve a vendégek számának és a vendégéjszakák számának alakulása várhatóan növekedni fog a jövőben. A vendégek átlagos tartózkodási ideje pedig várhatóan csökkenni fog, vagyis a

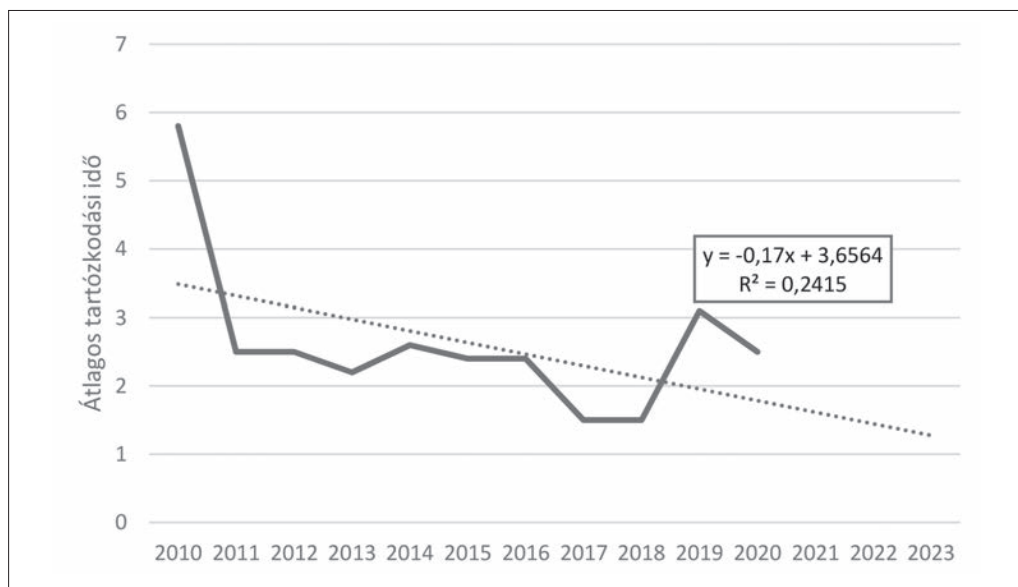
5. ábra: Vendégek számának várható alakulása (fő), 2010-2023

Figure 5: Expected number of guests (persons), 2010-2023

Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

6. ábra: Vendégéjszakák számának várható alakulása (fő), 2010-2023
Figure 6: Expected development of the number of guest nights (persons), 2010-2023
Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

7. ábra: A vendégek átlagos tartózkodási idejének várható alakulása (éjszaka), 2010-2023
Figure 7: Estimated average stay of guests (nights), 2010-2023
Forrás: KSH (2021) adatok alapján saját szerkesztés

pár napos kirándulások kerülnek előtérbe. A vendégek átlagos tartózkodási idejének meghosszabbítására lenne szükség az elkövetkező években.

Összegzés

Elemztük Mezőtúr adottságait, kiemelve a természeti értékeket, megvizsgáltuk, hogy milyen irányokban lehet gondolkodni, ha az ökoszisztéma-szolgáltatások felhasználásáról és a turizmusról van szó. A fő csapásirány a Hortobágy-Berettyó és a Körös-holtágrendszer lehet, hiszen mint természeti adottság és érték, ezek a város elválaszthatatlan részét képezik. A Berettyó a sétahajózást, a vízisportok lehetőségét adja, míg a főcsatorna és a Körösök turisztikai összekapcsolása előnyt jelentene a város számára a Mezőtúri Turisztikai Kft. ügyvezető igazgatója szerint. A tapasztalt és amatőr horgászok is jól ismerik a Körös holtágait, ami igen kedvező a térség horgászturizmusára nézve.

A turisztikai fejlesztések tekintetében a város a fenntarthatóságot is figyelembe veszi: a Berettyó területrendezésével kapcsolatosan is igyekszik úgy eljárni, hogy az ott lévő természeti értékek ne sérüljenek. Ezen területrendezésre a városnak már konkrét terve is van: a rekultivációs tervekre a 1567/2019. (X. 4.) kormányhatározat biztosít forrást, és ahogy a város honlapján is olvasható, a város jó ütemben halad a tervezéssel. A polgármester közösségi oldalán legutóbb 2021 áprilisában adott hírt a munkafolyamatról. Akkor a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatósággal, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Kormányhivatal Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főosztályával és Hortobágyi Nemzeti Parkkal folytattak sikeres tárgyalásokat a rekultivációs terv megvalósítása érdekében. Az elkészült dokumentumban szerepel a mederkotrás, továbbá tereprendezési, vízi-, horgász- és ökoturisztikai fejlesztések is.

A projekt keretein belül a kikötőfejlesztés is

folyamatban van. A kikötőfejlesztés biztosíthatja, hogy a Körös és a Hortobágy-Berettyó összekapcsolódjanak, és Mezőtúr megvalósíthassa azt a tervét is, hogy a Tisza-tóhoz hasonlatos regionális integráció születhessen meg a víz által, pl. Túrkeve, Gyomaendrőd, Szarvas, Békésszentandrás, Békés és Körösladány bevonásával. Ezen fejlesztések során a városban jelen lévő ökoszisztéma-szolgáltatások felhasználása is szóba kerülhet, hiszen a vizek és a partszakasz sok ilyen irányú adottsággal rendelkezik. A csendes hangulatú környezet, a hűsítő víz, a növény- és állatvilág mind ide tartoznak. Emellett, a partszakasz Kéktúra-útvonalként is szerepel [3].

Mezőtúr jövőbeni turizmusfejlesztési irányait a 8. ábra segítségével foglaltuk össze, mely arra világít rá, hogy a globális változásoknak köszönhetően (pl. a turizmus eltömegesedésének jelensége) új megvilágításba helyezi a természet értékeinek felhasználását. Az ökoszisztéma szolgáltatások – melyek a természetben elérhető folyamatok, jelenségek, élőlények és élettelen dolgok – egyre inkább felértékelődnek, főleg a megfelelő felhasználásuk, kihasználásuk révén. Az ökoszisztéma szolgáltatások hozzájárulnak a fenntartható turizmus erősítéséhez. Mezőtúr esetében a vidéki turizmuson belül az ökoturizmusnak, aktív turizmusnak és a horgászturizmusnak kedvező feltételeket teremt a Hortobágy-Berettyó és a Körös-holtágrendszer. A turizmus pedig hozzájárul a helyi gazdaság fejlesztéséhez, ezáltal a társadalmi jólét növeléséhez.

A turizmusfejlesztésre irányuló tervek eléréséhez azonban a város szolgáltató-szektorának is fejlődnie kell. Ha Mezőtúr szeretné a természeti értékeit felhasználni úgy, hogy közben szem előtt tartja a fenntarthatóságot is, akkor a szállás- és vendéglátóhelyeknek is igazodniuk kell ehhez az irányvonalhoz. Először is hasznos lenne fejleszteni a már meglévő szálláshelyeket. Probléma, hogy több szálláshelynek nincs internetes platformja (pl. a Peres-menti szállások zöme). A szállások

8. ábra: Az ökoszisztéma szolgáltatások koncepciójának beépítése Mezőtúr stratégiájába
Figure 8: Incorporating the concept of ecosystem services into Mezőtúr's strategy

Forrás: Schröter (2015) alapján saját szerkesztés

ezután kezdenének a fenntarthatóság felé nyitni. Így a város egyik erősségévé válhatna a környezetbarátság – ami igazodna a mostani globális trendekhez. A város marketingje pozitív irányba halad. A közösségi oldalakon, a polgármester adatlapján is megtalálhatók hasznos információk, valamint a város honlapját is folyamatosan frissítik.

Mezőtúr turisztikai keresletének trendjei is azt vetítik előre, hogy évről évre több turista fog érkezni a városba. Ahhoz, hogy a turisták igényeit ki tudják elégíteni és a több napos utazások előtérbe kerüljenek, még nagyon sok fejlesztési feladat áll a város előtt.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

IPU (Inter-Parliamentary Union), WTO (World Tourism Organization) (1989): The Hague Declaration on Tourism. <https://www.e-unwto.org/doi/abs/10.18111/unwto/declarations.1989.03.01> (letöltés dátuma: 2022.január 05.)

Juhász K. (2014): Termál-és ökoturizmus-koncepciók Gyomaendrődön - A társadalomtudományi kutatás lehetőségei egy város versenyképességének javításában. pp. 261-310. In.: Ispán Á. L. – Magyar Z. (szerk.) A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve, Budapest. 31 444. p.

Kardos Z. (szerk.) (2011): Regionális turisztikai menedzsment modul - Turisztikai ismeretek, Keszthely. 117. p.

Kovács E. – Kelemen E. – Pataki Gy. (2011): Ökoszisztéma szolgáltatások a tudományterületek és a szakpolitikák metszéspontjaiban. Természetvédelmi Közlemények 17 pp. 1-11.

Kovács E. – Béla Gy. (2015): Az ökoszisztémák és a biodiverzitás megőrzésének társadalmi és gazdasági jelentősége néhány példával illusztrálva. Természetvédelmi Közlemények 21 pp. 151-159.

KSH (Központi Statisztikai Hivatal) (2020): https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=04260 (letöltés dátuma: 2021. november 01.)

KSH (Központi Statisztikai Hivatal) (2021a): Helyzetkép a turizmus, vendéglátás ágazatról, 2020: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/2020/index.html>

KSH (Központi Statisztikai Hivatal) (2021): <https://statinfo.ksh.hu/StaInfo/haViewer.jsp> (letöltés dátuma: 2022. január 02.)

MEA (Millennium Ecosystem Assessment) (2003): Ecosystems and Human Well-being: A Framework for Assessment. Island Press, Washington DC <http://www.millenniumassessment.org/en/Framework.html> (letöltés dátuma 2022. január.31.)

Michalkó G. (2008): A turisztikai tér társadalomföldrajzi értelmezésének új di-

menziói. MTA doktori értekezés, Budapest. 211. p.

Michalkó G. (2016): Turizmológia – Elméleti alapok. Akadémiai Kiadó, Budapest. 266. p.

Muhi B. B. (2012): A turizmus és a környezet kölcsönhatásai. pp. 519-529. In.: Szalma J. (szerk.) A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2011. - Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék. 607. p.

Sallai Z. (2001): A Berettyó és a Nagysárrét halfaunájának változása. pp. 89-106. In.: Tóth A. (szerk.) Víz- és emberformálta táj. Helytörténeti Füzetek 8, Kisújszállás. 152. p.

Shahid N. (2015): Can we put a price on nature's services? – Article on World Economic Forum, 2015.03.18; <https://www.weforum.org/agenda/2015/03/can-we-put-a-price-on-natures-services/> (letöltés dátuma: 2021.november 20.)

Schröter D. (2005): Vulnerability to Changes in Ecosystem Services. CID Graduate Student and Postdoctoral Fellow Working Paper No. 10. Science, Environment and Development Group, Center for International Development, Harvard University, Cambridge, MA, USA, http://www.hks.harvard.edu/var/ezp_site/storage/fckeditor/file/pdfs/centersprograms/centers/cid/publications/student-fellows/wp/010.pdf (letöltés dátuma: 2022. január 20.)

TEIR (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer) (2020) <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/> (letöltés dátuma: 2021. október 19.)

Varga Z. – Csákvári T. (2020): Fenntartható turizmus. Acta Carolus Robertus 10 (1) pp. 167-180.

WTO (World Tourism Organization) (2005): Fenntartható fejlődés. <https://www.unwto.org/sustainable-development> (letöltés dátuma 2022. január 20.)

Egyéb dokumentumok és internetes források

Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatal, A Természetvédelem ökoturisztikai koncepciója – Budapest, 2005.

Magyar Közlöny, 2019. évi 164. szám; p. 6875; A Kormány 1567/2019. (X. 4.) Korm. határozata a Hortobágy-Berettyó, Mezőtúr belterületi szakasz szabályozása érdekében szükséges előkészítési, tervezési feladatok forrásának biztosításáról

Mezőtúr Város Területfejlesztési Koncepciója, 2015

Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 – Turizmus 2.0, 2021

[1] Internet. Mezőtúr és Térsége <https://mezoturistak.hu/mezotur-es-tersege/> (letöltés dátuma: 2021.október. 01.)

[2] Internet. <http://www.turizmusfejlesztesikft-mezotur.hu/> (letöltés dátuma: 2021.október. 05.)

[3] Internet. <https://www.kektura.hu/ak-szakaszok> (letöltés dátuma: 2021.október 23.)

A FALU – szerzői útmutató

„A FALU” c. negyedévente megjelenő lektorált szakmai folyóirat, amely magyar nyelven tesz közzé a vidékfejlesztés témaköréhez kapcsolódó eredeti kutatási eredményeket. A folyóirat akadémiai besorolása:

- MTA IV. Agrártudományok Osztálya - magyar nyelvű folyóiratok: A,
- MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, Regionális Tudományok Bizottsága - magyar nyelvű folyóiratok: C.

A folyóiratot 1985-ben alapította az Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. A kiadás joga 2012-ben a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézethez (NAKVI), majd pedig a mostani Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.-hez (HOI) került át.

„A FALU” nagy hagyományokkal rendelkező, minősített, – azaz két lektor által értékelt – tudományos folyóirat, a benne található közlemények megfelelnek ezeknek a követelményeknek. A cikkek által feldolgozott témakörök tudományos szemléletűek, módszertanilag megalapozott, igényes szakmai nyelvezettel íródnak. Valamennyi tanulmányhoz angol nyelvű összefoglaló (abstract) is tartozik. A tanulmányok végén a felhasznált szakirodalmat szabályos jegyzékben tüntetik fel. A cikkek – noha tudományos igényűek – ismeretterjesztő jelleggel és az igényes vidéki olvasókörzség számára is közzétett nyelvezettel íródnak.

A folyóiratban publikált tanulmányok tematikája változatos, lefedik a modern vidéktudományok szakterületeit úgy, mint az agrárgazdaságtan, a földrajztudomány, a környezettudomány, a közgazdaságtan, a közigazgatás, a politikatudomány, a regionális tudomány, a szociológia, a természetvédelem és a turizmus területeit. Míg az egyes diszciplínák szabályai szerint készült közlemények módszertani megközelítései különbözőek, a vizsgálatuk tárgya minden esetben a vidékre és a vidéki térségek fejlesztésére fókuszál.

A kéziratok elkészítése:

Az elkészült és benyújtásra kerülő kézirat hossza – táblázatokkal, ábrákkal és irodalomjegyzékkel együtt – nem haladhatja meg a 20 oldalt. A kézirat szövege A4-es lapméretben, Times New Roman betűtípussal és 12-es betűmérettel, sorkizártan készüljön.

A címdalton sorrendben a következők szerepeljenek:

- a kézirat címe, esetleg alcíme,
- a szerző(k) neve, a szerző(k) tudományos fokozata (ha van), munkahelye, beosztása, elérhetősége.

A kéziratok szerkezete:

- absztrakt magyar nyelven,
- absztrakt angol nyelven,
- bevezetés, irodalmi feldolgozás,
- felhasznált anyag és alkalmazott módszertan,
- eredmények és azok értékelése,
- következtetések, javaslatok,
- köszönetnyilvánítás (amennyiben indokolt),
- felhasznált irodalom.

Az absztraktot magyar és angol nyelven is el kell készíteni. Az nem tartalmazhat rövidítéseket, s fontos, hogy a magyar és angol nyelvű összefoglalás hossza igazodjon egymáshoz. Az absztraktok hossza minimum 10, maximum 25 sor legyen.

A kézirat elkészítésekor kérjük, vegyék figyelembe, hogy annak közérthetősége különösen fontos az olvasók számára. A cikk elején, annak bevezetőjében kérjük feltüntetni a leglényegesebb szakmai-tudományos kérdéseket, állításokat, kutatási problémákat, amelyekre a tanulmány reagálni kíván. Ehhez kapcsolódóan egyértelműen megfogalmazandó(k) a tanulmány célkitűzése(i), amennyiben releváns hipotézise(i). Elvárás, hogy már ez alapján derüljön ki a közlemény újszerűsége, érdekessége. A szövegben az egyes fejezetek között a lényegre törő közcímek használatát kérjük.

A módszertani részben világosan és pontosan kell bemutatni vagy hivatkozni azokat a módszereket, adatbázisokat, amelyek alapján a szerzők a kutatást, vagy elemzést elvégezték és az eredményeket megkapták. Fontos bírálati szempont a közlésre szánt tanulmány elfogadásakor, hogy a kézirat összefoglalójának szövege hiteles és értékelhető választ ad-e a felvetett és vizsgált vidéki problémá(k)ra.

Az irodalmi hivatkozásokat a legújabb eredeti közleményekre és összefoglalókra kell korlátozni. Csak azok az irodalmi hivatkozások sorolhatók fel, amelyekre a szövegben utalás történt és direkt kapcsolatban vannak a vizsgált és bemutatott kérdésekkel, problémákkal, eredményekkel.

A szövegben belüli szakirodalmi utalásokat a következő módon, zárójelben kérjük feltüntetni:

- Egy szerző esetén a szerző nevére hivatkozással: a szerző neve, ezt követi a közlemény megjelenésének évszáma vesszővel elválasztva (Kovács, 2009).
- Három vagy több szerző esetén: az első szerző pontos neve után „et al.” és a közlemény megjelenésének évszáma vesszővel elválasztva (Benedek et al., 2014).
- Ha két szerző van, akkor mindkettő nevét ki kell írni gondolatjellel elválasztva (Szöllösi – Molnár, 2018).
- Egy szerzőnek ugyanazon évben megjelent több munkájára történő hivatkozás esetén a szerző neve, az évszámok „a”, „b”, „c” stb. megjelöléssel (Szöllösi, 2010a).
- Szó szerinti idézetnél az oldalszám megadása kötelező.

Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén abc-sorrendben kérjük közölni a következők szerint:

- Folyóirat esetében: Benedek Zs. – Fertő I. – Baráth L. – Tóth J. (2014): Termelői heterogenitás a rövid ellátási láncokban: a piacokon értékesítő gazdák jellemző különbségei. *A Falu* 25 (4) pp. 15-30.
- Könyv esetében: Kiss I. (2014): *Az Alföld helyzete és perspektívái*. Alföld Kiadó, Szeged. 250. p.
- Könyvfejezet esetében: Csatári B. (2018): *Rendszerváltoztatás Kelet-Közép-Európa vidé-*

kein és egy alföldi faluban, többféle nézőpontból. pp. 262-275. In.: Pénzes J. (szerk.) *Falu - város - periféria: határon innen és túl*. 374. p.

- Honlap esetében: www.ksh.hu, a letöltés dátuma 2021. július 20.

A táblázatokat magyar és angol nyelvű címmel kell ellátni. A táblázatok címét a táblázat alatt, középre igazítva kérjük elhelyezni. A táblázatokat – annak érdekében, hogy a szerkesztésnél pontosak legyenek – kérjük az adatsorokkal együtt megadni. A táblázatok forrását kérjük megjelölni, a szövegben megfelelő helyen jelenjen meg a táblázatokra való hivatkozás (1. táblázat). A táblázatok ne képként kerüljenek beillesztésre, azokat a Word dokumentumban kérjük elkészíteni.

Az ábrákat magyar és angol címmel kell ellátni. Az ábrák címét az ábra alatt, középre igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrákat – annak érdekében, hogy a szerkesztésnél pontosak legyenek – kérjük az adatsorokkal együtt megadni. Kérjük a mértékegység és a jelmagyarázat megadását. Az ábra forrását kérjük megjelölni, a szövegben megfelelő helyen jelenjen meg az ábrákra való hivatkozás (1. ábra). Az ábrákat szerkeszthető excel file formában kérjük megküldeni.

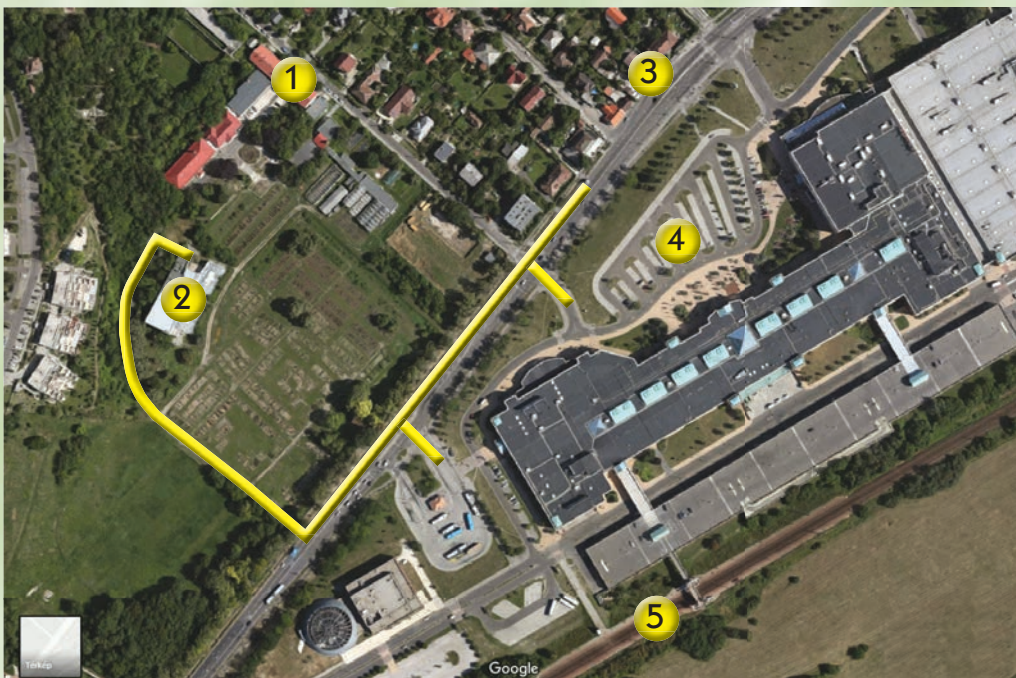
A kézirattal együtt kérjük külön-külön csatolják a cikkben közölni kívánt táblázatokat, ábrákat (excel file), illetve képeket (jpg vagy tif file). Ezek fájlcíme jelezze az ábrák, táblázatok, képek sorrendjét. A kéziratban az ábrák, táblázatok és képek helyét, címét kérjük arab számokkal jelölni.

A kéziratokat elektronikus formában küldött levél mellékleteként kérjük beküldeni a következő e-mail címre: komarek.levente@mgk.u-szeged.hu

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirattal segíti munkánkat!

Budapest, 2021. július 1.

A FALU c. folyóirat szerkesztősége

1. Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.
1223 Budapest, Park utca 2.
2. Herman Ottó Konferencia Központ
1223 Budapest, Nagytétényi út 190.
3. Lépcsős utcai buszmegálló:
33, 114, 133E, 138, 150, 213, 214
4. Campona parkoló
5. Budatétény vasútállomás

Intézetünk és a konferencia központ megközelíthető közúton és vasúton egyaránt, tömegközlekedéssel a Móricz Zsigmond körtér, a belváros és Csepel irányából is érkeznek buszok a Lépcsős utca megállóba.

Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a személygépkocsival érkezők járműveikkel a szomszédos Campona bevásárlóközpont parkolójában tudnak biztonságosan parkolni, és a térképen jelzett útvonalakon, gyalogosan közelíthetőek meg épületeink!

MAGYAR ÁLLATORVOSOK LAPJA

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13. 1000 Budapest, Herman Ottó utca 13. 1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

AGRICULTURAL RESEARCH

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

HALÁSZÁST

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

NÖVÉNYTERMELÉS

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

a falu

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

ÁLLATTENYÉSZTÉS TAKARMÁNYOZÁS

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

GAZDÁLKODÁS

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

KERTGAZDASÁG HORTICULTURE

HERMAN OTTÓ INTÉZET

1000 Budapest, Herman Ottó utca 13.

